

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАЛОВ ПАВЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.112

ДИСЕРТАЦІЯ

**СПРОЩЕНІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **П.О. Балов**

Науковий керівник – **Крушинський Сергій Антонович**, кандидат юридичних наук, доцент

АНОТАЦІЯ

Балов П. О. Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2024.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінального процесу спеціальних досліджень, в якому комплексно розглянуто доктринальні та прикладні проблеми реалізації інституту спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування, з урахуванням досвіду зарубіжних держав сформульовано низку науково-обґрунтованих положень, висновків і пропозицій, що мають значення як для процесуальної науки, так і для правозастосовної діяльності.

У роботі досліджено наукові позиції щодо сутності кримінальної процесуальної форми та запропоновано виділяти внутрішню і зовнішню сторони кримінальної процесуальної форми: перша з них відображає внутрішню правову організацію усієї кримінальної процесуальної діяльності, структурну побудову кримінального судочинства, його окремих стадій і проваджень; друга – характеризує порядок, послідовність здійснення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень.

Розглянуто проблему спрощення порядку кримінального провадження, його доцільності та значення для ефективного здійснення та виконання завдань кримінального судочинства. Спрощення кримінального провадження завжди обумовлюється потребою оптимізації, процесуальної економії з метою як зменшення грошових витрат на здійснення провадження, так і розвантаження органів досудового розслідування, прокуратури та суду. На основі зазначеного аналізу запропоновано авторське визначення поняття спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування, під яким запропоновано розуміти спосіб процесуальної організації досудового кримінального

провадження, який з урахуванням низки чинників передбачає ліквідацію або спрощення окремих процедур у межах загального порядку досудового розслідування, а також запровадження диференційованих порядків з метою оптимізації кримінальної процесуальної діяльності, прискорення кримінального провадження та забезпечення найбільш ефективного виконання його завдань.

Констатовано, що відповідно до чинного кримінального процесуального закону спрощення порядку досудового розслідування здійснюється з урахуванням системи критеріїв, яка включає: 1) матеріально-правовий критерій (вид, ступінь тяжкості кримінального правопорушення та його кримінально-правова кваліфікація); 2) процесуальні критерії (визнання підозрюваним винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; наявність досягнутого між сторонами компромісу; ступінь співвідношення приватних і публічних інтересів); 3) кримінологічний критерій (правовий режим воєнного стану).

У дисертації розкрито процес становлення та розвитку інституту спрощених порядків досудового розслідування на території України, запропоновано періодизацію становлення та розвитку цього інституту, що включає чотири періоди: 1) період зародження; 2) період розвитку; 3) радянський період; 4) сучасний період. До спрощених порядків досудового кримінального провадження за чинним КПК України віднесено: 1) дізнання щодо кримінальних проступків; 2) досудове провадження на підставі угод; 3) провадження у формі приватного обвинувачення; 4) особливий порядок провадження в умовах воєнного стану.

Виокремлено особливі ознаки дізнання як спрощеної форми досудового розслідування, зокрема: 1) процесуальна швидкість; 2) спрощення процесуальної форми; 3) більша ефективність у порівнянні із досудовим слідством; 4) розширена система процесуальних джерел доказів; 5) можливість подальшого здійснення спрощеного судового провадження. Під дізнанням запропоновано розуміти спрощену форму досудового розслідування, яка здійснюється щодо кримінальних проступків, характеризується більшою швидкістю та ефективністю порівняно із досудовим слідством, що досягається

за рахунок скорочення процесуальних строків, спрощення процесуальної форми та розширення системи процесуальних джерел доказів.

Запропоновано підхід до подальшого спрощення дізнання на основі принципу «дискреційного переслідування» і позасудового урегулювання кримінально-правового конфлікту. Умовами такого спрощення визначено: 1) повне і беззаперечне визнання підозрюваним вини у вчиненні інкримінованого кримінального проступку; 2) готовність підозрюваного взяти на себе певні зобов'язання (сплатити певну суму грошових коштів, відшкодувати завдану проступком шкоду, пройти курс лікування, здійснити суспільно корисну діяльність тощо). Обґрунтовано необхідність закриття кримінального провадження у стадії досудового розслідування, яке здійснюється щодо кримінального проступку, у зв'язку з досягненням з підозрюваним компромісу щодо виконання ним визначених прокурором обов'язків.

Констатовано, що спрощення досудового кримінального провадження з укладенням угоди зумовлене досягненням компромісу, коли держава в особі уповноважених органів відмовляється від безкомпромісного притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності і в обмін на визнання ним вини у вчиненні інкримінованого правопорушення та виконання інших зобов'язань погоджується на застосування менш суворих заходів кримінального правового характеру. Крім угод, передбачених КПК України (про примирення, про визнання винуватості), виокремлено угоду про процесуальну співпрацю, яка є домовленістю органу досудового розслідування, прокурора та підозрюваного про взаємовигідну співпрацю, в якій останній бере на себе зобов'язання вчиняти певні дії, спрямовані на сприяння органу досудового розслідування у розкритті та розслідуванні злочинів, викритті інших осіб у їх вчиненні, розшуку майна, що підлягає вилученню внаслідок вчинення кримінального правопорушення, в обмін на більш лояльний підхід сторони обвинувачення щодо формулювання обвинувачення та пропозиції про застосування заходів кримінально-правового характеру. Певні ознаки угоди про визнання винуватості також має угода про добровільне розкриття доходів, проте така угода у формі декларації укладається

не з прокурором як суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, а подається в податкові органи і містить інші матеріально-правові наслідки, відмінні від тих, що визначені у главі 35 КПК України.

Висловлено думку, що у випадку спрощення досудового кримінального провадження, коли суспільні інтереси не є домінуючим фактором, варто виокремлювати два види проваджень: 1) кримінальне провадження, яке може бути ініційоване лише потерпілим, в якому спрощення проявляється у тому, що без бажання потерпілого досудове розслідування (як і кримінальне провадження в цілому) взагалі не розпочинається та підлягає безумовному закриттю у разі відмови потерпілого від кримінального переслідування; в іншому досудове розслідування проводиться за загальними правилами; 2) кримінальне провадження у формі приватного кримінального переслідування (обвинувачення), яке ініціюється лише потерпілим (приватним обвинувачем) шляхом звернення до суду з кримінальним позовом та повністю виключає стадію досудового розслідування.

Обґрунтовано, що особливий порядок досудового розслідування в умовах воєнного стану слід відносити до спрощених порядків досудового розслідування. Таке спрощення зумовлене об'єктивною неможливістю здійснення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень в загальному порядку, зважаючи на небезпеку для життя і здоров'я учасників кримінального провадження, відсутність доступу до окремих територій, повне або часткове обмеження функціонування органів державної влади, та передбачає тимчасовий відхід від окремих кримінальних процесуальних гарантій та обмеження окремих прав та законних інтересів осіб, передбачених КПК України.

Констатовано, що диференціація кримінальної процесуальної форми є об'єктивною тенденцією розвитку кримінального судочинства практично в усіх державах світу, які перебувають у перманентному пошуку найбільш оптимальної процесуальної форми кримінального провадження. Спрощення процесуальної форми в США є стратегічним завданням кримінально-процесуальної політики держави, яке реалізується органами кримінальної

юстиції на федеральному рівні та рівні окремих штатів, і має основним завданням скорочення, оптимізацію витрат на стадії досудового розслідування і максимально швидкий та ефективний розгляд справи в суді.

Усталеною і поширеною практикою в США є укладення угод про визнання вини. Залежно від змісту угоди про визнання вини, досягнутих домовленостей можна виділити декілька типів угод, зокрема: 1) угода зі зменшенням обсягу обвинувачення («charge bargaining»); 2) угода зі зменшенням кількості пунктів обвинувачення («count bargaining»); 3) угода із конкретним розміром і видом покарання («sentence bargaining»). Федеральні правила кримінального процесу і прецедентні судові рішення Верховного Суду США передбачають і деякі «гібридні» види угод: «nolo contendere plea» і «Alford plea». Визначальною передумовою реалізації американської моделі провадження на підставі угод про визнання вини є надзвичайно широкі дискреційні повноваження прокурора, який по суті має право «розпоряджатися» обвинуваченням.

Крім проваджень, що передбачають досягнення компромісу між сторонами провадження, у низці європейських держав (наприклад, Бельгії, Франції, ФРН, Швейцарії) поширеними є спрощені провадження, в основу яких покладено принцип «дискреційного переслідування», що передбачає наділення уповноважених органів держави повноваженнями відмовитись від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та припинити його за певних визначених законом умов.

Зроблено висновок, що консервативне кримінальне процесуальне законодавство азійських держав протягом останнього десятиліття зазнало реформування, спрямованого на оптимізацію, спрощення та прискорення кримінального провадження, що великою мірою має в основі наділення прокурорів досить широкими дискреційними повноваженнями.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, диференціація, процесуальна форма, досудове розслідування, дізнання, слідчий, дізнавач, спрощене провадження, прискорене провадження; суспільний інтерес, приватне обвинувачення, провадження на підставі угод, воєнний стан.

SUMMARY

Balov Pavlo O. Simplified procedures of criminal proceedings in the stage of pre-trial investigation. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 081 Law. Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2024.

The dissertation is one of the first in the domestic criminal process science of special studies, in which the doctrinal and applied problems of the implementation of the institute of simplified procedures of criminal proceedings in the stage of pre-trial investigation are comprehensively considered, taking into account the experience of foreign countries, a number of scientifically based provisions, conclusions and proposals are formulated, which have significance both for procedural science and for law enforcement activities.

The dissertation examines the scientific positions on the essence of the criminal procedural form and suggests distinguishing the internal and external sides of the criminal procedural form: the first of them reflects the internal legal organization of all criminal procedural activity, the structural construction of criminal proceedings, its individual stages and proceedings; the second - characterizes the order, sequence of procedural actions and making procedural decisions.

The problem of simplifying the procedure of criminal proceedings, its expediency and significance for the effective implementation and fulfillment of the tasks of criminal proceedings is considered. Simplification of criminal proceedings is always conditioned by the need for optimization, procedural economy with the aim of both reducing monetary costs for conducting proceedings and relieving the burden on pre-trial investigation bodies, the prosecutor's office and the court. On the basis of the above analysis, the author's definition of the concept of simplification of criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation is proposed. It is understood as a method of procedural organization of pre-trial criminal proceedings which taking into account a number of factors provides for the elimination or simplification of certain

procedures within the general order of pre-trial investigation, as well as the introduction of differentiated procedures with the aim of optimizing criminal procedural activities, speeding up criminal proceedings and ensuring the most effective performance of its tasks.

It was established that in accordance with the current criminal procedural law the simplification of the pre-trial investigation procedure is carried out taking into account the system of criteria which includes: 1) material legal criterion (type, degree of gravity of the criminal offense and its criminal legal qualification); 2) procedural criteria (recognition of the suspect's guilt in committing a criminal offense; presence of a compromise reached between the parties; the degree of correlation of private and public interests); 3) criminological criterion (legal regime of martial law).

The dissertation reveals the process of formation and development of the institute of simplified procedures of pre-trial investigation on the territory of Ukraine, the periodization of the formation and development of this institute is proposed, which includes four periods: 1) the birth period; 2) period of development; 3) the Soviet period; 4) modern period. Simplified procedures for pre-trial criminal proceedings under the current CPC of Ukraine include: 1) inquiry regarding criminal misdemeanors; 2) pre-trial proceedings based on agreements; 3) proceedings in the form of a private prosecution; 4) a special procedure for proceedings under martial law.

Special features of inquiry as a simplified form of pre-trial investigation are singled out, in particular: 1) procedural speed; 2) simplification of the procedural form; 3) greater efficiency compared to pre-trial investigation; 4) expanded system of procedural sources of evidence; 5) the possibility of further implementation of simplified court proceedings. The inquiry is proposed to be understood as a simplified form of pre-trial investigation which is carried out in relation to criminal misdemeanors, characterized by greater speed and efficiency compared to pre-trial investigation, which is achieved by reducing procedural terms, simplifying the procedural form and expanding the system of procedural sources of evidence.

An approach to further simplification of inquiry based on the principle of «discretionary prosecution» and out-of-court settlement of the criminal legal conflict

is proposed. The conditions for such simplification are defined as: 1) full and undisputed recognition of the suspect's guilt in committing the incriminated criminal offense; 2) the suspect's willingness to undertake certain obligations (pay a certain amount of money, compensate for the damage caused by the misdemeanor, undergo a course of treatment, carry out socially useful activities, etc.). The need of discontinuation of criminal proceedings at the stage of the pre-trial investigation which is carried out regarding a criminal misdemeanor, in connection with reaching a compromise with the suspect regarding the fulfillment of the duties determined by the prosecutor, is substantiated.

It was established that the simplification of pre-trial criminal proceedings with the conclusion of an agreement is due to the achievement of a compromise, when the state represented by authorized bodies refuses to uncompromisingly bring the offender to criminal responsibility and in exchange for his recognition of guilt in committing the incriminated offense and the fulfillment of other obligations, agrees to the application of less severe measures of a criminal legal nature. In addition to the agreements provided for by the CPC of Ukraine (on reconciliation, on recognition of guilt), an agreement on procedural cooperation is distinguished, which is an agreement between the pre-trial investigation body, the prosecutor and the suspect on mutually beneficial cooperation, in which the latter undertakes to perform certain actions, aimed at assisting the pretrial investigation body in the disclosure and investigation of crimes, the exposure of other persons in their commission, the search for property subject to confiscation as a result of the commission of a criminal offense, in exchange for a more loyal approach of the prosecution regarding the formulation of the indictment and proposals for the application of criminal law measures. An agreement on the voluntary disclosure of income also has certain signs of a plea agreement, but such an agreement in the form of a declaration is concluded not with the prosecutor as a subject of criminal proceedings, but is submitted to the tax authorities and contains other material and legal consequences, different from those which are defined in Chapter 35 of the CPC of Ukraine.

The opinion is expressed that in the case of simplification of pre-trial criminal proceedings when public interests are not the dominant factor, it is worth distinguishing two types of proceedings: 1) criminal proceedings that can be initiated only by the victim, in which the simplification is manifested in the fact that without the victim's will the pre-trial investigation (as well as criminal proceedings in general) is not initiated at all and is subject to unconditional closure in case the victim refuses criminal prosecution; otherwise, the pre-trial investigation is conducted according to general rules; 2) criminal proceedings in the form of a private criminal prosecution (accusation), which is initiated only by the victim (private accuser) by filing a criminal claim to the court and completely excludes the stage of pre-trial investigation.

It is justified that the special order of pre-trial investigation in the conditions of martial law should be classified as a simplified order of pre-trial investigation. Such simplification is due to the objective impossibility of carrying out certain procedural actions and making procedural decisions in general order, taking into account the danger to life and health of participants of criminal proceedings, lack of access to certain territories, full or partial restriction of the functioning of state authorities, and provides for a temporary departure from certain criminal procedural guarantees and limitation of certain rights and legitimate interests of persons provided for by the CPC of Ukraine.

It was established that the differentiation of the criminal procedural form is an objective trend in the development of criminal justice in almost all countries of the world, which are in permanent search for the most optimal procedural form of criminal proceedings. Simplifying the procedural form in the USA is a strategic task of the state's criminal procedural policy which is implemented by the criminal justice authorities at the federal and individual state levels and has the main task of reducing and optimizing costs at the stage of pre-trial investigation and the fastest and most efficient consideration of the case in court.

It is a well-established and common practice in the United States to enter into plea agreements. Depending on the content of the plea agreement, several types of agreements can be distinguished, in particular: 1) charge bargaining agreement;

2) count bargaining agreement; 3) sentence bargaining agreement. Federal rules of criminal procedure and precedent court decisions of the US Supreme Court provide for some «hybrid» types of agreements: «nolo contendere plea» and «Alford plea». The decisive prerequisite for the implementation of the American model of proceedings based on plea agreements is the extremely wide discretionary powers of the prosecutor, who essentially has the right to «dispose» of the prosecution.

In addition to proceedings that involve reaching a compromise between the parties of proceedings, in a number of European states (for example, Belgium, France, Germany, Switzerland) simplified proceedings are common, which are based on the principle of «discretionary prosecution», which provides for the granting of authorized state bodies the power to refuse criminal prosecution of a person who has committed a criminal offense and terminate it under certain conditions defined by law.

It is concluded that the conservative criminal procedural legislation of the Asian states during the last decade has undergone reforms aimed at optimizing, simplifying and speeding up criminal proceedings, which is largely based on giving prosecutors fairly wide discretionary powers.

Key words: criminal procedure, criminal proceedings, differentiation, procedural form, pre-trial investigation, injury, investigator, injuror, simplified proceedings, accelerated proceedings, public interest, private prosecution, proceedings based on agreements, martial law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Балов П. О. «Договірні» процедури у досудовому кримінальному провадженні: азійський досвід. *Університетські наукові записки*. 2023. №3-4(93-94). С.30-42. URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/93-94_30-42/353. DOI: 10.37491/UNZ.93-94.3.

2. Балов П. О. Особливості дізнання як спрощеної форми досудового розслідування кримінальних проступків. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 512-517. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/94.pdf>. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.05.92.

3. Балов П. О. Сутність та місце спрощених порядків досудового розслідування в системі кримінального судочинства. *Право.ua*. 2023. № 4, ч. 2. С. 31-37. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-4-2/Pravo_ua_2023_4_2_031.pdf. DOI: 10.32782/LAW.UA.2023.4-2.5.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Крушинський С. А., Балов П. О. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 74-77 (особ. внесок – 50 %).

5. Балов П. О. Окремі проблеми досудового кримінального провадження на підставі угод. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науковопрактичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 322-323.

6. Балов П. О. Угода про процесуальне співробітництво у кримінальному провадженні. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як*

європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 39-40.

7. Балов П. О. Спрощені порядки досудового розслідування за законодавством США. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції* (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 року). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 12-15.

8. Балов П. О. Спрощення досудового провадження в європейських державах: досвід Бельгії. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 38-40.

9. Балов П. О. До питання здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 214-216.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ СПРОЩЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	28
1.1. Поняття та критерії спрощення кримінального провадження у стадії досудового розслідування.....	28
1.2. Історія розвитку інституту спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування.....	45
Висновки до розділу І.....	58
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ СПРОЩЕНИХ ПОРЯДКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	60
2.1. Сутність та особливості дізнання як спрощеного порядку досудового розслідування кримінальних проступків.....	60
2.2. Особливості досудового кримінального провадження з укладенням угоди про примирення чи про визнання винуватості.....	79
2.3. Особливості досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.....	94
2.4. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану.....	110
Висновки до розділу ІІ.....	125
РОЗДІЛ ІІІ. ХАРАКТЕРИСТИКА СПРОЩЕНИХ ПОРЯДКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ.....	128
3.1. Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування за законодавством США.....	129

3.2. Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування в державах континентальної Європи.....	146
3.3. Азійський досвід застосування спрощених порядків досудового розслідування.....	170
Висновки до розділу III.....	190
ВИСНОВКИ	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ	230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

CCMS – Criminal Case Management Scheme

CCR – Criminal Case Resolution

DPA – Deferred Prosecution Agreements

ВРУ – Верховна Рада України

ВССУ – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

НАПрН – Національна академія правових наук

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

УНР – Українська Народна Республіка

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ФБР – Федеральне бюро розслідувань

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦВК – Центральний виконавчий комітет

п. – пункт

ст. – стаття

ст.ст. – статті

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Однією з важливих функцій держави є правоохоронна функція, що передбачає забезпечення правопорядку та безпеки в суспільстві, захисту прав і свобод, які відповідно до ст. 3 Конституції України визначають зміст і спрямованість діяльності держави [160]. Уповноважені державні органи повинні спрямовувати свої зусилля на попередження кримінальних правопорушень, а у разі їх вчинення – забезпечити здійснення їх ефективного розслідування. Офіційна статистика засвідчує, що останні роки рівень злочинності продовжує залишатися досить високим. Так, у 2022 році обліковано 362 636 кримінальних правопорушень. Водночас, щодо 242 190 кримінальних правопорушень, щодо яких здійснювалось досудове розслідування у цьому році, на кінець звітного періоду не прийнято рішення щодо його закінчення [132]. Такі показники, серед іншого, пов'язані зі значним навантаженням на органи досудового розслідування і прокуратури.

У зв'язку з цим важливе значення має пошук найбільш ефективних форм кримінального провадження в стадії досудового розслідування, яка б дала можливість з найменшими витратами процесуальних ресурсів виконати завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України. Зазначене актуалізує проблеми диференціації кримінальної форми, зокрема, спрощення та прискорення кримінального провадження з урахуванням тяжкості кримінальних правопорушень та інших критеріїв. Саме швидке і ефективне досудове розслідування забезпечує максимальне наближення моменту притягнення винуватого до кримінальної відповідальності до моменту вчинення кримінального правопорушення, що зумовлює довіру суспільства до правоохоронної системи держави.

Свого часу ще у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008, було наголошено, що система кримінальної юстиції є дещо громіздкою, внутрішньо суперечливою, не завжди науково обґрунтованою і надмірно

ускладненою, а діяльність її суб'єктів характеризується, зокрема, застосуванням не виправдано ускладнених формальних процедур. А тому зазначена Концепція була орієнтована, серед іншого, на реформування процедури досудового розслідування та забезпечення ефективності кримінального судочинства [161].

Безумовно, прийняття КПК України 2012 року частково вирішило ці завдання. Водночас, проблема ефективності кримінального судочинства продовжує залишатися актуальною. Так, Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки серед стратегічних пріоритетів вбачає, зокрема, забезпечення дієвості і ефективності органів правопорядку та прокуратури, оперативності кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права. Вказану оперативність кримінального провадження планується забезпечити, у тому числі, шляхом розвитку альтернативних заходів вирішення кримінально-правових конфліктів, що застосовуватимуться на досудовій стадії кримінального провадження під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, насамперед фінансового характеру, запровадження відновного правосуддя, удосконалення правового регулювання інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, покарання, пробації, угод про примирення і медіації в межах кримінального провадження, а також оптимізації правил здійснення кримінального провадження у спрощеній, спеціальній та інших особливих формах [159].

Зважаючи на викладене, великий теоретичний і практичний інтерес викликає правове регулювання спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування. Тривалі дискусії щодо розширення чи звуження сфери їх застосування, їх здатності забезпечити захист прав учасників кримінального провадження, належне з'ясування обставин кримінального провадження тощо лише підтверджують актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Проблеми спрощення досудового кримінального провадження досліджувалися багатьма вченими та продовжують викликати численні дискусії

у наукових колах. Вагомий внесок у розвиток цього напрямку кримінально-процесуальної доктрини внесли О. В. Андрушко, О. В. Баулін, П. В. Берназ, В. В. Вапнярчук, Г. П. Власова, С. Г. Волкотруб, В. І. Галаган, В. О. Гринюк, Ю. М. Грошевий, П. Д. Денисюк, В. Г. Дрозд, К. П. Задоя, В. С. Зеленецький, Л. В. Карабут, Н. С. Карпов, С. А. Крушинський, О. В. Лазукова, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, Н. В. Малярчук, С. М. Мельник, Р. В. Новак, В. Т. Нор, І. В. Оборонова, С. І. Перепелиця, О. І. Поповченко, О. О. Пунда, М. Ю. Романов, Д. О. Савицький, О. В. Сачко, М. В. Сіроткіна, С. В. Слінько, О. Ю. Татаров, М. М. Таус, Г. К. Тетерятник, І. А. Тітко, В. М. Трофименко, Ю. В. Циганюк, О. Г. Шило, О. Г. Яновська та інші вчені.

Значна увага проблемам спрощення порядку кримінального провадження приділяється у зарубіжних наукових джерелах. Зокрема, це дослідження ґрунтується також на наукових працях A. Alschuler, S. Bejatović, S. Bibas, T. Bubalović, K. Buchanan, J. Cramer, É. Delrée, V. Djurdjić, L. Devers, L. Dusek, F. Easterbrook, T. Inoue, J. Iontcheva Turner, D. Johnson, B. Kennedy, S. Kerker, Y.-Ch. Kim, J. Lane, S. Lum, H. Miller, W. McDonald, J. Montag, F. Nelson, D. Nikolić, I. Şahin, T. Santoso, Ch.-L. Shen, Ch.-J. Sheu, J. Shi, A. Smith, T. Tao, V. Tan, T. Weigend, Sh.-L. Yang.

Водночас, стан дослідження спрощених порядків кримінального провадження в стадії досудового розслідування засвідчує наявність невирішених проблем теоретичного, нормативного і прикладного характеру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація спрямована на досягнення пріоритетних завдань, передбачених Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, відповідає Пріоритетним напрямкам наукових досліджень у науці кримінального процесу (на період 2023 – 2028 років), що визначені координаційним бюро з проблем кримінального процесу відділення кримінально-правових наук НАПрН України, та виконана у рамках

науково-дослідної теми кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Забезпечення прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 25 жовтня 2021 року (протокол № 3).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в отриманні науково обґрунтованих результатів у вигляді наукових висновків і положень щодо спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування, а також розробка наукових рекомендацій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального закону та практики його застосування.

Для досягнення мети дослідження поставлено наступні **завдання**:

- 1) визначити сутність та критерії спрощення кримінального провадження у стадії досудового розслідування;
- 2) проаналізувати історію становлення спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування;
- 3) охарактеризувати особливості дізнання як спрощеного порядку досудового розслідування кримінальних проступків;
- 4) з'ясувати особливості досудового кримінального провадження з укладенням угоди про примирення чи про визнання винуватості;
- 5) визначити особливості досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- 6) охарактеризувати специфіку досудового розслідування в умовах воєнного стану;
- 7) проаналізувати спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування за законодавством США;
- 8) визначити спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування в державах континентальної Європи;

9) узагальнити азійський досвід застосування спрощених порядків досудового розслідування;

10) запропонувати зміни та доповнення до кримінального процесуального законодавства України з метою його удосконалення.

Об'єктом дослідження є сукупність кримінальних процесуальних відносин, що виникають під час здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень.

Предметом дослідження є спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування.

Методи дослідження. Визначені мета і завдання дослідження зумовили обрану методологію. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових (діалектичний, аналізу, синтезу, узагальнення) і спеціальних (системно-структурний, функціональний, історико-правовий, статистичний, догматичний, порівняльно-правовий, моделювання) методів.

Діалектичний метод наукового пізнання дозволив розглянути і оцінити спрощення досудового кримінального провадження у його розвитку, соціальній та історичній обумовленості. *Метод аналізу* використовувався під час дослідження особливостей окремих спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування. *Метод синтезу* дав можливість визначити систему спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування, а також систему критеріїв, що зумовлюють їх запровадження. *Метод узагальнення* застосовувався під час вивчення наукових підходів щодо спрощення та оптимізації порядку кримінального провадження, що мають місце у кримінально-процесуальній доктрині, з метою їх узагальнення. *Системно-структурний метод* допоміг розглянути спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування як складову частину диференційованих порядків кримінального провадження. *Функціональний метод* застосовувався для розкриття особливостей взаємодії суб'єктів кримінального провадження у спрощених порядках досудового кримінального провадження. *Історико-правовий метод* дав можливість

дослідити історію становлення та розвитку спрощених порядків кримінального провадження в Україні. *Статистичний метод* використовувався під час аналізу та узагальнення статистичних показників діяльності органів досудового розслідування. *Догматичний метод* застосовувався для встановлення змісту нормативно-правових приписів, з'ясування закономірностей їх дії, коментування кримінального процесуального закону та практики його застосування. *Порівняльно-правовий метод* дав можливість здійснити порівняння положень КПК України з нормами кримінального процесуального законодавства зарубіжних держав, міжнародно-правових актів. *Метод моделювання* використовувався під час формулювання пропозицій з метою удосконалення чинного КПК України, конструювання проєктів відповідних кримінальних процесуальних норм.

Науково-теоретичною базою дисертації є праці українських і зарубіжних учених з теорії та історії права, кримінального та кримінального процесуального права.

Нормативну базу дослідження складають міжнародні правові акти, Конституція України, КПК України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України, а також законодавство та судова практика окремих зарубіжних держав.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження склали судові рішення, що містяться в ЄДРСР, рішення ЄСПЛ, правові позиції Верховного Суду, результати анкетування 98 респондентів (15 суддів, 22 прокурори, 20 адвокатів, 23 слідчих, дізнавачів, 18 науково-педагогічних працівників), звіти про вчинення кримінальних правопорушень, звіти судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінального процесу спеціальних досліджень, в якому комплексно розглянуто доктринальні та прикладні проблеми реалізації інституту спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування, з урахуванням досвіду зарубіжних держав сформульовано низку

науково-обґрунтованих положень, висновків і пропозицій, що мають значення як для процесуальної науки, так і для правозастосовної діяльності.

За результатами здійсненого дисертаційного дослідження одержано наукові результати, зокрема:

уперше:

- запропоновано авторське визначення поняття «спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування», під яким розуміється спосіб процесуальної організації досудового кримінального провадження, який з урахуванням низки чинників передбачає ліквідацію або спрощення окремих процедур у межах загального порядку досудового розслідування, а також запровадження диференційованих порядків з метою оптимізації кримінальної процесуальної діяльності, прискорення кримінального провадження та забезпечення найбільш ефективного виконання його завдань;

- запропоновано підхід до подальшого спрощення дізнання на основі принципу «дискреційного переслідування» і позасудового урегулювання кримінально-правового конфлікту. Умовами такого спрощення визначено: 1) повне і беззаперечне визнання підозрюваним вини у вчиненні інкримінованого кримінального проступку; 2) готовність підозрюваного взяти на себе певні зобов'язання (сплатити певну суму грошових коштів, відшкодувати завдану проступком шкоду, пройти курс лікування, здійснити суспільно корисну діяльність тощо);

- обґрунтовано необхідність закриття кримінального провадження у стадії досудового розслідування, яке здійснюється щодо кримінального проступку, у зв'язку з досягненням з підозрюваним компромісу щодо виконання ним визначених прокурором обов'язків;

- висловлено думку, що угода про добровільне розкриття доходів є по суті різновидом угоди про визнання винуватості, з тією відмінністю, що така угода у формі декларації укладається не з прокурором як суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, а подається в податкові органи і містить інші матеріально-правові наслідки, відмінні від тих, що визначені у главі 35 КПК

України. Запровадження такого компромісу потребує узгодження із нормами кримінального процесуального законодавства, що стосуються правових та організаційних питань укладання та реалізації угод у кримінальному провадженні;

- зроблено висновок, що консервативне кримінальне процесуальне законодавство азійських держав протягом останнього десятиліття зазнало реформування, спрямованого на оптимізацію, спрощення та прискорення кримінального провадження, що значною мірою має в основі наділення прокурорів досить широкими дискреційними повноваженнями;

удосконалено:

- підхід до розуміння кримінальної процесуальної форми; запропоновано виділяти внутрішню і зовнішню сторони кримінальної процесуальної форми: перша з них відображає внутрішню правову організацію усієї кримінальної процесуальної діяльності, структурну побудову кримінального судочинства, його окремих стадій і проваджень; друга – характеризує порядок, послідовність здійснення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень;

- систему критеріїв, з урахуванням яких відповідно до чинного кримінального процесуального закону здійснюється спрощення порядку досудового розслідування, включає: 1) матеріально-правовий критерій (вид, ступінь тяжкості кримінального правопорушення та його кримінально-правова кваліфікація); 2) процесуальні критерії (визнання підозрюваним винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; наявність досягнутого між сторонами компромісу; ступінь співвідношення приватних і публічних інтересів); 3) кримінологічний критерій (правовий режим воєнного стану);

- підхід до визначення сутності дізнання, під яким запропоновано розуміти спрощену форму досудового розслідування, яка здійснюється щодо кримінальних проступків, характеризується більшою швидкістю та ефективністю порівняно із досудовим слідством, що досягається за рахунок скорочення процесуальних строків, спрощення процесуальної форми та розширення системи процесуальних джерел доказів;

- періодизацію розвитку інституту спрощених порядків досудового розслідування; з урахуванням ступеня розвитку правового регулювання спрощення кримінального провадження запропоновано виділяти чотири періоди: 1) період зародження; 2) період розвитку; 3) радянський період; 4) сучасний період;

набули подальшого розвитку:

- ідея про виокремлення на нормативному рівні в якості самостійного виду угоди про процесуальну співпрацю, під якою пропонується розуміти домовленість органу досудового розслідування, прокурора та підозрюваного про взаємовигідну співпрацю, в якій останній бере на себе зобов'язання вчиняти певні дії, спрямовані на сприяння органу досудового розслідування у розкритті та розслідуванні злочинів, викритті інших осіб у їх вчиненні, розшуку майна, вилученого внаслідок вчинення кримінального правопорушення, в обмін на більш лояльний підхід сторони обвинувачення щодо формулювання обвинувачення та пропозиції про застосування заходів кримінально-правового характеру;

- підхід, відповідно до якого особливий порядок досудового розслідування в умовах воєнного стану слід відносити до спрощених порядків досудового розслідування; таке спрощення зумовлене об'єктивною неможливістю здійснення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень у загальному порядку, зважаючи на небезпеку для життя і здоров'я учасників кримінального провадження, відсутність доступу до окремих територій, повне або часткове обмеження функціонування органів державної влади, та передбачає тимчасовий відхід від окремих кримінальних процесуальних гарантій та обмеження окремих прав та законних інтересів осіб, передбачених КПК України;

- характеристика різних моделей «компромісних» проваджень, що функціонують у зарубіжних державах, досвід функціонування яких може бути використаний в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у дисертації висновки, пропозиції та узагальнення можуть бути використані:

– у сфері науково-дослідної діяльності – для наступного наукового дослідження проблем правового регулювання досудового розслідування, спрощення кримінального судочинства;

– у сфері законотворчої діяльності – для удосконалення норм чинного КПК України, що регламентують спрощені порядки кримінального провадження в стадії досудового розслідування (Додаток Б);

– у сфері правозастосовної діяльності – для удосконалення діяльності слідчих, дізнавачів, прокурорів під час здійснення досудового розслідування у спрощених порядках (акт впровадження Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області – Додаток В);

– у сфері освітнього процесу – для використання під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Основи кримінального процесу», «Процесуальні рішення у кримінальному провадженні», «Особливі порядки кримінального провадження», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Досудове розслідування кримінальних правопорушень», підготовці робочих програм та методичних рекомендацій із вказаних дисциплін (акт впровадження Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова – Додаток Г).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, в яких відображена наукова новизна роботи, розроблені автором особисто. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються. У наукових працях, що опубліковані у співавторстві, особистий внесок дисертанта становить 50 %.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки й рекомендації оприлюднено на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми

юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року), Міжнародна науково-практична конференція «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року), XXVII щорічна звітна наукова конференція науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року), IV Всеукраїнська наукова конференція «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 року), Міжнародна науково-практична конференція «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року), Міжнародна науково-практична конференція «Двадцять другі осінні юридичні читання. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року).

Публікації. Результати дисертації опубліковано у трьох наукових статтях у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, а також у шести тезах доповідей на наукових конференціях, одна з яких у співавторстві з С. А. Крушинським.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою, завданням та предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що поділені на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 252 сторінки, з яких основний текст – 183 сторінки, список використаних джерел викладений на 30 сторінках і охоплює 281 найменування, додатки – на 23 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ СПРОЩЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Поняття та критерії спрощення кримінального провадження у стадії досудового розслідування

Характерною рисою діяльності, що реалізується в рамках кримінального провадження, є детальне правове регулювання порядку, умов, підстав, строків здійснення процесуальних дій суб'єктами кримінального процесу. У теорії кримінального процесу для позначення такого порядку використовується термін «кримінальна процесуальна форма», що, за слушною вказівкою Р. В. Новака, є конститутивною ознакою кримінального судочинства [200, с. 76].

Кримінальна процесуальна форма є одним із ключових понять для розуміння як кримінального судочинства в цілому, так і будь-якої діяльності, що здійснюється у його рамках. Водночас, це поняття є досить складним і багатограним, чим у різні часи привертало увагу процесуалістів і продовжує залишатись предметом сучасних наукових досліджень.

Переважно у наукових джерелах кримінальна процесуальна форма розглядається синонімом до терміну «порядок». Так, Л. М. Лобойко і О. А. Банчук зазначають, що кримінальна процесуальна форма це визначений законом порядок провадження в цілому, порядок виконання окремих процесуальних дій та порядок прийняття процесуальних рішень [182, с. 20]. Подібний підхід демонструє і Н. Р. Бобечко, розуміючи під цим поняттям передбачений кримінальним процесуальним законом порядок усієї кримінальної процесуальної діяльності суб'єктів кримінального провадження, порядок вчинення й оформлення процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень [165, с. 56].

Більш громіздке визначення запропоноване у підручнику за редакцією Ю. П. Аленіна: кримінальна процесуальна форма є особливим, установленим законом процесуальним порядком порушення, розслідування, розгляду й вирішення кримінальних справ, що полягає у визначенні: а) послідовності стадій кримінального процесу та умов переходу справи з однієї стадії в іншу; б) загальних умов провадження в конкретній стадії; в) підстав, умов і порядку провадження окремих процесуальних дій, за допомогою яких державні органи й посадовці реалізують свої процесуальні повноваження, а громадяни і юридичні особи здійснюють свої права й виконують свої обов'язки; г) видів, змісту й форми процесуальних рішень, що можуть бути прийняті у кримінальній справі [170, с. 29].

В одній із перших дисертацій, присвяченій у вітчизняній науці цій проблематиці, С. М. Мельник розглядає процесуальну форму у кримінальному судочинстві як визначену кримінально-процесуальним правом і регламентовану законом систему процесуальних інститутів і правил, послідовність стадій кримінального процесу й сутність процесуальних вимог, що ставляться до учасників кримінального судочинства, яка встановлює: а) засади найбільш доцільної процедури здійснення їх повноважень; б) способи і строки здійснення процесуальних дій, пов'язаних зі збиранням, дослідженням та оцінкою доказів; в) порядок прийняття й оформлення рішень; г) правовий режим діяльності суду, органів розслідування прокурорського нагляду й умови, створювані для провадження кримінальної справи; д) реалізацію прав усіх учасників процесу; е) гарантію досягнення бажаного матеріально-правового результату [195, с. 6-7].

Натомість, Ю. М. Грошевий при визначенні поняття кримінальної процесуальної форми оперує терміном «правовий режим»; на його думку, це правовий режим кримінальної процесуальної діяльності, що включає дотримання юридичних процедур, виконання певних процесуальних умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні [166, с. 4]. Виходячи з етимологічного значення терміну «правовий режим» [98, с. 1208], його застосування для визначення аналізованого поняття видається не зовсім вдалим.

Тому більш точним, на наш погляд, є визначення, запропоноване В. М. Трофименком: кримінальна процесуальна форма – це сукупність закріплених законом юридичних процедур, умов і гарантій, що забезпечують вирішення завдань кримінального судочинства. При цьому вчений додає, що розуміння процесуальної форми як сукупності юридичних процедур дозволяє стверджувати, що цим поняттям охоплюються як кримінальне провадження в цілому, так і окремі його види, стадії кримінального процесу, а також порядок здійснення окремих процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень [257, с. 205].

Вдалим також видається підхід М. Є. Шумила, який у Великій юридичній енциклопедії під кримінальною процесуальною формою розуміє юридичну конструкцію, що виражає нормативно встановлені кримінальним процесуальним законом істотні вимоги щодо: 1) порядку кримінального процесуального провадження в цілому; 2) послідовності стадій і умов їх переходу від однієї стадії до іншої; 3) підстав, умов, учасників і черговості проведення процесуальних дій; 4) форми і змісту процесуальних рішень. При цьому автор сприймає позицію В. М. Трофименка про те, що зміст кримінальної процесуальної форми складається з таких елементів: процедур, умов і гарантій, передбачених нормами кримінального процесуального закону [97, с. 394-395].

В усіх зазначених дефініціях більшою або меншою мірою відображена сутність та ознаки кримінальної процесуальної форми, однак найбільш вдалим все ж видається підхід В. М. Трофименка і М. Є. Шумила. Він дозволяє стверджувати про наявність внутрішньої і зовнішньої сторони кримінальної процесуальної форми. Перша з них відображає внутрішню правову організацію усієї кримінальної процесуальної діяльності, структурну побудову кримінального судочинства, його окремих стадій і проваджень. Натомість, зовнішня сторона процесуальної форми характеризує порядок, послідовність здійснення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень.

Значення процесуальної форми полягає у тому, що вона є невід'ємною ознакою кримінального провадження, оскільки являє собою правову форму

діяльності органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, а також осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, створюючи при цьому найбільш доцільні умови і порядок здійснення провадження та гарантуючи права і свободи учасників кримінального провадження. Як наслідок, кримінальна процесуальна форма є необхідним правовим інструментом вирішення завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, в оптимальні строки з найменшими ресурсними затратами [256, с. 155, 157].

Кримінальний процесуальний закон передбачає єдиний порядок кримінального провадження, водночас, допускаючи і його диференціацію на основі певних критеріїв (чинників), що передбачає надання окремим учасникам кримінального провадження в силу певних об'єктивних причин додаткових гарантій, здійснення додаткових процедур, що ускладнюють кримінальне провадження, або ж, навпаки, його пришвидшення, спрощення, відмову від певних гарантій, невиправданих ускладнень. З цього приводу варто погодитись із Г. К. Тетерятник у тому, що уніфікація та диференціація є невід'ємними складовими системності кримінального процесу, що дозволяють забезпечити стійкість системи, її ефективність щодо виконання завдань, адаптивність до нових умов, які сплановано або непередбачувано виникають у суспільстві та державі [251, с. 141].

На думку Н. О. Гольдберг, диференціація кримінальної процесуальної форми – це така побудова кримінального провадження, за якої поряд зі звичайним порядком існують процесуальні форми, які передбачають як спрощення процедури щодо кримінальних правопорушень невеликої суспільної небезпеки, так і її ускладнення у провадженнях, що вимагають особливої процесуальної захищеності прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого або інших учасників кримінального судочинства [118, с. 169]. Про спрощення або ускладнення у контексті диференціації кримінальної процесуальної форми ведуть мову й інші науковці [182, с. 20; 166, с. 15-16].

Н. Р. Бобечко, розуміючи під диференціацією кримінальної процесуальної форми встановлені кримінальним процесуальним законом особливості порядку ведення кримінального провадження, зумовлені певними чинниками, акцентує увагу на її меті – забезпеченні оптимального співвідношення ефективності засобів кримінальної процесуальної діяльності та завдань кримінального провадження [165, с. 57].

Оцінюючи, значення диференціації кримінальної процесуальної форми, О. Г. Шило підкреслює, що доцільність і корисність диференційованого порядку кримінального судочинства доведена часом і визнана не лише національним законодавцем, а й міжнародною спільнотою, а розвиток кримінального процесуального законодавства України засвідчує тенденцію не до уніфікації, а навпаки, до диференціації кримінальної процесуальної форми, розширення застосування процедур, які мають специфічні риси і суттєво відрізняються від загального порядку здійснення кримінального провадження [279, с. 181]. Натомість, С. Г. Волкотруб вважає, що у національному кримінальному процесуальному законодавстві має відбуватися не лише процес диференціації процесуальної форми, але й паралельно має йти процес уніфікації однотипних, однорідних процедур [104, с. 204].

В. М. Трофименко, підтримуючи ідею диференціації кримінальної процесуальної форми, аргументує це тим, що наявність різних форм кримінального провадження: 1) створює реальні передумови для ефективного захисту прав і законних інтересів учасників процесу; 2) забезпечує ресурсну економію; 3) раціоналізує та оптимізує провадження; 4) в окремих випадках сприяє нормалізації психологічної обстановки, врегулюванню кримінально-правового конфлікту [255, с. 249]. З таким підходом автора ми повністю погоджуємось.

Таким чином, диференціація кримінальної процесуальної форми є об'єктивною тенденцією розвитку кримінального судочинства у більшості держав світу, які перебувають у перманентному пошуку найбільш оптимальної

процесуальної форми кримінального провадження. Україна у цьому плані не є винятком.

У контексті нашого дослідження більш детально потрібно зупинитись на такому прояві диференціації кримінальної процесуальної форми, як її спрощення. Як слушно наголошує Г. П. Власова, існування спрощених проваджень не суперечить жодним істотним засадам кримінального процесу та відповідає його призначенню [103, с. 156]. Спрощення кримінального провадження завжди обумовлюється потребою оптимізації, процесуальної економії з метою як зменшення грошових витрат на здійснення провадження, так і розвантаження органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Таким чином, ключовою ознакою спрощених порядків кримінального провадження є їх раціоналізація (оптимізація), спрямована на економію процесуальних строків, сил і засобів [86, с. 32]. В якому напрямку здійснюватиметься зазначена раціоналізація кримінальної процесуальної діяльності, залежить від конкретних історичних умов, національних особливостей та факторів, які створюють у ній потребу.

Багато вчених стверджують про засадниче значення ідеї процесуальної економії [152; 203; 238]. Так, І. В. Оборона фундаментальність ідеї процесуальної економії вбачає у тому, що вона покликана забезпечити раціональність кримінального провадження, швидкість та ефективність його проведення [203, с. 52]. Вимога процесуальної економії цілком кореспондується із завданнями кримінального провадження, зокрема, забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Необхідність проведення швидкого досудового розслідування зумовлює, серед іншого, й запровадження максимально оптимальної процедури, вільної від формалізму, яка б забезпечила необхідний результат з мінімальними витратами процесуальних ресурсів.

Тенденція до спрощення кримінального провадження сьогодні є очевидною у державах-членах ЄС, які намагаються прискорити та спростити роботу усієї системи кримінального судочинства. Такі диференційовані,

особливі порядки, як зазначає А. В. Мурзановська, називають по-різному – спрощеним, сумарним, прискореним провадженням тощо. Їх суть полягає у набагато менш скрупульозному дотриманні правил судочинства [198, с. 103].

Дослідники виділяють декілька нормативно закріплених форм спрощених правил розгляду кримінальних проваджень у європейських державах, що мають місце на сьогодні: 1) спрощене (сумарне) провадження у нескладних, очевидних, малозначних кримінальних справах, що передбачає прискорення процедур, можливість за певних умов пропустити стадію досудового розслідування і призначити судовий розгляд протягом короткого періоду часу; 2) особливий тип прискореного провадження, що передбачає укладення різного роду угод, в основі яких лежить співпраця підозрюваного зі органами досудового розслідування; 3) класичні континентальні моделі прискореного провадження, що не належать до сумарного провадження і мають свої різновиди [244, с. 47-50].

Такий підхід зумовлений, у тому числі, й позицією Ради Європи, яка виходить із того, що формалізовані зволікання з розкриттям вчинених кримінальних правопорушень формує негативний імідж усієї системи кримінального судочинства і впливає на оцінку належного рівня здійснення правосуддя [30, с. 60]. Зазначене обов'язково необхідно мати на увазі у контексті здійснення подальших кроків щодо євроінтеграційних перспектив України.

Часто тривалість кримінального провадження розглядають, як важливий критерій оцінки успішності роботи органів досудового розслідування і суду, а недопущення «повільного провадження» або «невиправданих затримок» виступає важливим елементом організаційно-управлінських заходів, спрямованих на реформування кримінальної юстиції. На думку В. Джурджича (Vojislav Djurdjic), якщо причини повільності системи кримінального судочинства криються в самому законі, то вихід із цього слід шукати у його реформуванні [30, с. 60].

Те, наскільки велике значення надається судочинству, яке здійснюється без зволікань, прослідковується в усіх міжнародних документах, зокрема, Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що

розглядає провадження без невиправданої затримки (протягом розумного строку) як елемент права на справедливий суд (ст. 6) [19].

Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендації № R (87) 18 «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» (Recommendation concerning the simplification of criminal justice) вказує, що затримки у здійсненні кримінального провадження можливо усунути не лише завдяки виділенню конкретних ресурсів та способам їх використання, а й також завдяки більш чіткому встановленню пріоритетів у реалізації кримінальної політики, як з точки зору форми, так і суті, водночас, рекомендуючи застосовувати принцип дискреційного переслідування, використовувати прискорені (сумарні) процедури, спрощені процедури, позасудові (альтернативні) способи урегулювання у випадках, коли мова йде про притягнення до відповідальності за малозначні кримінальні правопорушення, що мають значне поширення [60].

Згідно з цими рекомендаціями, прискорення кримінального провадження може відбуватися у двох напрямках: або шляхом спрощення загального порядку кримінального провадження (спрощення або ліквідації окремих стадій провадження чи їх етапів), або шляхом запровадження спеціальних спрощених порядків кримінального провадження (окремі зарубіжні науковці такий підхід називають «диверсійним методом» [30, с. 61].

Принцип «дискреційного переслідування», про який йдеться у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (87) 18, передбачає наділення уповноважених органів держави повноваженнями відмовитись від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та припинити його на дискреційних підставах, закріплених в законі, з урахуванням суспільних інтересів, ступеня тяжкості, характеру, наслідків кримінального правопорушення, особи підозрюваного, потенційної можливості ухвалення вироку суду, правової позиції потерпілого тощо. Відмова від кримінального переслідування чи його припинення можуть бути або безумовними, здійснюватися після попередження чи застереження особи, або ж за умови виконання підозрюваним певних умов (наприклад, зразкової поведінки,

виплати певних грошових сум, відшкодування шкоди потерпілому, відбуття випробувального строку тощо).

Водночас, крім спрощення загального порядку кримінального провадження, законодавці багатьох держав з метою досягнення оперативності досудового провадження запроваджують спеціальні процедури (порядки). Сьогодні з'являється все більше нових моделей спрощеного кримінального провадження, які є досить неоднорідними. Однак їх спільна ідея полягає у тому, що спрощення процесуальної форми призведе до більш швидкого, більш раціонального та ефективного досудового розслідування і судового розгляду.

Комітет Міністрів Ради Європи рекомендує застосовувати так звані «сумарні» процедури, позасудове урегулювання кримінально-правових конфліктів, особливо, коли мова йде про кримінальні правопорушення найменшої тяжкості (кримінальні проступки, провини тощо). Застосування «сумарних» процедур за можливості не повинні передбачати звернення до послуг суду. Ідея полягає у тому, щоб застосовувати до правопорушника покарання (санкції), не пов'язані з позбавленням волі, передусім, такі, що мають майновий характер (як правило, розмір такого покарання має визначатися законом у вигляді фіксованої суми або встановлюватись у вигляді одноразової виплати). При цьому такі санкції могли б застосовуватись на місці уповноваженою посадовою особою, яка зафіксувала кримінальне правопорушення, або ж з урахуванням значної поширеності подібних правопорушень для застосування санкцій могли б застосовуватись методи автоматизованої обробки даних. Водночас, подібну процедуру слід трактувати як пропозицію; вона має застосовуватись лише за умови явно висловленої або мовчазної згоди, причому оплата штрафу чи інше виконання санкції прирівнюється до надання згоди [60].

Вагоме місце в системі диференційованих спрощених порядків кримінального провадження посідають провадження, які ґрунтуються на досягненні певного компромісу, зачасти з укладенням формалізованої угоди. У кримінально-процесуальній доктрині такі провадження інколи називають

«консенсуальними» [112, с. 69]. Поява та розвиток правового інституту угод у кримінальному провадженні (plea bargaining) асоціюється зі США, в яких він знаходить своє вираження як в усних домовленостях, так і в письмових угодах сторін. Ця ідея досить швидко поширилась і була імplementована у законодавство багатьох держав на різних континентах і з різними правовими традиціями.

Провадження на основі досягнення угоди (переважно, угоди про визнання вини), безумовно, спрощує судове провадження, адже, як правило, не передбачає обов'язок суду повно і безпосередньо дослідити докази. Водночас, у більшості держав, в яких застосовуються подібні провадження, також спрощується і досудове розслідування. Досить часто у випадку визнання підозрюваним своєї вини у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення органи досудового розслідування, прокурор також звільняються від обов'язку повного і всебічного встановлення обставин кримінального провадження.

Л. В. Карабут цілком слушно зазначає, що спрощення провадження щодо розслідування кримінальних проступків виходить за межі окремої держави і набуває загальноєвропейського значення, а тому запровадження у національне законодавство таких спрощених процедур набуває ще більшої актуальності [153, с. 97]. Варто також погодитись і з висловлюванням В. Г. Дрозд, що сучасна парадигма диференціації кримінальної процесуальної форми значно відрізняється від класичної, що спричинено приведенням національного законодавства до європейського, першоосновою якого є наявність спрощених процедур [129, с. 242].

Таким чином євроінтеграційні процеси вплинули, серед іншого, й на підходи до диференціації кримінального провадження у вітчизняному кримінальному процесуальному законі, що передбачив можливості відходу від єдиного порядку кримінального провадження. Передусім, зазначимо, що спрощення досудового кримінального провадження після проведення реформи 2012 року відбулося у двох напрямках:

- 1) спрощення загального порядку досудового кримінального провадження;

2) урегулювання особливих спрощених порядків досудового кримінального провадження.

Спрощення загального порядку досудового кримінального провадження, передусім, проявилось у ліквідації стадії порушення кримінальної справи. Однозначного ставлення до цієї стадії кримінального провадження у кримінально-процесуальній доктрині не було сформовано. Частина науковців наголошувала на важливому значенні цієї стадії, оскільки вона є гарантією швидкого та повного розкриття кримінального правопорушення, викриття та покарання винних, створює оптимальні умови для вирішення слідчим завдання встановлення об'єктивної істини та забезпечення захисту прав фізичних і юридичних осіб [156, с. 220-221; 247, с. 88-89]. Навіть після набуття чинності КПК України 2012 року окремі вчені продовжують вбачати в інституті початку досудового розслідування ознаки стадії кримінального провадження, що передують стадії досудового розслідування [241, с. 89].

Проте ми схильні підтримати іншу групу вчених, яка доцільність існування самостійної стадії порушення кримінальної справи вважає сумнівною. Показовою у цьому плані, на наш погляд, є думка М. І. Костіна, який вбачає в акті порушення кримінальної справи штучне стримання динаміки кримінального провадження і створення ситуації непотрібного дублювання дій правоохоронних органів (пояснення – допит; висновок спеціаліста – висновок експерта; експертиза у цивільній справі – експертиза у кримінальній справі тощо) [162, с. 213]. Це призводить до втрати можливості своєчасного закріплення необхідних фактичних даних, зайвого збільшення витрат процесуальних ресурсів.

З огляду на це, вважаємо слушним рішення про ліквідацію стадії порушення кримінальної справи. Це спрощення досудового провадження дало можливість одразу після отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення (і її реєстрації в ЄРДР) без будь-якої «дослідчої» перевірки здійснювати досудове розслідування. Проведене опитування практичних

працівників також продемонструвало, що 60,2 % респондентів схвалюють такий підхід законодавця.

Таким чином, відправною точкою початку досудового розслідування став момент внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. До цього моменту здійснення досудового розслідування (крім огляду місця події у невідкладних випадках) не допускається. Водночас, Л. М. Лобойко вважає за доцільне ще більше спростити цей етап досудового розслідування. На його думку, заборона провадити процесуальні дії до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР може бути виключена з КПК без жодних негативних наслідків для ефективності кримінальної процесуальної діяльності та забезпечення прав учасників кримінального провадження. Таке вирішення питання, на думку вченого, навпаки, підвищить ефективність реагування на заяви, повідомлення та іншу інформацію про кримінальні правопорушення [181, с. 91]. Дозволимо собі не погодитися з такою думкою, адже надмірне спрощення процедури створює небезпеку зловживання зі сторони органів, які здійснюють досудове розслідування.

Щодо іншого напрямку спрощення досудового кримінального провадження за КПК України – урегулювання особливих спрощених порядків, слід зазначити, що законодавець дещо модернізував окремі диференційовані порядки, що мали місце за КПК України 1960 року, а також запровадив нові, раніше невідомі українському законодавству. Зазначене актуалізує питання щодо критеріїв спрощення кримінального провадження на досудовому провадженні, що одночасно забезпечать вирішення завдань кримінального провадження, а також його оптимізацію, раціоналізацію та ефективність.

У науковій літературі висловлювалися різні бачення щодо критеріїв диференціації кримінального провадження. Зазвичай, у наукових працях першим критерієм науковці виокремлюють матеріально-правовий (кримінально-правовий) критерій, проте формулюють його по-різному. Наприклад, Н. Р. Бобечко зазначає, що диференціація кримінальної процесуальної форми зумовлена видом та суспільною небезпекою кримінальних правопорушень,

їхньою кримінально-правовою кваліфікацією, видом та розміром заходу кримінально-правового характеру, що може бути застосований [165, с. 57]. Видається, що вказівка на захід кримінально-правового характеру (а швидше, покарання) як критерій диференціації порядку кримінального провадження є зайвою, адже таке покарання відображає ступінь суспільної небезпечності відповідного кримінального правопорушення.

О. В. Баулін, Н. С. Карпов, О. І. Поповченко і Д. О. Савицький вважають, що єдиною підставою диференціації матеріального, кримінально-правового характеру є ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення. На їх думку, законодавець має враховувати таке правило: чим менш небезпечне кримінальне правопорушення вчинене, тим швидшою має бути реакція на його вчинення. І, навпаки, чим серйозніше кримінальне правопорушення вчинене, тим менше потрібен поспіх, тим більшою є ймовірність небезпечної помилки [89, с. 32-33].

Суспільна небезпечність кримінально-протиправного діяння у доктрині кримінального права визначається вченими як фундаментальна і надзвичайно важлива соціальна (матеріальна) ознака кримінального правопорушення, яка полягає у тому, що це діяння заподіює чи створює загрозу заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам [206, с. 14]. Проте суспільна небезпечність – це ознака будь-якого кримінального правопорушення – від найменш тяжкого до найбільш тяжкого. Водночас, М. І. Панов і С. О. Харітонов зазначають, що характер і ступінь суспільної небезпечності, визначеної у виді і мірі покарання, є змістом тяжкості вчиненого кримінального правопорушення [206, с. 19].

Дійсно, в основу класифікації кримінальних правопорушень у ст. 12 КК України законодавець покладає саме ступінь їх тяжкості, виокремлюючи кримінальні проступки і злочини (нетяжкі, тяжкі і особливо тяжкі) [164]. Тому більш правильним у контексті формулювання матеріально-правового критерію говорити не про ступінь суспільної небезпечності, а про ступінь тяжкості кримінального правопорушення.

Звертає на себе увагу думка В. М. Трофименка про те, що матеріальний (кримінально-правовий) критерій структурної диференціації кримінальної процесуальної форми знаходить свій прояв у: 1) встановленні різного порядку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів і проступків; 2) встановленні диференційованих порядків досудового розслідування залежно від поділу злочинів за ступенем їх суспільної небезпеки; 3) встановленні диференційованого порядку досудового розслідування залежно від кваліфікації кримінального правопорушення [259, с. 351].

З таким підходом в цілому варто погодитись. Дійсно, виокремлення законодавцем двох видів кримінальних правопорушень – кримінальних проступків і злочинів – є передумовою для встановлення спрощеного порядку досудового розслідування щодо кримінальних проступків (дизнання). Класифікація злочинів за ступенем тяжкості на нетяжкі, тяжкі і особливо тяжкі визначає можливість / неможливість укладення угоди про визнання винуватості або угоди про примирення у відповідному кримінальному провадженні. А конкретна кваліфікація кримінального правопорушення має значення для виокремлення такого спрощеного провадження, як провадження у формі приватного обвинувачення, яке здійснюється виключно щодо кримінальних правопорушень, перелік, яких передбачено у ст. 477 КПК України. З огляду на вказані аргументи, видається, що матеріально-правовим критерієм спрощення порядку досудового розслідування слід вважати вид, ступінь тяжкості кримінального правопорушення та його кримінально-правову кваліфікацію.

Крім диференціації за матеріально-правовим критерієм, кримінальний процесуальний закон покладає в основу спрощення кримінального провадження й процесуальні критерії. У кримінально-процесуальній доктрині висловлено різні точки зору на систему процесуальних критеріїв диференціації кримінальної процесуальної форми. Не вдаючись до аналізу кожного з них, зупинимось на тих, які на наш погляд, зумовлюють саме спрощення порядку досудового розслідування.

Одним із таких критеріїв виступає визнання підозрюваним вини у вчиненні кримінального правопорушення [201, с. 45; 259, с. 351]. Безумовно, бажання підозрюваного повністю визнати свою винуватість у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення та готовність понести відповідальність значно спрощує роботу органів досудового розслідування, робить процес менш конфліктним. Цей критерій покладається в основу диференціації такого спрощеного порядку досудового провадження, як провадження на підставі угоди, де беззаперечне визнання винуватості є обов'язковою умовою укладення угоди. Крім того, факт беззаперечного визнання винуватості є однією з умов подальшого розгляду обвинувального акта щодо кримінального проступку в суді у спрощеному порядку. Як слушно зазначають Ю. В. Циганюк і В. О. Кулебякін, спрощення порядку допомагає утриматись від процесуальної тяганини у справах де обвинувачений визнає вину та не заперечує фактичні обставини [276, с. 356].

Важливим критерієм спрощення кримінального провадження є наявність досягнутого між сторонами компромісу щодо вирішення кримінального провадження, що покладається в основу диференціації провадження на підставі угоди. Досягнення компромісу полягає у взаємних поступках сторін, внаслідок чого кримінальне провадження вдається завершити у прийнятний для обох сторін спосіб, що, у свою чергу, дає можливість спростити порядок такого провадження. Спрощення досудового розслідування у цьому випадку полягає, перш за все, у тому, що після досягнення угоди обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду (ч. 1 ст. 474 КПК України) і досудове розслідування завершується [86, с. 35]. Досягнення компромісу може бути критерієм і для запровадження інших диференційованих порядків кримінального провадження.

Одним із критеріїв диференціації кримінально-процесуальної форми В. М. Трофименко розглядає ступінь співвідношення у провадженні державно-владного начала та диспозитивності, вважаючи, що запровадження елементів приватних відносин у кримінальному провадженні є в окремих випадках цілком виправданим, адже це дозволяє вирішити завдання кримінального судочинства у

значно більш стислі строки і меншими економічними затратами [258, с. 369]. У цілому погоджуючись з думкою автора, все ж вважаємо формулювання цього критерію як «співвідношення державно-владного начала та диспозитивності» не зовсім вдалим. Більш точною, на наш погляд, є підхід І. А. Тітка, який зазначає, що превалювання того чи іншого виду інтересу породжує диференціацію кримінальної процесуальної форми, яка у значній мірі є результатом визнаного на законодавчому рівні оптимального співвідношення публічних і приватних інтересів у відповідному різновиді кримінальних процесуальних правовідносин [252, с. 8].

Дійсно, вітчизняний законодавець враховує ступінь співвідношення приватних і публічних інтересів у кримінальному провадженні. На основі цього критерію диференційовано кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Визначальною ознакою цього спрощеного провадження є домінування приватного інтересу над публічним, що надає вирішального значення волевиявленню потерпілого для притягнення чи непритягнення особи до кримінальної відповідальності (постанова Верховного Суду від 03 липня 2019 року) [213]. Спрощення досудового провадження тут прослідковується у тому, що відсутність ініціативи (заяви) потерпілого взагалі унеможливорює його початок. Більше того, класичне («чисте») приватне обвинувачення не передбачає проведення досудового розслідування уповноваженими органами держави.

В. М. Трофименко також веде мову про так званий «кримінологічний» критерій структурної диференціації кримінальної процесуальної форми, який полягає у запровадженні особливих (диференційованих) порядків здійснення кримінального провадження у зв'язку із існуванням особливих правових режимів, що діють у місці проведення досудового розслідування і судового провадження [259, с. 352]. Сприймаючи такий підхід, відзначимо, що таким правовим режимом, який певною мірою спростив порядок досудового розслідування, на сьогодні є правовий режим воєнного стану, введений в Україні у зв'язку з вторгненням російської федерації. Спрощення кримінальної процесуальної форми у даному випадку є вимушеним кроком, зумовленим

складністю функціонування органів досудового розслідування та суду, проведення процесуальних дій в районах, наближених до територій активних бойових дій.

Таким чином, диференціація кримінальної процесуальної форми, запровадження спрощених порядків досудового кримінального провадження є однією з пріоритетних умов раціонального використання процесуальних засобів, досягнення більшої результативності кримінального провадження з одночасною процесуальною економією [255, с. 244]. Ідею спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування підтримує 61,2 % опитаних респондентів, а ще 31,6 % вважають що воно може мати місце у виняткових випадках.

Підсумовуючи, запропонуємо власне розуміння поняття «спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування». На нашу думку, під цим поняттям потрібно розуміти спосіб процесуальної організації досудового кримінального провадження, який з урахуванням низки чинників передбачає ліквідацію або спрощення окремих процедур у межах загального порядку досудового розслідування, а також запровадження диференційованих порядків з метою оптимізації кримінальної процесуальної діяльності, прискорення кримінального провадження та забезпечення найбільш ефективного виконання його завдань.

Система критеріїв, з урахуванням яких відповідно до чинного кримінального процесуального закону здійснюється спрощення порядку досудового розслідування, включає:

- 1) матеріально-правовий критерій (вид, ступінь тяжкості кримінального правопорушення та його кримінально-правова кваліфікація);
- 2) процесуальні критерії (визнання підозрюваним винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; наявність досягнутого між сторонами компромісу; ступінь співвідношення приватних і публічних інтересів);
- 3) кримінологічний критерій (правовий режим воєнного стану).

1.2. Історія розвитку інституту спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування

Європейський шлях розвитку України визначає необхідність наближення вітчизняного кримінального процесуального законодавства до європейських стандартів, орієнтованих, передусім, на захист прав та свобод людини, утвердження засади верховенства права. Важливою складовою кримінальної процесуальної політики з огляду на це повинна стати оптимізація та підвищення ефективності кримінального судочинства.

Водночас, удосконалення процедури досудового розслідування, визначення шляхів його реформування для того, щоб не допустити помилок минулого, повинно супроводжуватись вивченням історичного досвіду. За слушним твердженням вчених-істориків, при жодному реформуванні неможливо розраховувати на позитивні результати без знання і дослідження історії об'єкта реформування, умов та етапів його розвитку [176, с. 7].

Цілком погоджуємось із В. Стратоновим у тому, що історичний підхід до вивчення правових явищ дає можливість розглядати кожне питання з позиції того, як відоме явище в історії виникло, які основні етапи свого розвитку проходило, і вже з цієї точки зору спостерігати його досконалість та перспективи розвитку [243, с. 116].

У наукових працях, присвячених історичному розвитку кримінального процесу в нашій державі наявні різні підходи до періодизації розвитку інституту досудового розслідування. Здебільшого, вчені виділяють три етапи історичного розвитку досудового розслідування: 1) період другої половини XIX – початку XX ст. (1864-1917 р.р.); 2) період радянської України (1918-1991 р.р.); 3) період після набуття Україною незалежності (з 1991 р. по цей час) [91, с. 154].

Проте є й інші погляди на це питання. Наприклад, О. Ю. Татаров вважає за доцільне виокремити п'ять етапів: 1) етап формування інституту досудового розслідування (пов'язаний зі становленням державності, починаючи із заснування Київської Русі); 2) етап розвитку досудового розслідування

(пов'язаний з проведенням судової реформи 1864 року); 3) етап становлення інституту досудового розслідування (пов'язаний із прийняттям першого КПК УСРР 1922 року; 4) етап розвитку досудового у радянський період вітчизняної історії (пов'язаний з прийняттям Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік); 5) етап становлення досудового розслідування у незалежній Україні [245, с. 14-54].

У цілому погоджуючись з такою періодизацією, спробуємо визначити основні етапи розвитку спрощених порядків досудового кримінального провадження. Беззаперечно, історично досудове розслідування виникло із розвитком держави. У період Київської Русі судочинство базувалось на приватно-правовому принципі, де обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення залежало від волі потерпілого, а спеціальних органів досудового розслідування не існувало. Тому цілком зрозуміло, що ніяких форм диференціації досудового кримінального провадження у сторону його спрощення законодавство не регулювало.

Обвинувально-змагальний тип кримінального процесу Київської Русі зумовлював активну участь осіб, зацікавлених у вирішенні кримінально-правових конфліктів, а тому на потерпілого покладался обов'язок здійснити «обволення» – повідомлення громадськості про злочин [245, с. 14] та надалі вживати заходів для виявлення і переслідування злочинця. Водночас, основний нормативний акт того часу – Руська Правда не передбачав обов'язкового проведення досудового розслідування.

Розшук злочинця та фіксація слідів кримінального правопорушення здійснювались за допомогою певних розшукових дій, серед яких виокремлювались так звані «заклич», «звід» і «гоніння по сліду». Процедура «закличу» передбачена у ст.ст. 32, 34 Руської Правди (Просторової редакції) і зводиться до публічного оголошення потерпілим про викрадення холопа, коня, зброї чи одягу на міській торговій площі (торжищі). При цьому, якщо протягом трьох днів після закличу викрадену річ знаходили у певної особи, то вона зобов'язана була повернути цю річ її власнику і сплатити штраф. Таким чином,

«заклич» був одним із можливих способів розшуку особи, яка незаконно привласнила чужу річ, що мала цілком визначені індивідуальні ознаки [93, с. 74; 245, с. 15].

Процедура іншого важливого способу розшуку злодія – «зводу» регламентована ст.ст. 35-39 Руської Правди (Просторової редакції). Підставою для початку цієї процедури було впізнання власником своєї викраденої речі. Однак, виявивши свою викрадену річ, власник не мав права одразу повернути її, а повинен був звернутися до володільця речі з вимогою «піти на звід». Як зазначає І. Й. Бойко, якщо володілець не був злодієм, він разом із позивачем йшов до тієї особи, у якої придбав річ; тепер уже ця особа ставала відповідачем. Новий відповідач повинен був вказати, у кого він придбав украдену річ; і так «звід» відбувався доти, доки не знаходили людину, яка не могла пояснити, яким чином украдена річ потрапила до неї. Таку людину визнавали злодієм з усіма наслідками, що випливали з цього [93, с. 74-75].

Якщо ж пошук злодія виходив за межі міста, власник викраденої речі вів «звід» тільки до третьої особи, яка і зобов'язана була сплатити вартість речі власнику, а сама отримувала право продовжувати «звід». Якщо «звід» приводив до кордонів держави або закінчувався тим, що володілець речі не міг назвати особу, в якої придбав викрадену річ, добросовісний покупець міг відвести від себе обвинувачення у крадіжці шляхом надання двох свідків або митника, у присутності яких здійснювалася купівля речі.

Процедура «гоніння сліду» є праобразом переслідування «по гарячих слідах», суть якої зводилась до гонитви за злодієм по залишених ним слідах. Якщо сліди губилися, власник припиняв розшук, а якщо вели до певного населеного пункту, то його жителі (громада) повинні були відвести від себе підозру у крадіжці і взяти участь у здійсненні розшуку злочинця. В іншому випадку, якщо вони не з'ясовували, куди веде слід, або відмовлялися це робити, вони несли колективну відповідальність за вчинену крадіжку і мали відшкодувати шкоду потерпілому. Якщо ж слід виводив на «велику дорогу», де

не було поселень або до безлюдного місця, громада не повинна була відповідати за крадіжку.

Водночас, варто відзначити, що у справах про злочини, які посягали на інтереси влади мали місце елементи розшукового (слідчого) процесу. У таких справах князі та їхні прибічники самостійно здійснювали розслідування обставин вчинення злочину і судили злочинців [93, с. 74].

За часів Галицько-Волинського князівства правове регулювання здійснення досудового провадження не змінилося. Головним джерелом писаного права продовжувала залишатись Руська Правда, а також під час здійснення судочинства послуговувались звичаєвим правом. Досудового розслідування у класичному розумінні не було, а відповідно не існувало і його спрощених порядків.

Такий самий висновок стосується і періоду перебування українських земель під владою Великого князівства Литовського, Польського королівства, Речі Посполитої. Хоча процесуальне законодавство істотно розвинулось, однак лише в частині регулювання порядку вирішення кримінальних справ в суді. Ні Литовські статuti, ні Судебник Казимира не регулював відносин з досудового розслідування кримінальних правопорушень. Водночас, як зазначають дослідники, у XIV – першій половині XVI ст. внаслідок панування приватного права була поширена практика припинення справ у зв'язку з домовленістю сторін щодо укладення мирової угоди, яку, зазвичай укладали до офіційного порушення справи в суді [157, с. 176].

Козацька доба успадкувала основні риси судочинства попередніх історичних періодів. Судовий процес мав позовний характер, тобто позивач (потерпілий) повинен був самостійно зібрати усі докази, пред'явити їх козацькому суду і підтримувати обвинувачення. Потерпілий міг опитувати усіх, кому було щось відомо про кримінальне правопорушення. Якщо він виявляв сліди злочинця, розпочиналось його переслідування («погоня»), і потерпілий мав право затримати злочинця «на гарячому» і доставити його до суду. При цьому він мав право також відмовитися від обвинувачення та укласти мирову угоду.

Однак, як стверджує І. Й. Бойко, досудове слідство у справах, що стосувалися інтересів Війська Запорізького здійснювали посадові особи (осавул, довбиш, наказний полковник та інші) [93, с. 419-420].

Таким чином, можна стверджувати, що в згадані історичні періоди з'явилися перші незначні зародки диференціації досудового кримінального провадження на основі матеріально-правового критерію. Лише щодо злочинів проти держави, влади розслідування проводилось уповноваженими державою органами. Щодо інших кримінальних правопорушень збирання доказів, розшук злочинців здійснювали самі потерпілі, тобто досудове розслідування як таке було відсутнє.

Уже під час перебування території України під владою росії кримінальне судочинство почало набувати більш сучасного вигляду. Зокрема, були створені органи поліції (1718 року), які у тому числі, виконували функцію дізнання. Як зазначають дослідники, у зазначений період було створено розгалужений поліцейський апарат, у якому кримінально-розшукова функція спеціально не виділялася і поліцейські займалися одночасно розшуком та дізнанням поряд з іншими установами [107, с. 29].

Звід законів російської імперії (друга книга XV тому «Закони про судочинство у справах про злочини і проступки») включав, зокрема, розділи про досудове провадження, про проведення слідчих дій. В цілому кримінальне провадження за нормами Зводу законів поділялося на три етапи: попереднє розслідування, судовий розгляд та виконання судових рішень. При цьому проведення розслідування відносилось до повноважень поліції, у компетенції якої також було провадження у справах про малозначні злочини (проступки) [245, с. 22]. Отже на рівні законодавства відбувся поділ кримінально караних діянь на два види – злочини і проступки, що у подальшому закладе основу для здійснення кримінального судочинства щодо них у різних формах і запровадження спрощеного порядку щодо кримінальних проступків.

Досудове провадження поділялося на попереднє та формальне. Основним завданням першого типу провадження було встановлення обставин події

кримінального правопорушення, збирання речових доказів, яке здійснювали поліцейські органи. При цьому до особи могли застосовувати арешт без пред'явлення офіційного обвинувачення. Під час формального розслідування з'ясовувалось, чи дійсно обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення, тобто проводились допити обвинуваченого, свідків, призначались експертизи тощо. О. Ю. Татаров, проводячи паралелі, зазначає, що такий поділ досудового провадження (на попереднє і формальне) згодом трансформується в сучасні дізнання та досудове слідство [245, с. 23].

На особливу увагу заслуговує запровадження в російській імперії судової реформи 1864 року, коли був затверджений доволі прогресивний нормативний акт – Статут кримінального судочинства. Аналіз його норм дає підстави стверджувати про сприйняття ідеї диференціації кримінального провадження з урахуванням різних критеріїв. Не дивлячись на те, що така диференціація стосувалась переважно судового розгляду справи, однак вона впливала й на досудове провадження.

За твердженням І. В. Оборонної, важливою частиною судової реформи 1864 року було кардинальне спрощення судоустрою, заснування єдиних для усіх загальних судів, які включали загальні судові установи та мирові судові установи [202, с. 199]. В основу розмежування підсудності кримінальних справ зазначеним судовим установам, норми Статуту поклали співвідношення приватних і публічних інтересів. Так, мировий суддя мав повноваження розглядати незначні кримінальні справи. До підсудності мирових суддів відповідно до ст. 33 Статуту відносились справи щодо проступків, за які могло бути призначене покарання у виді ув'язнення в тюрмі строком не більше одного року або менш суворе покарання (догана, зауваження, грошове стягнення не більше трьохсот рублів, арешт не більше трьох місяців) [263].

Порядок розгляду справ мировим суддею небезпідставно характеризується вченими як спрощений [93, с. 673], що проявлялось у відсутності стадій дізнання і попереднього слідства перед судовим розглядом. Провадження у мирового судді ініціювалось здебільшого потерпілим (в окремих випадках поліцейським

чи іншим представником адміністративної влади), тобто для таких проваджень були характерні ознаки приватного обвинувачення [201, с. 53].

Із прийняттям Статуту була встановлена так звана змішана форма судочинства, що прийшла на зміну інквізиційному розшуковому процесу, за якої кримінальне провадження здійснювалося у дві стадії: перша – попереднє розслідування (негласне, письмове, таке, що не знало рівноправності сторін); друга – судовий розгляд, що засновувався на гласності, усності, змагальності при вільній оцінці доказів за внутрішнім переконанням суддів.

С. А. Крушинський справедливо звертає увагу на те, що вказана епоха ознаменована значним розвитком інституту досудового (попереднього) розслідування. Статут урегульовував процедуру низки слідчих дій (огляду, освідкування, обшуку і виїмки в будинках, допиту обвинуваченого, свідка і очної ставки), порядок збирання і збереження речових доказів [172, с. 325]. При цьому розмежовувались стадії дізнання і попереднього слідства [151, с. 306]. Дізнання проводилось з метою перевірки відомостей про злочин і підозрюваного поліцією, яка мала право застосовувати розшук, опитування, негласний нагляд. Як стверджують вчені, до характерних ознак дізнання за Статутом кримінального судочинства відносились такі: воно мало публічний характер; не передбачало участі сторін; було діяльністю не обвинувача, а урядових органів, на які було покладено обов'язок припинення і попередження злочинів; закінчувалося тією миттю, коли справа переходила в стадію попереднього слідства; від розшуку відрізнялося тим, що під час дізнання виконувалися дії, які входили до компетенції слідчого; провадилося, коли поліція заставала злочин, який щойно був вчинений і була можливість встановити обставини по «гарячих слідах», а також коли до прибуття слідчого сліди злочину могли зникнути [204, с. 185].

У той же час, Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков вважають, що залежно від тяжкості вчиненого правопорушення, Статут передбачав два види дізнання: 1) у справах, підсудних мировому судді; 2) у справах, підсудних окружним судам [187, с. 426]. Дійсно, відповідно до ст. 47 Статуту за відсутності обвинуваченого у злочинній дії, щодо якої подана скарга, або за недостатності доказів, що

підтверджують обвинувачення, мировий суддя міг доручити місцевій поліції зібрати усі необхідні у справі відомості; а ст. 48 Статуту передбачала, що особи, які зазнали шкоди або збитків від злочинної дії, можуть звертатися і напяму до місцевої поліції, яка зобов'язана здійснити розшук і про наслідки повідомити мирового суддю [263]. Тому у даному випадку досудове провадження теж має місце, хоч більше як виняток і у спрощеному порядку.

Іншим був порядок для справ, підсудних окружним судам. Попереднє слідство проводилось судовими слідчими за сприяння поліції і під наглядом прокурора і його товаришів (заступників). Однак, у випадках, коли ні судового слідчого, ні прокурора не було на місці, поліція повідомляла їм про подію, що містила ознаки злочинного діяння, та проводила дізнання. Усі необхідні відомості поліція збирала шляхом проведення розшуків, словесними опитуваннями та негласним спостереженням. Водночас, вона не мала повноважень проводити ні обшуки, ні виїмки в будинках [187, с. 426].

Таким чином, основний підхід до спрощення досудового кримінального провадження за Статутом кримінального судочинства полягав у ліквідації попереднього слідства (а інколи і дізнання) у провадженнях щодо кримінальних проступків. Водночас, О. В. Баулін, Н. С. Карпов, О. І. Поповченко і Д. О. Савицький звертають увагу й на інші прискорені провадження: заочний розгляд; 2) безпосередній виклик до суду; 3) негайне приведення обвинуваченого до суду; 4) судовий наказ [89, с. 11-12]. Однак вони стосуються спрощення кримінального провадження під час розгляду кримінальної справи в суді.

У цей же історичний період частина українських земель перебувала у складі Австрії, а пізніше – Австро-Угорщини. Кримінальні процесуальні відносини на цих територіях регулювалися спочатку Статут кримінального провадження 1853 року, а пізніше Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 року, який з невеликими змінами до розпаду Австро-Угорської імперії.

Австрійський КПК, як і Статут кримінального судочинства, розрізняв дізнання і попереднє слідство [93, с. 733]. Стадія дізнання, за твердженням

Н. В. Худоби, включала в себе такі завдання: отримати пояснення від підозрюваного; одержати пояснення у потерпілого; зафіксувати сліди; зафіксувати речові докази; допитати свідків; дослідити психічний стан підозрюваного [274, с. 420-421]. Тобто основною метою дізнання було з'ясування, чи дійсно вчинене кримінальне правопорушення, кого можна підозрювати у його вчиненні та чи є достатньо підстав, щоб обвинувач мав право домагатися здійснення судочинства.

Натомість, завдання попереднього слідства полягало у перевірці фактичного матеріалу (доказів) і визначенні того, чи вони дають можливість підтвердити або спростувати вину підозрюваного. Попереднє слідство здебільшого проводилося у справах, за яке передбачалося значне покарання; у дрібних же справах слідство могли не проводити. Проте, якщо справу передавали на розгляд суду присяжних, то судове слідство було обов'язковим [106, с. 155].

Дізнання проводила поліція, однак під значним впливом прокурора, який виконував функцію контролю за дізнанням, а попереднє слідство – слідчий суддя. Після завершення дізнання від прокурора залежало, чи буде у цій справі здійснюватися попереднє слідство. Саме прокурор звертався до суду з поданням про необхідність проведення слідства [92, с. 274]. Це підтверджують, зокрема положення розділу 10 Австрійського КПК, який мав назву «Попереднє розслідування злочинів та правопорушень», відповідно до яких слідчий суддя мав право ініціювати попереднє слідство лише проти тих злочинних діянь та тих осіб, щодо яких він отримав подання уповноваженого обвинувача. Подання уповноваженого обвинувача містило інформацію, щодо кримінально караного діяння та підозрюваної особи [106, с. 92].

Оскільки попереднє слідство вів слідчий суддя, то його результати мали формально більшу процесуальну вагу, ніж здобута інформація під час дізнання. За наслідками проведеного слідства суддя мав право закрити справу або ж визнати наявність підстав для проведення судового засідання («головної розправи»). Таким чином, дізнання і попереднє слідство в австрійському кримінальному процесуальному законодавстві розглядались як послідовні етапи

кримінального провадження, а не його альтернативні порядки. Водночас, попереднє слідство проводилось не у всіх провадженнях, що певним чином спрощувало судочинство.

Австрійський КПК 1873 року також містив зародки сучасного провадження у формі приватного обвинувачення. Це проявлялось у тому, що скарги, які подавались до суду, поділялися на публічні і приватні. Приватну скаргу можна було подати протягом шести тижнів з моменту, коли потерпілий дізнався про порушення його прав. У приватній скарзі зазначався лише факт вчинення злочину і бажання потерпілого покарати злочинця, інших особливих юридичних елементів чи реквізитів не вимагалось. До кримінальних правопорушень, щодо яких могла подаватись приватна скарга, відносились: крадіжки між подружжям, родичами, дітьми та ріднею, котрі жили тривалий час, маючи спільне господарство; проти інтелектуальної власності; проти честі; проти безпеки руху; мужолозтва; збезчещення малолітньої родички членом родини, а також блудництво служниці з малолітнім або родичем, що живе у будинку; пов'язані з пияцтвом; проти публічних звичаїв; проти таємниці листування; проти охорони товарних знаків; проти авторських прав; проти патентного права; проти преси [93, с. 271-272].

З відновленням української державності (1917-1920 р.р.) були здійснені спроби реформування судової системи, однак тривалий час під час здійснення кримінального судочинства продовжували послуговуватись законодавством російської імперії. В УНР дізнання щодо вчиненого кримінального правопорушення повинно було проводитись протягом трьох діб юристами, призначеними губернським або повітовим комендантом. Під час дізнання потрібно було встановити, яке кримінальне правопорушення вчинене, хто у ньому підозрюється, свідків, речові докази, знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Особи, які проводили дізнання, мали право здійснювати обшуки і виїмки [93, с. 749-750]. Якихось особливих порядків досудового провадження урегульовано не було.

З встановленням на території України радянської влади було видано низку циркулярів Народного комісаріату юстиції, спрямованих на удосконалення діяльності органів досудового розслідування, в яких, зокрема, зверталася увага на необхідність прискорення розслідування, але при дотриманні вимог повноти та об'єктивності («Про посилення провадження досудового слідства», «Про строки та порядок передачі справи до суду», «Про прискорення провадження судових справ»). Водночас, дослідники зазначають, що в період становлення кримінального процесуального законодавства СРСР законодавець звертався до ідеї процесуального спрощення процесуальної форми. А інколи його підхід зводився до відверто нігілістичного ставлення до процесуальної форми, коли судочинство здійснювалось під ідеологічним девізом «Мінімум форми, максимум класової суті» [89, с. 14-15].

Важливим етапом розвитку кримінального процесуального законодавства було затвердження 13 вересня 1922 року і введення в дію першого КПК УСРР. Цей кодифікований акт здійснив чіткий процесуальний розподіл досудового слідства і дізнання. Як стверджує О. Ю. Татаров, слідчий апарат зосереджувався в органах юстиції, а в підрозділах карного розшуку скасовувався. Але одночасно із цим була розширена компетенція органів дізнання, що вперше ділилося на два види: у справах, в яких досудове слідство є необов'язковим та у справах, в яких провадження досудового слідства було обов'язковим. Причому завдання дізнання другого виду збігалися із завданнями досудового слідства [245, с. 40].

Положення КПК УСРР 1922 року були орієнтовані на прискорення кримінального провадження, про що, у тому числі, свідчить наявність окремого розділу під назвою «Окремі судочинства», що урегульовував специфічні форми провадження: ухвалення заочних вироків, чергові камери народного суду, ухвалення судових наказів, які були ліквідовані через їх компрометацію в часи культу особи.

Свою негативну роль тут відіграло прийняття у 30-х роках ХХ ст. нормативних актів, які створили передумови для подальших масових репресій (постанова ЦВК СРСР «Про надзвичайний порядок судочинства у справах про

терористичні акти» 1934 року, постанова ВУЦВК «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу УСРР» 1934 року). Як слушно вказує І. В. Оборона, інструментами таких репресій стала система органів із функціями надзвичайного (позасудового) розгляду кримінальних справ – «двійки», «трійки», «особливі наради», «особливі комісії», діяльність яких була спрямована на прискорений розгляд справ за вигаданими політичними обвинуваченнями [201, с. 64]. Звичайно, характеризувати таке псевдосудочинство («без суду і слідства») як спрощене провадження немає підстав, адже навіть максимально спрощене провадження повинно передбачати гарантії дотримання прав особи та ґрунтуватися на загальновизнаних принципах.

Надалі протягом тривалого періоду у радянській процесуальній доктрині панувало негативне ставлення до спрощення кримінального судочинства, що і відобразилось у нормах КПК УРСР, прийнятого 28 грудня 1960 року, який практично не передбачав диференціації кримінальної процесуальної форми. Разом з тим, ст. 27 цього кодифікованого акту передбачала особливості притягнення до кримінальної відповідальності не інакше, як за скаргою потерпілого, тобто провадження у формі приватного обвинувачення, характерною особливістю якого була відсутність стадії досудового розслідування.

В цілому ж співвідношення дізнання та досудового слідства не змінилося. Як і раніше, у разі виявлення ознак злочину, щодо якого провадження досудового слідства було обов'язковим, орган дізнання порушував кримінальну справу, проводити невідкладні слідчі дії, оперативно-розшукові заходи з метою встановлення і закріплення слідів злочину, встановлення і затримання підозрюваного. Натомість, під час досудового слідства перевірялись матеріали дізнання і встановлювались обставини, які не були з'ясовані органами дізнання. Тобто дізнання було першим етапом досудового розслідування, а не його альтернативною, спрощеною формою.

Водночас, розвиток наукової думки про доцільності спрощення кримінального судочинства призвів до внесення змін до кримінального

процесуального закону. У 1967 році КПК УРСР був доповнений розділом 7 під назвою «Провадження у справах про хуліганство», який визначив спрощений порядок встановлення обставин таких злочинів. Так, органи дізнання у п'ятиденний строк повинні були встановити обставини вчиненого злочину і особу правопорушника, потерпілого і очевидців, витребувати довідку про наявність або відсутність судимості у правопорушника, характеристику з місця його роботи або навчання та інші документи, що мали значення для розгляду справи в суді. Про затримання правопорушника, встановлення його особи і про обставини вчиненого злочину складався протокол, до якого приєднувались усі зібрані матеріали та список осіб, які підлягали виклику до суду. Протокол після погодження його прокурором разом з матеріалами передавався до суду.

Пізніше у 1975 році зазначений порядок було поширено також на справи про дрібне розкрадання державного або громадського майна. А у 1985 році були внесені зміни до КПК УРСР, згідно з якими відповідний розділ отримав назву «Протокольна форма досудової підготовки матеріалів» і був поширений на більшу кількість злочинів. Протокольну форму досудової підготовки матеріалів вчені характеризували як нетрадиційну форму дізнання, що здійснювалась без порушення кримінальної справи. П. Д. Денисюк при цьому вказує, що запровадження і розвиток протокольної форми досудової підготовки матеріалів сприймалися процесуалістами неоднозначно. Якщо одні з них були прибічниками такої спрощеної форми дізнання, то інші виступали категорично проти, стверджуючи, що протокольна форма досудової підготовки матеріалів є не кримінально-процесуальним, а адміністративним провадженням. Негативне ставлення і навіть протидія розширенню процесу впровадження спрощених форм розслідування завдали певної шкоди інтересам боротьби зі злочинністю [124, с. 10, 30].

КПК України 2012 року значною мірою сприйняв європейські підходи до спрощення кримінального провадження, що ознаменувало зовсім інший підхід законодавця до диференціації кримінальної процесуальної форми, зокрема, у стадії досудового розслідування. На наш погляд, до спрощених порядків

досудового кримінального провадження за чинних КПК України слід віднести: 1) дізнання щодо кримінальних проступків; 2) досудове провадження на підставі угод; 3) провадження у формі приватного обвинувачення; 4) особливий порядок провадження в умовах воєнного стану.

Дослідження генези розвитку інституту спрощених порядків досудового розслідування дає можливість виділити чотири періоди:

1) період зародження – характеризується відсутністю класичного досудового розслідування, а відповідно, і форм його спрощення (охоплює давньоруський, галицько-волинський, литовсько-польський, гетьманський історичні періоди);

2) період розвитку – характеризується запровадженням інституту досудового розслідування, окремих спрощених порядків кримінального провадження (охоплює часи із прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 р. і австрійського КПК 1873 р. і до розпаду російської і Австро-Угорської імперій);

3) радянський період – характеризується на початкових етапах впливом на кримінальне судочинство пануючої на той час ідеології, що зумовила «непроцесуальне» прискорення провадження, пов'язане з застосуванням масових репресій, а на більш пізніх – відходом від тоталітарних уявлень у судочинстві і переходом до більш гуманних норм [191, с. 86], запровадженням спрощеної форми дізнання (охоплює період перебування України у складі СРСР);

4) сучасний період – характеризується стійкою тенденцією до запровадження диференційованих, у тому числі, спрощених порядків кримінального провадження (охоплює період незалежності України).

Висновки до розділу 1

Встановлено, що спрощення кримінального провадження є проявом диференціації кримінальної процесуальної форми. Спрощення кримінального

провадження в стадії досудового розслідування запропоновано розуміти як спосіб процесуальної організації досудового кримінального провадження, який з урахуванням низки чинників передбачає ліквідацію або спрощення окремих процедур у межах загального порядку досудового розслідування, а також запровадження диференційованих порядків з метою оптимізації кримінальної процесуальної діяльності, прискорення кримінального провадження та забезпечення найбільш ефективного виконання його завдань.

Доведено, що спрощення досудового кримінального провадження після прийняття КПК України 2012 року відбулося у двох напрямках: 1) спрощення загального порядку досудового кримінального провадження; 2) урегулювання особливих спрощених порядків досудового кримінального провадження.

Систематизовано критерії, які зумовлюють спрощення порядку досудового розслідування відповідно до чинного кримінального процесуального закону, зокрема: 1) матеріально-правовий критерій (вид, ступінь тяжкості кримінального правопорушення та його кримінально-правова кваліфікація); 2) процесуальні критерії (визнання підозрюваним винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; наявність досягнутого між сторонами компромісу; ступінь співвідношення приватних і публічних інтересів); 3) кримінологічний критерій (правовий режим воєнного стану).

Ідея спрощення кримінального провадження пройшла тривале історичне становлення. Запропоновано таку періодизацію розвитку інституту спрощених порядків досудового розслідування, що включає чотири періоди: 1) період зародження; 2) період розвитку; 3) радянський період; 4) сучасний період.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ СПРОЩЕНИХ ПОРЯДКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Сутність та особливості дізнання як спрощеного порядку досудового розслідування кримінальних проступків

Сталою тенденцією останніх десятиліть у багатьох державах світу стало створення нормативної основи для максимальної ефективності кримінального провадження шляхом регламентації форм спрощеного провадження, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, сукупність зібраних доказів та поведінку обвинуваченого тощо. Вона характерна і для України.

Тривалість кримінального провадження у часі є важливим критерієм оцінки успішності роботи органів досудового розслідування, а недопущення невинуватених зволікань виступає важливим елементом організаційно-управлінських заходів, спрямованих на реформування кримінальної юстиції. Формальні зволікання з розкриттям вчинених кримінальних правопорушень формує негативний імідж усієї системи кримінального судочинства.

Частково вирішити проблему прискорення кримінального процесу можна шляхом спрощення кримінального провадження, що здійснюється щодо кримінальних правопорушень, які не становлять великої суспільної небезпеки та не є тяжкими. Коли мова йде про диференціацію кримінального провадження переважна більшість науковців виділяють матеріально-правовий критерій такої диференціації [201, с. 45; 259, с. 351]. З цим слід погодитись, адже характер, вид та ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а також вид та розмір покарання, яке може бути призначене за його вчинення, безумовно, впливає на можливість оптимізації процедури досудового розслідування.

Багато держав світу поділяють кримінальні правопорушення на тяжкі злочини і проступки (наприклад, «felonies» і «misdemeanors» в Англії,

«verbrechen» і «vergehen» у Німеччині тощо). Подібний підхід був закладений у положення Концепції реформування кримінальної юстиції, в якій з метою гуманізації кримінального законодавства закріплено думку про необхідність трансформування частини злочинів у кримінальні (підсудні) проступки, обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх штрафними санкціями. Таким чином, в основу майбутньої реформи кримінального законодавства було закладено ідею поділу кримінально караних діянь на злочини та кримінальні проступки. Обґрунтовувалась така ідея такими критеріями: 1) ступенем небезпеки та правовими наслідками кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; 2) практикою застосування кримінального та адміністративного законодавства; 3) міжнародним досвідом захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків [161].

Подальші передумови для такого поділу у вітчизняному законодавстві були закладені із прийняттям КПК України 2012 року, в якому глава 25 була присвячена особливостям досудового розслідування кримінальних проступків. При цьому одночасно відповідних змін до КК України внесено не було, що спричинило неможливість застосування відповідних кримінальних процесуальних норм, а також численні дискусії щодо розмежування кримінальних проступків від злочинів і адміністративних правопорушень. У цьому контексті Г. В. Федотова цілком слушно наголошувала, що відсутність вирішення питання кримінального проступку в нормах кримінального (матеріального) права нівелює принципи стабільності кримінально-правових відносин і послідовності законотворчої діяльності [273, с. 103]. Як наслідок, окремі дослідники до категорії кримінальних проступків пропонували віднести: 1) окремі діяння, передбачені КК України, що мають невелику суспільну небезпеку та належать до злочинів невеликої тяжкості; 2) діяння, передбачені КУпАП, що не пов'язані зі сферою публічного адміністрування; 3) окремі діяння, передбачені Митним кодексом України [190, с. 109].

Створення дволанкової системи кримінальних правопорушень з поділом на кримінальні проступки та злочини у вітчизняному кримінальному

законодавстві відбулось після внесення до КК України змін Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року [136], відповідно до якого, зокрема, відбулися зміни й у ст. 12 КК України, в якій під кримінальним проступком розуміється передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Такі довгоочікувані зміни, які відбулися у чинному законодавстві враховуючи європейський досвід щодо досудового розслідування кримінальних проступків, здебільшого отримали схвалення й у наукових колах, оскільки спрощення кримінального провадження щодо кримінальних проступків, зокрема, й процесу доказування, дійсно покликані прискорити процес здійснення досудового розслідування [94, с. 301]. Водночас, задля справедливості потрібно відзначити, що окремі науковці висловили низку критичних зауважень щодо таких новел. Серед іншого, О. В. Сачко вважає, що законодавець не сформував суттєвих ознак відмінності злочинів від проступків, а лише формально розмежував їх. Хоча з огляду на зарубіжний досвід до проступків можна було б відносити суспільно шкідливі діяння, а до злочинів – суспільно небезпечні діяння. На переконання вченого, наявні фундаментальні питання забезпечення правової визначеності та верховенства права під час провадження дізнання щодо кримінальних проступків [230, с. 129-130].

П. М. Маланчук, Є. О. Зайцев і А. Ю. Вернигор зазначають, що в основу спрощення досудового розслідування кримінальних проступків покладені такі критерії: 1) рівень суспільної небезпечності правопорушення; 2) специфіка суб'єктів вчинення суспільно небезпечного діяння; 3) дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина під час кримінального провадження; 4) економія часу та зниження рівня кримінальної репресії [190, с. 111]. З такою думкою складно погодитись. Якщо «рівень суспільної

небезпечності правопорушення» можна розглядати як матеріально-правовий критерій спрощення досудового розслідування, то «економія часу та зниження рівня кримінальної репресії» - це не критерій для диференціації кримінального провадження, а швидше наслідок його спрощення. Щодо інших зазначених «критеріїв», то взагалі не зрозуміло, у чому автори вбачають специфіку суб'єктів вчинення суспільно небезпечного діяння, щодо якого розслідування буде здійснюватись у формі дізнання, і який вплив на це має дотримання конституційних прав і свобод людини.

Таким чином, вважаємо що в основу диференціації форм досудового розслідування і виокремлення дізнання покладений наразі лише матеріально-правовий критерій, що включає вид та ступінь тяжкості кримінального правопорушення (дізнання здійснюється виключно щодо найменш тяжких кримінальних правопорушень – кримінальних проступків.

В історичному розвитку дізнання пройшло шлях від розшукової діяльності, що здійснювалась відповідно до норм звичаєвого права до її нормативного врегулювання, починаючи від Статуту кримінального судочинства 1864 року та наступних кримінальних процесуальних кодексів. До реформи 2012 року дізнання та досудове слідство співвідносилися як послідовні етапи розслідування кримінальних справ. Так, дізнання розглядалось як початкова форма досудового розслідування, яка передбачала наступне направлення матеріалів справи у визначений строк слідчому. При цьому закон диференціював порядок і строки провадження дізнання у кримінальних справах, а також порядок направлення матеріалів справи слідчому органом дізнання залежно від тяжкості злочину. Тому науковці виділяли два види дізнання: у справах про злочини, які не є тяжкими, та у справах про злочини, які є тяжкими чи особливо тяжкими [121, с. 9-10]. Окремо підкреслимо, що навіть у «дореформений час» паралельно із основною формою досудового розслідування також існувала і спрощена форма кримінальної процесуальної діяльності, яку здійснювали органи дізнання – протокольна форма досудової підготовки матеріалів [280, с. 43].

Варто погодитись, що паралельне існування декількох видів кримінальної процесуальної діяльності в рамках досудового розслідування у певній кримінально-правовій системі абсолютно виправдане на тій підставі, що злочинність неоднорідна. Процедура, яка підходить для одного виду кримінальних правопорушень та їх виконавців не обов'язковою придатна і раціональна для застосування у випадку іншого виду кримінального правопорушення. Єдина кримінально-процесуальна процедура для усіх проваджень не відповідає відповідним міжнародним стандартам, які гарантують право на провадження без невинуватеної затримки. Певною мірою, це суперечить й інтересам підозрюваного, оскільки він має право отримати швидке досудове розслідування, а також суспільним інтересам, оскільки метою суспільства в цілому є успішна боротьба зі злочинністю, чого, безумовно, неможливо досягти, використовуючи єдину процедуру в усіх кримінальних провадженнях [4, с. 12]. Тому запровадження особливого (скороченого чи спрощеного) порядку для застосування до певних категорій кримінальних правопорушень слід розглядати з точки зору можливості підвищення ефективності кримінального провадження. Як слушно стверджують науковці, необхідність спрощеної процедури досудового розслідування обґрунтована великою кількістю нетяжких правопорушень, що призводило до перевантаження органів досудового розслідування, затягування у розслідуванні тяжких і особливо тяжких злочинів [126, с. 9].

Досить чітко сенс запровадження дізнання як спрощеної форми досудового розслідування сформулював О. В. Сачко. На думку вченого, він полягає у розвантаженні слідства і спрощення процедури розслідування кримінальних проступків, які не несуть значної суспільної небезпеки, досягненні процесуальної економії, а також зосередження зусиль професійних слідчих та детективів на протидії тяжким злочинам, забезпечення ефективності їх досудового розслідування [228, с. 68].

Передусім, відзначимо, що у кримінально-процесуальній доктрині відсутня єдність поглядів на поняття дізнання. Більшість визначень,

запропонованих вченими, сформульована, виходячи ще із правового регулювання цієї діяльності у КПК України 1960 року. Наприклад, В. В. Вапнярчук у дисертаційному дослідженні визначав дізнання як початкову форму попереднього розслідування кримінальних справ, яка є урегульованою кримінально-процесуальним законом діяльністю органів дізнання й осіб, які проводять дізнання, з проведення слідчих дій для встановлення особи, яка вчинила злочин, що не є тяжким, та провадження невідкладних слідчих дій під час розслідування тяжких злочинів, метою якої є забезпечення всебічності, повноти, об'єктивності попереднього слідства, а також попередження, припинення і розкриття злочинів [96, с. 21]. С. В. Слінько тлумачив дізнання як провадження невідкладних, початкових слідчих дій і прийняття щодо них відповідних процесуальних рішень [236, с. 16].

О. В. Андрушко стверджував, що дізнанню в Україні, як кримінально-процесуальній діяльності притаманні наступні ознаки:

- дізнання – це початковий, необов'язковий етап розслідування кримінальних справ, що виникає у випадку виявлення органом дізнання ознак злочину, прийняття рішення про порушення кримінальної справи та провадження дізнання;
- дізнання – це діяльність, яка пов'язана з основними функціями державних органів та посадових осіб, що пояснює взаємозв'язок дізнання та непроцесуальних видів діяльності цих органів та осіб;
- метою дізнання є виявлення і документування ознак злочину й осіб, що його вчинили, для подальшого забезпечення досудового слідства;
- дізнання передбачає терміновість і невідкладність слідчих та інших процесуальних дій;
- дізнання – це діяльність, що здійснюється у порушеній кримінальній справі до моменту передачі кримінальної справи слідчому для провадження досудового слідства або ж її закриття.

Водночас, науковець вбачав за можливе запровадження у кримінальному процесі України наступні правові моделі дізнання: 1) дізнання лише як

першочерговий етап розслідування кримінальних справ; 2) дізнання як першочерговий етап розслідування справ про тяжкі злочинів та самостійна форма провадження у справах про злочини, що не є тяжкими; 3) дізнання як самостійна та єдина форма досудового провадження у кримінальних справах [79, с. 276]. Однак, законодавець у КПК України 2012 року вирішив обрати іншу модель дізнання – як виключно самостійної, спрощеної форми досудового розслідування щодо найменш тяжких кримінальних правопорушень (кримінальних проступків).

У багатьох наукових джерелах дізнання розглядається як практична діяльність. Наприклад, в одному із науково-практичних коментарів КПК України під дізнанням розуміється одна із форм досудового розслідування, яка становить урегульовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність слідчого або у випадках, передбачених законом, співробітників інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, що полягає в проведенні розслідування кримінальних проступків з метою досягнення завдань кримінального судочинства [169, с. 466]. Оцінюючи такий підхід, слід зауважити, що він не повною мірою відповідає чинному на даний час кримінальному процесуальному закону, зокрема, в частині визначення суб'єктів, уповноважених на здійснення дізнання.

Інші вчені стверджують, що дізнання – це заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення виконання завдань кримінального судочинства [168, с. 533; 272, с. 225-226]. На наш погляд, таке визначення не розкриває сутнісних особливостей цієї форми досудового розслідування, порівняно із досудовим слідством. Крім того, прослідковується намагання вкласти в таку діяльність елемент превенції (запобігання) вчиненню кримінальних правопорушень, у той час, як законодавець не визначає це завданням кримінального провадження, зокрема, й досудового розслідування.

Критику викликає й розуміння дізнання як заснованої на законі та здійснюваної у спрощеному порядку пізнавальної, доказувальної і правозастосовної діяльності наділених процесуальними повноваженнями органів адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції, спрямованої на виявлення, запобігання та розкриття злочинів, розшук і викриття винних, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [248, с. 518]. По-перше, викликає заперечення вживання і цьому визначенні терміну «злочин». По-друге, сумнівним є вказівка на те, що дізнання здійснюється органами адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції, адже основним суб'єктом, який здійснює розслідування щодо кримінальних проступків, є дізнавач – як правило, службова особа підрозділу дізнання.

На думку М. Ю. Романова, дізнанням з позицій форми організації роботи є комплекс визначених законодавством України дій та рішень, що вчиняє (приймає) уповноважена на це особа, вони спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження у встановлений законодавством строк [226, с. 105]. Сутність дізнання як спрощеної форми досудового розслідування науковець вбачає у функціонуванні ефективної системи реагування на вчинення кримінальних правопорушень із залученням усіх необхідних правових механізмів у найкоротший термін за умови досягнення максимального результату [227, с. 380], однак, не зазначаючи при цьому, за рахунок чого така ефективність повинна бути досягнута.

На переконання О. В. Сачка, дізнання у багатьох законодавчих концепціях мислилось як діяльність саме оперативних та інших підрозділів органів поліції, які мали свої інформаційні джерела і можливості швидкого реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення. Однак законодавець цю концепцію не сприйняв [228, с. 68].

Р. Н. Гасанов з цього приводу вважає, що за своєю сутністю дізнання є повноцінним досудовим слідством, але з винятками, які обумовлюють спрощення кримінальної процесуальної форми, а саме: 1) скороченим строком проведення дізнання; 2) обмеження застосування окремих запобіжних заходів;

3) заборона проводити негласні слідчі (розшукові) дії; 4) можливість спрощеного розгляду обвинувального акта в суді [109, с. 5]. Варто звернути увагу на не зовсім коректне твердження автора, що «дізнання є повноцінним досудовим слідством», адже це дві різні форми досудового розслідування і дізнання якраз і відрізняється від досудового слідства своїм спрощеним характером.

Найбільш важливу і визначальну, на наш погляд, ознаку дізнання – спрощеність такого процесу відносно загальної процедури досудового розслідування, поклала в основу визначення цього поняття В. Г. Дрозд, на думку якої дізнання – це форма досудового розслідування кримінальних проступків, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, які, виходячи зі ступеня небезпеки та правових наслідків кримінально караного діяння для особи, суспільства й держави, не становлять значної суспільної небезпеки, допускають використання спрощеної процедури під час встановлення та доведення винуватості особи [128, с. 55-56].

Які ж ознаки характерні для дізнання як спрощеної форми досудового розслідування? Спробуємо їх систематизувати.

А. І. Кунтій і А. Я. Хитра визначають такі ознаки, притаманні для дізнання як форми досудового розслідування: 1) завдання дізнання, які випливають зі змісту ст. 2 КПК України; 2) учасниками її є заявник, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, дізнавач, інші уповноважені підрозділи на проведення дізнання, прокурор, спеціаліст, експерт, інші фізичні та юридичні особи; 3) початок цієї стадії пов'язаний з отримання фактичних даних, що є підставою для внесення відповідних відомостей до ЄРДР; 4) підсумкове рішення – складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності [177, с. 12]. В основному не заперечуючи наведених тез, вважаємо, що наведені ознаки не вказують на відмінність дізнання від досудового слідства.

М. Ю. Романов і О. Ф. Кобзар виокремлюють такі ознаки дізнання: 1) дослідницький характер; 2) спрощеність процесу; 3) полісуб'єктність

здійснення; 4) превентивність. Серед інших наведених ознак заслуговує на увагу вказівка на спрощеність процесу, яка, на думку науковців, полягає у визначенні законодавством України особливого порядку здійснення досудового розслідування кримінальних проступків, який означений стислістю строків, оптимізованим форматом комунікації дізнавача та прокурора, а також наданням додаткових повноважень і прав дізнавачу для проведення певних дій та прийняття рішень [227, с. 379-380].

Доволі розлогу систему ознак дізнання як форми досудового розслідування запропонував Р. Н. Гасанов. До ознак, які дозволяють відмежувати дізнання як самостійну форму досудового розслідування, він відносить: 1) особливе коло суб'єктів, які можуть здійснювати дізнання; 2) самостійна процедура проведення досудового розслідування кримінальних проступків; 3) скорочені строки досудового розслідування кримінальних проступків; 4) обмежене застосування запобіжних заходів при здійсненні досудового розслідування кримінальних проступків; 5) обмежене застосування слідчих (розшукових) дій при здійсненні досудового розслідування кримінальних проступків; 6) особливості закінчення досудового розслідування кримінальних проступків; 7) можливість розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків [109, с. 3-7].

Передусім, звертає на себе увагу прискорений характер дізнання. Нормативне визначення граничних строків досудового розслідування є важливою гарантією дотримання засади розумності строків, що спрямована на попередження можливого необґрунтованого затягування кримінального провадження. Строк досудового розслідування щодо кримінальних проступків (дізнання) є скороченим порівняно зі строками досудового слідства, що обумовлене застосуванням спрощеної кримінальної процесуальної форми [194, с. 52]. Початково ст. 219 КПК України передбачала, що досудове розслідування мало бути закінчене протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку. Натомість після

внесення до КПК України змін 22 листопада 2018 року строки досудового розслідування кримінальних проступків, які обчислюються з дня повідомлення особі про підозру, були істотно скорочені. Зокрема, дізнання повинно бути закінчене:

1) протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України;

2) протягом двадцяти діб – у випадках, якщо: а) підозрюваний не визнає вину; б) наявна необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій; в) кримінальний проступок вчинено неповнолітнім;

3) протягом одного місяця – у разі, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України [167].

Як бачимо, за загальним правилом, дізнання не повинно тривати більше сімдесяти двох годин з дня повідомлення особі про підозру. Це дуже короткий строк, протягом якого дізнавач повинен завершити розслідування і передати усі матеріали дізнання прокурору для прийняття процесуального рішення щодо закінчення досудового розслідування. Варто відзначити, що прокурор також істотно обмежений у часі прийняття такого рішення – на це йому відведено три дні після отримання матеріалів дізнання, а у разі затримання особи – двадцять чотири години.

Донедавна критику викликав непослідовний підхід законодавця, який зі ст. 219 КПК України вилучив положення про граничний строк дізнання до дня повідомлення особі про підозру. Глава 25 КПК України, присвячена особливостям досудового розслідування кримінальних проступків, також не містила жодних застережень із цього приводу [173, с. 471]. На цю проблему звернула увагу й судова практика. Так, в ухвалі Верховного Суду від 28 грудня 2021 року відзначено, що чинним кримінальним процесуальним законом урегульовано питання строків досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру лише щодо злочинів та не визначено питання щодо їх

обчислення відносно кримінальних проступків, які за своїм змістом є менш тяжкими діями. У зв'язку із цим суд дійшов висновку про те, що строк досудового розслідування кримінальних проступків не може бути необмежений та перевищувати строк досудового розслідування встановленого для злочинів. Таким чином, застосовуючи ст. 219 КПК України в системному зв'язку зі ст. 12 КК України, органи досудового розслідування повинні виходити з того, що для кримінального провадження щодо кримінальних проступків строки досудового розслідування з моменту реєстрації в ЄРДР до моменту оголошення про підозру складають дванадцять місяців [268]. Такий самий підхід Верховний Суд підтвердив й у постанові від 06 червня 2023 року [217]. Однак, із набуттям 01 січня 2024 року чинності останніми змінами до КПК України строки досудового розслідування обчислюються виключно з моменту повідомлення особі про підозру, що заслуговує на критику, адже залишає широкі можливості для затягування строків кримінального провадження в цілому.

По-друге, варто відзначити спрощення у порядку здійснення доказування у цій категорії кримінальних проваджень. Так, згідно зі ст. 298¹ КПК України процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 КПК України, також є: пояснення осіб, результати медичного освідування, висновки спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису [167]. Таким чином дізнавач, який здійснює досудове розслідування щодо кримінального проступку має більше засобів для встановлення обставин, що входять до предмета доказування, що також робить процес доказування більш ефективним.

Процес доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків переважно носить очевидний характер, самі докази отримуються у практично «безконфліктний» спосіб, що значною мірою обумовлене незначним покаранням, яке загрожує правопорушнику. Досить часто підозрюваний під час дізнання беззаперечно визнає свою вину, не оспорує встановлені дізнанням обставини, що створює передумови також для ініціювання спрощеного судового

провадження в суді першої інстанції. У тих же випадках, коли підозрюваний не визнає свою вину, є потреба у проведенні додаткових слідчих (розшукових) дій, призначенні і проведенні експертизи, законодавець передбачає більшу тривалість дізнання.

Зважаючи на найменший ступінь суспільної небезпеки проступків серед усіх кримінальних правопорушень, кримінальний процесуальний закон забороняє проводити під час дізнання негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 300 КПК України), які притаманні провадженням щодо тяжких чи особливо тяжких злочинів. Таке законодавче положення обумовлене дією у кримінальному провадженні принципу пропорційності, відповідно до якого обмеження конституційних та інших прав громадян повинно відповідати рівню суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення. Винятком є зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України) та установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України), які допускаються й під час дізнання.

Той же принцип пропорційності обумовлює заборону на застосування надмірного процесуального примусу в провадженні щодо кримінальних проступків. Зокрема, ст. 299 КПК України допускає застосування під час дізнання особистого зобов'язання та особистої поруки. Шляхом виключення доходимо до висновку, що запобіжні заходи у вигляді застави, домашнього арешту та тримання під вартою не можуть застосовуватись у провадженні щодо кримінальних проступків. Як виняток, за наявності умов, передбачених ст. 298² КПК України, також допускається затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку.

З цього приводу варто погодитися з Л. В. Карабут, яка зауважила, що законодавець, очевидно, виходив із того, що потреба досягнення суспільного інтересу у протидії кримінальним проступкам не повинна переважувати потребу

досягнення інтересу окремих громадян у недопустимості суттєвого обмеження їхніх конституційних прав [153, с. 96].

Спрощена структура процесуальної діяльності притаманна також й етапу закінчення дізнання. Так, законодавець зобов'язує дізнавача у найкоротший строк, але не пізніше 72 годин з моменту затримання особи, подати прокурору усі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру. У свою чергу прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання, а у разі затримання особи – протягом 24 годин прийняти рішення про закінчення дізнання (закрити кримінальне провадження, звернутися до суду з обвинувальним актом або відповідним клопотанням або направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства) або ж повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання.

При цьому слід відзначити, що у разі звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, останній може бути двох видів: 1) складений у загальному порядку, визначеному ст. 291 КПК України; 2) складений у спрощеному порядку, передбаченому у ст. 302 КПК України [194, с. 54]. Саме другий різновид обвинувального акта є підставою для його розгляду в суді у спрощеному провадженні. Як зазначив Верховний Суд у своїй постанові від 17 червня 2021 року, підставою для розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні є встановлення прокурором під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечує проти такого розгляду [214].

При цьому підписання підозрюваним заяви про беззаперечне визнання своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, стосовно якого можливе спрощене кримінальне провадження, повинно здійснюватись у присутності захисника, що за визначенням Верховного Суду є додатковою

гарантією дотримання прав підозрюваної особи, а також підтвердженням добровільності такої згоди та усвідомленості її наслідків [218].

З урахуванням викладеного вважаємо, що особливими ознаками дізнання як спрощеної форми досудового розслідування є: 1) процесуальна швидкість; 2) спрощення процесуальної форми; 3) більша ефективність у порівнянні із досудовим слідством; 4) розширена система процесуальних джерел доказів; 5) можливість подальшого здійснення спрощеного судового провадження.

На основі зазначених особливостей можливо запропонувати визначення дізнання як спрощеної форми досудового розслідування, яка здійснюється щодо кримінальних проступків, характеризується більшою швидкістю та ефективністю порівняно із досудовим слідством, що досягається за рахунок скорочення процесуальних строків, спрощення процесуальної форми та розширення системи процесуальних джерел доказів.

Варто зазначити, що у кримінально-процесуальній доктрині мають місце й інші підходи. Наприклад, В. М. Трофименко, проаналізувавши установлену чинним кримінальним процесуальним законодавством процесуальну форму провадження щодо кримінальних проступків, вважає її диференціацією за матеріальним (кримінально-правовим) критерієм, що поєднує прискорену процедуру досудового розслідування (дізнання) та спрощену форму судового провадження в суді першої інстанції. Водночас, вчений переконаний, що дізнання не можна характеризувати як спрощений порядок, оскільки, на відміну від сумарної процедури, що може бути під час судового провадження щодо кримінальних проступків, воно не передбачає істотних змін процесуальної форми та спрощення процесуального механізму гарантування прав і законних інтересів учасників кримінального провадження [259, с. 340].

З такою думкою складно погодитись, адже деякі ознаки спрощення процедури досудового розслідування щодо кримінальних проступків наявні, з чим повністю чи частково погоджуються 88,8 % опитаних респондентів. Проте, дійсно, враховуючи те, що дізнання здійснюється щодо найменш суспільно небезпечних кримінальних правопорушень, часто вчинених в умовах

очевидності, проходить безконфліктно, коли правопорушник співпрацює з органом дізнання, є перспективи для подальшого спрощення його процедури.

А. О. Воробей, дотримуючись такої ж думки, зазначає, що дослідження можливості запровадження в українському кримінальному процесуальному законодавстві скороченої процедури проведення дізнання за очевидними кримінальними проступками (без проведення повного комплексу слідчих та процесуальних дій) щодо осіб, які беззаперечно визнають вину у вчиненні кримінального проступку, є на сьогодні актуальним. На думку вченого, наявна на сьогодні в Україні процесуальна форма розслідування кримінальних проступків передбачає необхідність проведення усього комплексу слідчих та процесуальних дій у скорочені строки навіть за очевидними кримінальними правопорушеннями, коли підозрюваний беззаперечно визнає вину та відшкодував завдану шкоду, а це, враховуючи значну завантаженість підрозділів дізнання, має негативні наслідки [105, с. 136-137].

Видається, що подальше спрощення дізнання можливе з урахуванням Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (87) 18 на основі принципу «дискреційного переслідування» і позасудового урегулювання кримінально-правового конфлікту. Досвід зарубіжних держав (Бельгії, Франції, Швейцарії та інших – *більш детально див. розділ 3 дисертації*) засвідчує можливість ефективного урегулювання кримінально-правового конфлікту уже в стадії досудового розслідування, що заощаджує не лише процесуальні сили та засоби органів досудового розслідування і прокуратури, а й суду.

Реалізувати це неможливо без розширення повноважень прокурора щодо відмови від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (припинення кримінального провадження). Звичайно, в Україні складно застосувати швейцарську модель «наказу про покарання», яка передбачає повноваження прокурора призначити покарання за вчинення кримінального правопорушення, яке не має великої суспільної небезпеки, якщо підозрюваний визнає свою вину. При цьому обставини провадження вважаються остаточно встановленими на стадії досудового розслідування, а наказ про

покарання за своєю силою прирівнюється до судового вироку [42, с. 12]. Де-факто прокурор у такій моделі одночасно є і обвинувачем, і суддею.

Не дивлячись на високу ефективність такого спрощеного кримінального провадження у Швейцарії, у контексті нашого законодавства воно суперечило б основним засадам кримінального судочинства. Зокрема це порушувало б засаду презумпції невинуватості (ст. 62 Конституції України, ч. 1 ст. 17 КПК України), відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [160; 167]. Тобто жодного альтернативного процесуального рішення, яким би могла встановлюватись вина особи у вчиненні кримінального правопорушення (у тому числі й кримінального проступку), крім вироку, законодавство не передбачає.

Крім того, така модель порушувала б засаду змагальності, складовим елементом якої є вимога про розподіл трьох основних кримінальних процесуальних функцій. Ця вимога сформульована у ч. 3 ст. 22 КПК України, відповідно до якої під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу [167].

Натомість, моделі припинення кримінального переслідування у Бельгії, умовного призупинення переслідування («штраф за угодою») або припинення провадження («фіксований штраф») у Франції, відкладення кримінального переслідування («випробувальний строк прокурора») у Тайвані тощо, на наш погляд, цілком могли б бути імplementовані у національне кримінальне процесуальне законодавство. Спільний зміст таких процедур зводиться до того, що прокурор має повноваження припинити кримінальне переслідування підозрюваного за умови виконання ним визначених законом або прокурором зобов'язань.

Щоправда у наукових колах висловлено думку, що суцільні спрощення протягом усього часу провадження щодо кримінальних проступків (і досудового,

і судового) не здатні забезпечити справедливості його вирішення. Л. В. Карабут вважає, що в окремих випадках справедливість може бути досягнута, але вона завжди буде залишатися під сумнівом, якщо не буде ґрунтуватися на достатніх даних щодо винуватості особи, чого вимагає конституційний принцип доведеності вини. Відтак повне, всебічне і неупереджене встановлення обставин кримінального правопорушення у перебігу досудового розслідування є обов'язковою умовою застосування спрощених порядків кримінального провадження у суді [153, с. 96].

Ми ж пропонуємо в рамках існуючої моделі дізнання передбачити додаткові елементи спрощення задля уникнення судового провадження. На наш погляд, умовами такого спрощення можуть бути: 1) повне і беззаперечне визнання підозрюваним вини у вчиненні інкримінованого кримінального проступку; 2) готовність підозрюваного взяти на себе певні зобов'язання (сплатити певну суму грошових коштів, відшкодувати завдану проступком шкоду, пройти курс лікування, здійснити суспільно корисну діяльність тощо). За умови виконання підозрюваним таких зобов'язань прокурор міг би припинити кримінальне переслідування шляхом закриття кримінального провадження.

Запропонована модель могла б дати різносторонній позитивний ефект: для сторони обвинувачення – звільнення від необхідності подальшого доведення вини особи та проведення подальших процесуальних дій; для суду – звільнення від здійснення судового провадження; для потерпілого – швидке отримання відшкодування шкоди або іншої компенсації; для підозрюваного – можливість не бути притягнутим до кримінальної відповідальності.

Безперечно, запровадження такого спрощення можливе лише за умови встановлення гарантій забезпечення прав підозрюваного від можливих зловживань органів дізнання і прокурора. Гарантією у даному разі може бути надання підозрюваним письмової згоди на закриття кримінального провадження на підставі досягнення такого компромісу, що здійснюється обов'язково у присутності його захисника.

З огляду на вказане, можна запропонувати проєкт відповідних змін до КПК України:

I) доповнити ст. 301 КПК України частиною шостою такого змісту:

«6. Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, прокурор може закрити кримінальне провадження у зв'язку з досягненням з підозрюваним компромісу щодо виконання ним обов'язків, передбачених абзацом другим цієї частини.

Прокурор може зобов'язати підозрюваного виконати у визначений строк один або кілька таких обов'язків:

- 1) публічно попросити вибачення у потерпілого;
- 2) відшкодувати потерпілому майнову шкоду або компенсувати фізичну або моральну шкоду;
- 3) сплатити до державного бюджету штраф у розмірі, визначеному прокурором;
- 4) пройти лікування від алкогольної або наркотичної залежності;
- 5) здійснити суспільно корисну діяльність (виконати роботи, надати послуги), визначені прокурором.

Досягнення компромісу оформлюється у письмовій формі, підтверджується підписами прокурора і підозрюваного, що здійснюється у присутності його захисника»;

II) доповнити частину першу ст. 284 КПК України пунктом 7⁻¹ такого змісту:

«7⁻¹) досягнення між прокурором і підозрюваним компромісу у випадку, передбаченому частиною шостою статті 301 цього Кодексу»;

III) викласти пункт 9⁻¹ частини першої ст. 284 КПК України у такій редакції:

«9⁻¹) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 7⁻¹, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності».

2.2. Особливості досудового кримінального провадження з укладенням угоди про примирення чи про визнання винуватості

Прийняття КПК України 2012 року запровадило у кримінальне судочинство України багато нових процесуальних інститутів. Проте абсолютною новелою вітчизняного кримінального процесуального законодавства став інститут кримінального провадження на підставі угод, який ніколи раніше не був елементом національної системи кримінального судочинства.

Поява у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві цього інституту, вочевидь, була зумовлена бажанням перейняття позитивного досвіду низки зарубіжних держав щодо швидкого та ефективного вирішення кримінально-правових конфліктів на основі переговорів, комунікації та досягнення компромісу між суб'єктами процесуальної діяльності, що відстоюють протилежні за змістом інтереси (*більш детально про це див. у розділі 3 дисертації*).

Стратегічна мета запровадження кримінального провадження на підставі угод полягає у спрощенні і прискоренні провадження, зменшенні витрат процесуальних ресурсів для його вирішення шляхом стимулювання осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні кримінальних правопорушень, до співпраці з органами досудового розслідування та прокуратури, примирення з потерпілими тощо.

Спрощення кримінального провадження з урахуванням укладення угоди з підозрюваним (обвинуваченим) цілком відповідає міжнародним і європейським стандартам організації кримінального судочинства. Зокрема, згадана раніше Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (87) 18 вбачає за доцільне скрізь, де це дозволяють конституційні та правові традиції, застосовувати процедуру «визнання вини», за якою імовірний правопорушник зобов'язаний постати перед судом на ранній стадії провадження, щоб публічно заявити суду, чи він приймає обвинувачення проти його, або інші подібні процедури. У таких

випадках суд першої інстанції повинен мати можливість повністю або частково уникнути процесу розслідування та негайно перейти до розгляду особи правопорушника, призначення покарання та вирішення питання про компенсацію [60]. Звичайно, ці рекомендації державам-членам стосуються порядку остаточного (судового) вирішення справи з урахуванням визнання особою винуватості, проте в цілому демонструють схвальне ставлення до спрощення провадження на підставі угоди про визнання винуватості.

Інші міжнародні нормативні документи – Рекомендація № R (99) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації у кримінальних справах [18], Рамкове рішення Ради ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA від 15 березня 2001 р.) [1] рекомендують державам-членам намагатися більш широко упроваджувати інститути відновного правосуддя, сприяти медіації у кримінальних провадженнях, що має бути допустимою на будь-якій стадії судочинства. В цілому сприйнявши положення цих документів, в Україні був прийнятий Закон України «Про медіацію», дія якого поширюється, у тому числі, й на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [140]. Ідея примирення потерпілого і правопорушника знайшла свій прояв і у диференційованому провадженні на підставі угод.

Варто підкреслити, що інститут угод у цілому позитивно оцінюється як практиками, так і науковцями та активно застосовується під час кримінального провадження, що підтверджується даними судової статистики. Він сприяє процесуальній економії, що гарантує реалізацію засади розумних строків, забезпечує відшкодування шкоди, завданої потерпілому, та дозволяє вирішити кримінальне провадження у «безконфліктний» спосіб. Водночас, є й інше ставлення до угод у кримінальному провадженні – як до явища аморального, порочного, ганебного, що компрометує владу, свідчить про її безсилля, нездатність встановити істину і перетворює правосуддя на торгівлю [174, с. 240].

Деякі американські дослідники у своїх працях вживають терміни на кшталт «торгівля», «ринок» у контексті укладення угод у кримінальному провадженні. Наприклад, Ф. Істербрук (Frank N. Easterbrook) зазначає, що угоди про визнання вини пов'язані з винесення вироку в судовому розгляді, як чорні ринки з контролем цін. При цьому, він вважає, що чорні ринки краще, ніж відсутність ринків – укладення угоди про визнання вини є кращим, ніж обов'язковий судовий розгляд тому, що компроміс кращий за конфлікт. Підозрювані мають багато процесуальних і матеріальних прав. Визнаючи вину, вони продають ці права прокурору, отримуючи поступки, які вони цінують більше, ніж віддані права [32, с. 1975]. Погоджуючись із твердженням, що «компроміс кращий за конфлікт», вважаємо, що порівняння укладення угоди про визнання винуватості з ринком, торгівлею є вкрай невдалим, що і породжує негативне ставлення окремих науковців до такого інституту. Таке ставлення також залежить від того, що може бути предметом домовленостей в рамках угоди (а традиції окремих держав у цій частині досить сильно різняться).

Натомість, ЄСПЛ не вбачає у практиці вирішення кримінальних проваджень на підставі угод щось протизаконне. Головне, щоб були дотримані гарантії, які б свідчили про справедливість судочинства (дотримання права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Європейської конвенції). ЄСПЛ підкреслює, що практика отримання меншого обсягу обвинувачення або отримання пом'якшеного покарання в обмін на визнання вини до суду або за істотну співпрацю з органом розслідування наразі є загальною рисою європейських систем кримінального судочинства. Водночас, враховуючи те, що прискорена форма кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості має наслідком відмову підозрюваного (обвинуваченого) від низки процесуальних прав, то для того, щоб бути ефективною для цілей Конвенції, будь-яка відмова від процесуальних прав завжди має бути встановлена у недвозначний спосіб, має супроводжуватися мінімальними гарантіями, що відповідають її важливості, і не повинна суперечити будь-якому важливому

суспільному інтересу (рішення ЄСПЛ у справі «Navalnyy and Ofitserov v. Russia») [11].

В іншій справі ЄСПЛ підкреслив, що сама по собі відмова підозрюваного (обвинуваченого) від низки процесуальних прав не є проблемою, оскільки ні текст, ні дух ст. 6 Конвенції не перешкоджають особі добровільно відмовитися від цих гарантій. Однак згода особи на укладення угоди про визнання винуватості (а відповідно і відмова від наданих гарантій) має супроводжуватися сукупністю умов: 1) угода повинна була бути укладена особою на основі повного розуміння фактичних обставин провадження та правових наслідків і дійсно на добровільній основі; 2) зміст угоди і справедливість того, яким чином її було досягнуто між сторонами, має бути предметом належного судового розгляду. В цілому ж Суд висловив позицію, якою підкреслив вагоме значення угод про визнання винуватості для швидкого розгляду кримінальних проваджень, зменшення навантаження на суди, прокурорів та адвокатів. Крім того цей інститут може бути успішним інструментом у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, а також може сприяти зменшенню кількості винесених вироків та ув'язнених осіб (рішення ЄСПЛ у справі «Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia» [10].

За останнє десятиліття практика укладення угод у кримінальному провадженні в Україні набула досить широкого розповсюдження. Органи досудового розслідування практично одразу взяли на «озброєння» цей процесуальний інститут. Офіційна статистика свідчить, що у 2019 році з 79564 вироків на підставі угод про визнання винуватості було ухвалено 9727 вироків (12,2 % від загальної кількості), а на підставі угод про примирення – 7872 (9,9 %) [143], у 2020 році з 74980 вироків на підставі угод про визнання винуватості було ухвалено 8947 вироків (11,9 %), а на підставі угод про примирення – 5983 (8 %) [144], у 2021 році з 80267 вироків на підставі угод про визнання винуватості було ухвалено 8366 вироків (10,4 %), а на підставі угод про примирення – 3946 (4,9 %) [145], у 2022 році з 60647 вироків на підставі угод про визнання винуватості було ухвалено 9063 вироків (14,9 %), а на підставі угод про

примирення – 1826 (3 %) [146]. Тобто в середньому майже 20 % кримінальних проваджень вирішується шляхом досягнення компромісу і укладення угоди.

Зарубіжні дослідники акцентують увагу на компромісі, взаємних поступках як конститутивній ознаці провадження на підставі угоди. Так, Т. Бубаловіч (Tadija Bupalović) зазначає, що провадження на підставі угоди ґрунтується на взаємних поступках, результатом яких є досягнення спільної мети – завершення кримінального провадження у спосіб, прийнятний для обох сторін [6, с. 300]. Д. Ніколіч (Danilo Nikolić) у цьому контексті вживає термін «консенсус ad idem (зустріч думок)» сторін, які погоджуються зробити певні поступки, які стосуються визнання винуватості, виду та обсягу санкцій (покарання), можливої відмови від переслідування за інші кримінальні правопорушення тощо [53, с. 145].

Кримінально-процесуальна категорія «угода» запозичена з приватного права, але у кримінальному судочинстві вона трактується по-іншому. В цивілістиці сутність поняття «угода» зводиться до домовленості декількох рівноправних сторін, які є вільними як у виборі предмета домовленості, так і у визначенні своїх зобов'язань. Водночас, при укладенні угоди у кримінальному провадженні сторони, хоч і мають певну свободу розсуду (принцип диспозитивності), але лише тією мірою, що дозволяє закон (імперативні приписи).

На сьогодні чинний кримінальний процесуальний закон (ст. 468 КПК України) допускає укладення угод двох видів: 1) про примирення – укладається між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим); 2) про визнання винуватості – укладається між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим).

Угода про примирення – це добровільна домовленість між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів чи у провадженні у формі приватного обвинувачення, що знайшла своє письмове закріплення, в якій сторони визнають кримінально-правову кваліфікацію правопорушення, узгоджують умови відповідальності підозрюваного (обвинуваченого), відшкодування майнової шкоди та/або

компенсації моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, або вчинення ним інших дій на користь потерпілого [78, с. 138].

Підставою для укладення угоди про примирення є факт примирення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з потерпілим [278, с. 187]. Однак наслідки примирення потерпілого з підозрюваним можуть бути різними. По-перше таке примирення може зумовлювати відмову потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, що є підставою для закриття кримінального провадження (ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України). По-друге, примирення підозрюваного з потерпілим за наявності умов, передбачених ст. 46 КК України, є підставою для звільнення правопорушника від кримінальної відповідальності. По-третє, примирення може бути оформлене угодою, що зумовлює подальше спрощення порядку кримінального провадження (припинення подальшого досудового розслідування, винесення судом вироку на підставі угоди).

Водночас, підкреслимо важливість чіткого визначення об'єкта кримінального правопорушення для визначення можливості укладення угоди про примирення. Укладення угоди про примирення є допустимим за умови, якщо кримінальне правопорушення посягає на особисті права та інтереси потерпілого і при цьому не порушує суспільних (публічних) інтересів. Тому при вчиненні так званих «двооб'єктних» або «багатооб'єктних» кримінальних правопорушень, де основним безпосереднім об'єктом посягання виступають суспільні інтереси, однак при цьому завдається шкода окремим потерпілим (окремі кримінальні правопорушення проти довкілля, проти громадського порядку, проти правосуддя тощо), укладення угоди про примирення не допускається.

Наприклад, як стверджують науковці, злочини проти правосуддя переважно є двооб'єктними або навіть поліоб'єктними, оскільки при їх вчиненні в якості додаткового безпосереднього об'єкта можуть виступати суспільні відносини, які забезпечують конституційні права і свободи, життя, здоров'я, честь і гідність особи, відносини власності тощо [148, с. 15]. Так, у разі застосування до особи завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього

арешту або тримання під вартою (ст. 371 КК України), очевидно, що потерпілому завдається шкода, проте основний об'єкт, на який посягає це кримінальне правопорушення – це публічні інтереси, а саме інтереси належного здійснення правосуддя. Те ж саме можна сказати і про хуліганство (ст. 296 КК України), основним об'єктом посягання якого є громадський порядок, а не особисті інтереси потерпілого [78, с. 139], які, безумовно, порушуються у разі його вчинення.

Судова практика також підтверджує такий підхід. Абсолютно правильним, з нашої точки зору, є рішення Тернопільського міськрайонного суду, яким суд відмовив у затвердженні угоди про примирення між потерпілими і підозрюваним, який обвинувачувався у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 296 КК (хуліганство, вчинене особою, раніше судимою за хуліганство), оскільки внаслідок кримінально протиправних дій обвинуваченого у даному разі було завдано шкоду не тільки особистим інтересам потерпілого, а й грубо порушено громадський порядок. Тому суд слушно врахував тяжкість та суспільну небезпечність цього злочину та дійшов висновку, що умови укладеної угоди про примирення між потерпілими та обвинуваченим не відповідають вимогам КПК, КК та інтересам суспільства [271].

Кримінальний процесуальний закон сторонами угоди про примирення називає потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого) і лише ці суб'єкти наділені правом ініціювати процес її укладення. Разом з тим, згідно з ч. 1 ст. 469 КПК України домовленості щодо угоди про примирення можуть проводитися не лише потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) самостійно, а й за участю захисника, представника або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження [278, с. 191], тобто допускають залучення медіатора. М. Р. Мазур слушно зазначає, що медіація стає необхідною, коли конструктивний діалог вже неможливий без втручання третьої сторони [207, с. 61]. Медіаційні процедури передбачають: створення безпечного та захищеного простору для переговорів «віч-на-віч» і вирішення реальних

наслідків кримінального правопорушення, тобто є конфіденційними; добровільну участь зацікавлених сторін; участь неупередженого спеціально підготовленого професіонала як третьої сторони (зазвичай іменованої посередником, медіатором чи фасилітатором) [131, с. 165]. ВССУ також роз'яснив, що угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому разі до її укладення залучається також законний представник неповнолітнього [220].

Водночас, слідчий, прокурор не можуть брати участь у переговорах щодо укладення угоди про примирення. Мабуть, встановлюючи таку заборону, законодавець бажав уникнути можливого тиску на потерпілого, підозрюваного з боку суб'єктів, які забезпечують здійснення досудового розслідування, попередити потенційні корупційні ризики. Разом з тим, ч. 7 ст. 469 КПК України покладає на слідчого, прокурора обов'язок проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення [167].

У кримінально-процесуальній доктрині неоднозначне ставлення до такої ролі прокурора в укладенні угоди про примирення. Окремі вчені зазначають, що ініціаторами примирення можуть бути і працівники правоохоронних органів. Наприклад, Д. Лупеко, вважаючи усунення прокурора з процесу укладенні угоди про примирення невиправданим, переконаний у тому, що у прокурора є усі необхідні повноваження, організаційні та процесуальні можливості, щоб сприяти проведенню примирних процедур, надавати допомогу сторонам в укладенні угоди [188, с. 22]. Г. Є. Тюрін також наголошує на провідній ролі, яку відіграє прокуратура у практичному втіленні ідей примирення і відновного правосуддя у кримінальному провадженні, посилаючись при цьому на лист «Щодо використання процедур примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню», в якому Генеральний прокурор України орієнтує підпорядкованих працівників на застосування у практичній діяльності положень чинного законодавства з питань примирення та використання наслідків примирних процедур у кримінальному

провадженні, а також зазначає, що у певних категоріях проваджень відшкодування потерпілому шкоди і зміна обвинуваченням свого ставлення до кримінального правопорушення на негативне є більш важливим, ніж покарання винного [158, с. 443]. Натомість, у В. Д. Гвоздецького і А. О. Ляша можливість ініціювати слідчим, прокурором примирення викликає певний сумнів. На їх думку, у разі прояву ініціативи з боку слідчого, прокурора, які є стороною обвинувачення, не можна повністю виключити корупційну складову чи можливість тиску з їх боку як на потерпілого, так і на підозрюваного (обвинуваченого) [110, с. 9-10].

На практиці та обставина, що угода про примирення ініційована слідчим або прокурором, є підставою для відмови у її затвердженні. Наприклад, Кагарлицький районний суд Київської області, заслухавши у підготовчому судовому засіданні пояснення потерпілої та обвинуваченого, встановив, що умови угоди про примирення суперечать вимогам ч. 1 ст. 469 КПК України, оскільки угода про примирення ініційована та надрукована слідчим, і, як наслідок, постановив ухвалу про відмову в її затвердженні [266].

Виникає питання, що робити прокурору, який бачить, що угода про примирення укладена з порушенням вимог КК і КПК України? З одного боку, прокурор ніяк не може втручатися в укладення угоди про примирення, а з іншого, як процесуальний керівник досудового розслідування і в подальшому державний обвинувач в суді, він зобов'язаний забезпечити дотримання законності під час досудового провадження і його результативність.

Чи може у наведеному випадку прокурор проігнорувати таку угоду і не звертатися з нею до суду? Наразі ч. 1 ст. 474 КПК України у разі досягнення угоди під час досудового розслідування, у тому числі угоди про примирення, зобов'язує прокурора невідкладно надіслати до суду обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою. Таким чином, кримінальний процесуальний закон не передбачає повноважень прокурора контролювати відповідність угоди про примирення чинному законодавству. Тому прокурор для уникнення таких негативних наслідків повинен використовувати інші свої повноваження.

Наприклад, під час інформування підозрюваного та потерпілого про їх право на примирення, прокурор повинен роз'яснити вимоги законодавства щодо змісту угоди, наслідків її укладення, необхідності узгодження покарання в межах, передбачених нормами КК України.

Інший вид угод – угода про визнання винуватості – є більш поширеним явищем та дає можливість підозрюваному (обвинуваченому) уникнути повноцінного судового розгляду та ризику отримати більш суворе покарання. Угода про визнання винуватості – це добровільна угода, яка укладається між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких, тяжких, а інколи і особливо тяжких злочинів, внаслідок яких шкода була завдана, як правило, лише державним чи суспільним інтересам, в якій зазначені сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного (обвинуваченого), який беззастережно визнає свою вину у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення, у тому числі і щодо умов співпраці з органами досудового розслідування [78, с. 148]. Дослідники слушно стверджують, що угода про визнання винуватості здебільшого є взаємовигідним компромісом для сторін кримінального провадження, здатним реально вирішити соціальний конфлікт та задовільнити обидві сторони [108, с. 252].

Ключовою і обов'язковою умовою укладення цієї угоди є беззастережне (безумовне, повне) визнання підозрюваним (обвинуваченим) вини у вчиненні інкримінованого органом досудового розслідування кримінального правопорушення, під яким Пленум ВССУ розуміє безумовне (повне) визнання ним своєї винуватості у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення [221]. Інші обов'язки підозрюваного (обвинуваченого), у тому числі ті, що стосуються співпраці у викритті кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами, є необов'язковими (субсидіарними, факультативними) умовами [127, с. 304; 212, с. 126]. Таким чином, закон не містить імперативної вимоги щодо обов'язкового сприяння підозрюваним

(обвинуваченим) органам досудового розслідування у розкритті кримінальних правопорушень.

Враховуючи це, М. Й. Вільгушинський та М. В. Сіроткіна класифікують угоди про визнання винуватості на два види: 1) угоди про визнання винуватості, які містять обов'язок підозрюваного (обвинуваченого) щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою; 2) угоди про визнання винуватості, які не містять такого обов'язку [99, с. 101; 234, с. 254-255].

Досудова угода про процесуальну співпрацю (співробітництво), на наш погляд, має перспективи для більш широкого застосування у правозастосовній практиці, з чим повністю або частково погоджуються 85,7 % опитаних респондентів. Інститут досудової угоди про співпрацю значною мірою насичений принципом публічності, який виявляється у зацікавленості правоохоронних органів у співпраці з підозрюваним. Право підозрюваного на співпрацю буде реалізовано тільки у тому разі, якщо стороні обвинувачення воно буде необхідним, і лише тоді, коли підозрюваний має у своєму розпорядженні досить значиму інформацію. Тому слід говорити про можливість застосування цієї процедури у кримінальному судочинстві швидше як про виняток, ніж як про загальне правило.

Чинний КПК України містить у своїх нормах опис певних ознак угоди про співпрацю, які використовуються законодавцем для формулювання окремих умов укладення угоди про визнання винуватості. Так, наприклад, угода про визнання винуватості може бути укладена між прокурором та підозрюваним у провадженні щодо особливо тяжких злочинів (п.п. 2, 3 ч. 4 ст. 469 КПК України):

- які віднесені до підслідності НАБУ за умови викриття підозрюваним іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності НАБУ;
- які вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів [167].

Важливо наголосити, що надана підозрюваним інформація про злочини та учасників злочинних формувань повинна підтверджуватися доказами. Це, зокрема, можуть бути показання щодо інших учасників вчинення злочину та їх ролі, щодо обставин вчинення злочинів, щодо місця знаходження речових доказів (зброї, наркотичних засобів, викраденого майна тощо), які під час перевірки (в процесі огляду місця події, обшуку, допиту свідків і потерпілих, аналізу висновків експерта тощо) знайшли своє підтвердження [235, с. 369]. Тому можна зробити висновок, що аналізований різновид угоди може мати місце виключно у разі результативності досудового розслідування, зумовленої наданою підозрюваним інформацією.

У цьому контексті судова практика звертає увагу на те, що обов'язки підозрюваного щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, мають бути зазначені у такий спосіб, щоб можна було пересвідчитися у реальності та можливості їх виконання. Відсутність конкретизації сутності таких зобов'язань з використанням лише загальних формулювань унеможливорює суд пересвідчитися у реальності і можливості їх виконання, у зв'язку з чим, з огляду на передбачені ст. 476 КПК України наслідки невиконання угоди, такий виклад є неприпустимим. Крім того, Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська також зауважив, що будь яких відомостей щодо виконання зазначених умов угоди суду не було надано, що зрештою зумовило рішення про відмову у затвердженні угоди [265].

З урахуванням зазначеного можемо стверджувати, що угода про процесуальну співпрацю є домовленістю органу досудового розслідування, прокурора та підозрюваного про взаємовигідну співпрацю, в якій останній бере на себе зобов'язання вчиняти певні дії, спрямовані на сприяння органу досудового розслідування у розкритті та розслідуванні злочинів, викритті інших осіб у їх вчиненні, розшуку майна, що підлягає вилученню внаслідок вчинення кримінального правопорушення, в обмін на більш лояльний підхід сторони обвинувачення щодо формулювання обвинувачення та пропозиції про застосування заходів кримінально-правового характеру [87, с. 40]. Вважаємо,

що, зважаючи на специфіку угоди про процесуальну співпрацю, наявні передумови для її виокремлення на нормативному рівні в якості самостійного виду угод у кримінальному провадженні.

На відміну від угоди про примирення, угода про визнання винуватості укладається за ініціативою прокурора або підозрюваного (обвинуваченого). Таке ініціювання може відбутись у будь-який момент досудового розслідування, однак не раніше повідомлення особі про підозру (ч. 5 ст. 469 КПК України), яке, за слушним твердженням М. М. Тауса і В. В. Рогальської, є відправною точкою у питанні укладення угоди [246, с. 53].

Водночас, на практиці досить часто спостерігається цікава тактика використання угод про визнання винуватості органами досудового розслідування. Досить часто угода про визнання винуватості ініціюється і укладається на завершальному етапі досудового розслідування, коли робота зі збирання та перевірки доказів фактично завершена. При цьому тактичний розрахунок полягає у наступному. Якщо обвинувачений погодиться з укладеною угодою на підготовчому судовому засіданні, провадження здійснюється судом у спрощеному порядку. Якщо ж підозрюваний змінить свою позицію та заявить про відмову від раніше укладеної угоди, тоді суд буде розглядати справу вже на основі обвинувального акта в загальному порядку (без повернення прокурору для продовження досудового розслідування). Хоч такий підхід і не дає можливості спростити досудове розслідування, однак з точки зору сторони обвинувачення він часто є виправданим, що підтверджує й судова практика [264; 267; 269; 270]. У наукових колах також висловлюються окремі думки про необхідність повного здійснення кримінального провадження [127, с. 305], встановлення усіх обставин кримінальної справи, що підлягають доказуванню [274, с. 1056].

Укладаючи угоду під час досудового розслідування про визнання винуватості, прокурор враховує низку обставин, передбачених ст. 470 КПК України, зокрема: ступінь та характер сприяння підозрюваного у здійсненні досудового розслідування щодо нього або інших осіб; характер і тяжкість

підозри; наявність суспільного інтересу у забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, запобіганні, виявленні, припиненні, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень. При цьому, як зазначив Верховний Суд у постанові від 07 квітня 2020 року, перевірка достовірності цих обставин є обов'язком прокурора [216].

Варто відзначити, що українська модель угод про визнання винуватості істотно відрізняється від американської «plea bargaining». Як підкреслює О. А. Губська, КПК України не допускає домовленостей щодо зміни кваліфікації кримінального правопорушення на менш тяжке, виключення окремих епізодів злочинної діяльності в обмін на визнання ним підозрюваним своєї вини. В основу вітчизняного інституту угод про визнання винуватості покладено розумний компроміс, досягнення якого не підриває принципів об'єктивної істини, презумпції невинуватості, справедливості, законності та інших засад кримінального судочинства, може сприяти усуненню негативних наслідків кримінального правопорушення [122, с. 113].

Водночас, у правозастосовній практиці з'являються інші види угод із зацікавленими особами. Однією з таких є угода, відома як угода «про податкову амністію». Уряди багатьох держав вдаються до використання інструментарію «програм добровільного розкриття доходів» (Voluntary Disclosure and Compliance Program), що є поширеною практикою в механізмі регулювання виконання податкових зобов'язань платників податків.

Прийнятий ВРУ 15 червня 2021 року Закон України, який передбачає податкову амністію та нульове декларування, одночасно мав на меті на певний час усунути невизначеність між оподаткованими та неоподаткованими активами, що належать фізичним особам-платникам податків в Україні. Відповідно до цього законодавчого акта до декларанта, який сплатив у повному обсязі суму збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування у встановлених цим підрозділом порядку, строки та розмірі, а також виконав інші вимоги, передбачені підрозділом 9⁴ ПК України, не можуть застосовуватися заходи забезпечення кримінального провадження, застосовуватися запобіжні

заходи та вчинятися слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні у зв'язку з придбанням (формуванням джерел придбання), створенням, одержанням, використанням зазначених в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації активів за будь-який період до 01 січня 2021 року (у межах складу та вартості активів фізичної особи, зазначених в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації як об'єкт і база для нарахування збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування), за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 212, 212-1 КК України [139].

Таким чином, подібна угода добровільного розкриття доходів є по суті різновидом угоди про визнання винуватості. Проте така угода у формі декларації укладається не з прокурором як суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, а подається в податкові органи і містить інші матеріально-правові наслідки, відмінні від тих, що визначені у главі 35 КПК України. Запровадження таких компромісів потребує, відповідно, узгодження із нормами кримінального процесуального законодавства, що стосуються правових та організаційних питань укладання та реалізації угод у кримінальному провадженні [82, с. 323].

Проблеми кримінального провадження на підставі угод достатньо розроблені у доктрині кримінального процесу, у тому числі й на рівні дисертаційних робіт. Однак у контексті нашого дослідження варто звернути увагу на безсумнівно важливе положення, яке прямо вказує на спрощений характер цього особливого порядку кримінального провадження. Ч. 1 ст. 474 КПК України передбачає, що за умови досягнення угоди під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду [167]. Таким чином, слідчому, прокурору вже не потрібно продовжувати збирати докази, які підтверджують усі обставини провадження, що підлягають доказуванню, внаслідок чого досягається економія часу, технічних засобів, фінансових витрат [180, с. 250].

Термін «невідкладно» є оцінним поняттям і зазвичай розуміється як «не пізніше наступного дня» [254, с. 189, 195]. Водночас, з якого моменту рахувати цей «оцінний» строк (з моменту досягнення угоди, складання обвинувального

акта чи ін.) не зрозуміло. При цьому, закон надає прокурору право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі впливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди [167]. Тому можна констатувати, що законодавець надав можливість прокурору визначати найбільш доцільний момент для звернення до суду з угодою з урахуванням інтересів досудового розслідування. З таким підходом варто погодитись, адже спрощення порядку не повинно зашкодити результативності, ефективності кримінального провадження.

Таким чином, спрощення досудового кримінального провадження з укладенням угоди зумовлене досягненням компромісу, коли держава в особі уповноважених органів відмовляється від безкомпромісного притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності і в обмін на визнання ним вини у вчиненні інкримінованого правопорушення та виконання інших зобов'язань погоджується на застосування менш суворих заходів кримінального правового характеру. Крім процесуального критерію варто наголосити й на матеріально-правовому критерії – ступені тяжкості кримінального правопорушення, що покладається в основу визначення можливості чи неможливості укладення того чи іншого виду угоди. Укладення угоди може спрощувати порядок як досудового розслідування, так і судового провадження.

2.3. Особливості досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення

Як було наголошено раніше, поширення спрощених форм кримінального провадження впливає з гострої потреби раціоналізації кримінального судочинства. У багатьох державах така раціоналізація залежить від наявності або відсутності суспільного інтересу у здійсненні кримінального переслідування.

Такий підхід кореспондує положенням Рекомендації № R(87)18 Комітету Міністрів Ради Європи стосовно спрощення кримінального правосуддя, відповідно до яких держави, які згідно зі своїм історичним розвитком чи Конституцією застосовують принцип публічного обвинувачення, мають запровадити чи розширити використання заходів, які, хоч і відрізняються від згаданого раніше «дискреційного переслідування», тим не менше мають аналогічну мету. Зокрема, державам рекомендовано збільшити кількість проваджень, в яких порушення кримінального переслідування обумовлюється певними умовами, у тому числі, коли суспільні інтереси не є домінуючим фактором, а підставою для кримінального переслідування може бути прохання чи згода потерпілого [60].

У вітчизняному кримінальному процесуальному законі термін «кримінальне переслідування» вживається лише у контексті міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Проте у доктрині кримінального процесу це поняття піддане ґрунтовному дослідженню, зокрема, у працях І. В. Гловюк. Так, вчена розглядає кримінальне переслідування як обумовлений завданнями кримінального провадження напрямок діяльності прокурора, слідчого, оперативного підрозділу, а у випадках, передбачених КПК, потерпілого, його представника та законного представника, з формулювання твердження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення (іншого суспільно небезпечного діяння), а також з відстоювання цієї тези шляхом викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення (іншого суспільно небезпечного діяння) для забезпечення державного осуду її діяння та належної реалізації наслідків такого осуду за допомогою кримінально-процесуальних засобів пізнавального та забезпечувального характеру в формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством [111, с. 367-368].

Водночас, чинний КПК України оперує терміном «обвинувачення», яке в теорії і практиці кримінального процесу має різне тлумачення. Здебільшого, обвинувачення розглядається у матеріально-правовому і процесуальному

аспектах. Матеріально-правове розуміння обвинувачення зводиться до твердження уповноваженого органу держави (органу досудового розслідування, прокурора) чи приватної особи про вчинення іншою особою суспільно небезпечного, протиправного, винного і кримінально караного діяння у формі дії або бездіяльності [147, с. 8].

Такий підхід демонструє і законодавець, який у п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України визначає обвинувачення як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України [167]. Подібне розуміння обвинувачення спостерігається й у прецедентній практиці ЄСПЛ, у рішеннях якого обвинувачення визначається як офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінальне правопорушення (рішення ЄСПЛ у справах «Deweer v. Belgium», «Eckle v. Germany» [8; 9]).

У процесуальному аспекті обвинувачення означає певну діяльність уповноважених органів і осіб щодо викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення. Окремі вчені намагаються поєднати зазначені два аспекти обвинувачення [231, с. 136]. Г. В. Мовчан веде мову про статичну складову обвинувачення, яка визначає його предмет (зміст), і динамічну складову, яка визначає форму (процедуру) реалізації відповідальності особи [197, с. 174]. У свою чергу С. Сорока з цією метою пропонує викласти п. 13 ст. 3 КПК України у новій редакції: «обвинувачення – це діяльність уповноважених суб'єктів кримінального процесу щодо викриття осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, в ході якої формується твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством» [240, с. 222].

У контексті нашого дослідження цікавими є висновки С. І. Перепелиці про те що: 1) обвинувачення у кримінально-правовому розумінні передбачає кваліфікацію кримінального правопорушення, що є формальною ознакою

віднесення провадження до числа публічного або приватного обвинувачення; 2) обвинувачення у процесуальному контексті являє собою діяльність відповідних суб'єктів по доведенню вини особи у визначеній кримінальним процесуальним законом формі, в якій і знаходять прояв процесуальні відмінності проваджень публічного та приватного обвинувачення [209, с. 140]. Тобто, на думку науковиці, обвинувачення виконує функцію диференціації кримінальної процесуальної форми [209, с. 21].

Дійсно, чинний КПК України урегульовує кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення як диференційований (особливий) порядок кримінального провадження, що може бути розпочате виключно на підставі заяви потерпілого, але лише щодо тих кримінальних правопорушень, які передбачені ст. 477 КПК України. Таким чином законодавець акцентує увагу на імперативному врахуванні волевиявлення потерпілого при вирішенні питання про початок досудового розслідування. Саме позиція потерпілого є рушійною силою кримінального провадження у формі приватного обвинувачення [171, с. 213].

З однієї сторони, в силу принципу публічності уповноважені органи держави повинні реагувати на факти вчинення кримінальних правопорушень – розпочати досудове розслідування у випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або у разі надходження заяви (повідомлення) про його вчинення, а також вжити заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України) [167]. Водночас, інколи кримінальним правопорушенням порушуються виключно і лише приватні права громадян, а тому цілком логічно саме їм надати право визначати необхідність і спосіб захисту порушених прав, відстоювати їх на усіх етапах провадження [219, с. 345].

Як слушно зазначає С. А. Крушинський, потерпілому від кримінального правопорушення надана можливість на власний розсуд вирішити питання: чи звертатись йому до компетентних органів держави за захистом своїх порушених прав, вимагаючи притягти винувату особу до кримінальної відповідальності, чи

урегулювати кримінально-правовий спір на основі взаємопорозуміння або ж взагалі залишити діяння правопорушника без реакції. У таких випадках законодавець надає перевагу приватному інтересу потерпілого над публічним (державним) інтересом [171, с. 213]. Головна ідея запровадження цієї особливої кримінальної процедури у правову систему України, як зазначає Верховний Суд у постанові від 03 липня 2019 року, полягає у тому, що законодавець надає пріоритет свободі особи у царині, яка віддана на розсуд індивіда і не може бути об'єктом втручання держави [213].

З огляду на вказане варто погодитись із С. Л. Дерев'янкіним, що розумне співвідношення публічних і приватних засад у кримінальному провадженні є абсолютно необхідним [125, с. 39]. Саме аналізований диференційований порядок кримінального провадження засвідчує, що держава у «розумній» частині поступилась своїм монополізмом на користь приватних учасників процесу. При цьому, як слушно стверджує І. В. Оборона, держава від цього отримує пряму вигоду у вигляді економії процесуальних засобів, обмежуючись лише функцією контролю за дотриманням певних імперативних процесуальних вимог [201, с. 110].

Проявом цього прагматичного підходу є існування такого диференційованого виду провадження як провадження у формі приватного обвинувачення. В основу диференціації кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, на наш погляд, покладено два критерії: матеріально-правовий і процесуальний. Матеріально-правовий критерій зумовлює здійснення кримінального провадження у цій формі не щодо будь-яких кримінальних правопорушень, а лише щодо тих, які вказані у ст. 477 КПК України. Спільним для цих кримінальних правопорушень є те, що вони завдають шкоди головним чином інтересам окремих осіб, здебільшого, не є тяжкими і зумовлені локальними конфліктами. Їх небезпека для держави і суспільства не є значною, а порушені права потерпілих можуть бути ефективно захищені як за допомогою кримінально-правових механізмів, так і в альтернативний спосіб. Завдана цим особам шкода зазвичай не має непоправного характеру, і становище, яке вони

мали до вчинення посягання, може бути поновлено, у тому числі, шляхом порозуміння, примирення, компенсації й іншим чином без застосування встановлених державою заходів примусу [213].

Варто наголосити на постійному розширенні сфери застосування цього диференційованого порядку кримінального провадження. О. Яновська у цьому контексті слушно стверджує, що новий КПК України суттєво розширив перелік складів кримінальних правопорушень, за фактом вчинення яких кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, таким чином звузивши публічне регулювання та послабивши втручання держави у сферу особистих прав громадян [281, с. 242].

Процесуальний критерій можна сформулювати як співвідношення публічних і приватних інтересів щодо здійснення кримінального переслідування особи і притягнення її до кримінальної відповідальності. Як зазначає Верховний Суд у постанові від 03 липня 2019 року, критерієм розмежування кримінальних проваджень у формі приватного та публічного обвинувачення є зумовлене характером і наслідками протиправного діяння співвідношення публічного і приватного інтересу як об'єктів кримінально-правового захисту. Від такого співвідношення залежать передбачені законом способи вирішення конфлікту між винним і потерпілим, у тому числі можливість його розв'язання без застосування заходів кримінальної репресії [213].

Сучасний інститут приватного обвинувачення – це найбільш яскраве втілення засади диспозитивності у кримінальному судочинстві. Він максимально забезпечує участь потерпілого у вирішенні питань щодо руху кримінального провадження, при цьому забезпечуючи йому можливість скористатися «допомогою» правоохоронної системи в особі органів досудового розслідування.

Саме вплив потерпілого на рух кримінального провадження певною мірою «спрощує» досудове розслідування. Відсутність волевиявлення потерпілого повністю позбавляє дізнавача, слідчого, прокурора права розпочинати досудове розслідування, навіть за умови встановленого факту правопорушення та наявності відповідних фактичних даних (доказів) [133, с. 135]. Тобто заява (а

раніше – скарга) потерпілого є єдино можливим приводом до початку досудового розслідування. Зважаючи на це, виникає питання, чи можуть бути винятки з цієї імперативної вимоги – наприклад, чи можуть близькі родичі ініціювати початок досудового розслідування, коли потерпілий не спроможний реалізувати своє право?

В теорії кримінального процесу до станів, що унеможливають особисте подання особою відповідної заяви, відносять такі, що викликані недієздатністю або обмеженою дієздатністю особи, її фізичними вадами та іншими обставинами [168, с. 180]. Дійсно, у випадку наявності в особи психічної або іншої тяжкої хвороби, інвалідності, їй буде значно складніше (а інколи й неможливо) реалізувати своє право ініціювати кримінальне провадження. Неповнолітній або малолітній вік також може зумовлювати те, що потерпілий не усвідомлює або не розуміє механізму його реалізації. У такому разі науковці пропонують надавати таке право законному представнику потерпілого [134, с. 185; 239, с. 388]. Н. В. Малярчук взагалі висловлюється про неприпустимість застосування приватного обвинувачення у разі, якщо потерпілий є неповнолітнім або особою, яка через свої фізичні чи психічні вади не може сама здійснювати функцію обвинувачення [193, с. 11].

Водночас, окремі вчені пропонують повернутись до моделі КПК України 1960 року, коли у виняткових випадках прокурор був уповноважений порушувати кримінальну справу незалежно від волевиявлення потерпілого [77, с. 196]. На думку О. Б. Загурського, прокурор повинен мати право розпочати кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, вказаних у ч. 1 ст. 477 КПК України, і за відсутності заяви потерпілого або його законного представника, якщо це кримінальне правопорушення має особливе громадське значення, зачіпає державні інтереси, а також у виняткових випадках, коли особа в силу службової чи іншої залежності від підозрюваного або безпорадного стану чи з інших причин не здатна самотійно захистити свої права та законні інтереси [134, с. 185]. З такою позицією ми погоджуємось лише частково. Дійсно, початок досудового розслідування за рішенням прокурора у разі службової чи іншої

залежності, безпорадного стану потерпілого був би додатковою гарантією його прав. Натомість, за своєю правовою природою приватне обвинувачення є передбаченим у межах кримінального провадження засобом захисту приватних прав особи [186, с. 394], на які посягає кримінальне правопорушення, що не має великого суспільного значення та істотно не порушує державні інтереси.

Водночас, бажання потерпілого припинити кримінальне переслідування (відмовитись від обвинувачення) у цій категорії проваджень також обмежує дискрецію органів досудового розслідування і прокурора. Особливістю провадження у формі приватного обвинувачення є унікальність однієї з форм його закінчення [133, с. 137; 192, с. 43], а точніше закриття – відмова потерпілого чи його представника від обвинувачення, що є безумовною підставою для закриття провадження (ч. 4 ст. 26 КПК України).

Чинний кримінальний процесуальний закон на сьогодні не ставить для прийняття рішення про відмову від обвинувачення жодних умов, не вимагає його мотивування, надаючи потерпілому повну свободу дій, що може призвести до певних зловживань, правопорушень, тиску на потерпілого. На переконання С. І. Перепелиці, такий законодавчий підхід, з одного боку, є проявом невтручання держави в реалізацію приватними суб'єктами своїх процесуальних прав, проте з іншого – містить загрозу неможливості виявлення недобровільності такої відмови [209, с. 80].

Є. О. Наливайко також акцентує увагу на тому, що законодавець не ставить завданням визначити мету, за якою потерпілий відмовляється від обвинувачення, а тому неможливо пересвідчитися, чи конфлікт дійсно вирішений. При цьому автор звертає увагу на обов'язкову, на його думку, умову, що має бути притаманна відмові від обвинувачення – добровільність, та необхідність її перевірки [199, с. 240].

Враховуючи те, що відповідно до ч. 4 ст. 284 КПК України суб'єктом, уповноваженим закривати кримінальне провадження на підставі відмови потерпілого чи його представника від обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України), є прокурор, цілком сприймаються пропозиції С. І. Перепелиці і

Є. О. Наливайка про обов'язок прокурора під час досудового провадження перевірити добровільність відмови потерпілого чи його представника від обвинувачення та роз'яснити подальші процесуальні наслідки [199, с. 240; 209, с. 81].

У контексті особливостей закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення варто згадати про висловлену в окремих джерелах думку, що таке провадження може бути закрите при укладенні угоди про примирення [90, с. 87]. Зокрема, О. Г. Яновська відзначає, що однією з умов закриття провадження у формі приватного обвинувачення при укладенні угоди про примирення із особою, що скоїла кримінально каране діяння, є відшкодування завданої злочином шкоди [281, с. 244].

З такою позицією погодитись складно з огляду на такі міркування. Дійсно, ст. 479 КПК України передбачає, що відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї [167]. Водночас, укладення під час досудового розслідування угоди про примирення має наслідком невідкладне надсилання до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою (ч. 1 ст. 474 КПК України), а не закриття провадження. Спеціальною підставою для закриття провадження виступає саме відмова потерпілого від обвинувачення, яка може бути пов'язана з примиренням, відшкодуванням шкоди, а може базуватись на абсолютно інших мотивах.

С. І. Перепелиця наводить інші випадки, коли може постати питання щодо закриття кримінального провадження:

1) заяву щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 477 КПК, подано іншою особою, а не потерпілим (наприклад, слідчий не перевірів особу заявника);

2) заяву подано особою, яка в дійсності виявилася не потерпілою (порушене право їй не належить) від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 477 КПК, хоча подія кримінального правопорушення встановлена;

3) під час провадження у формі публічного обвинувачення, що було розпочато не за заявою потерпілого, з'ясується, що кримінальне правопорушення віднесене до складів, передбачених ст. 477 КПК;

4) законний представник особи подав заяву, але сама особа не вбачає доцільності у здійсненні кримінального провадження (наприклад, щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи) тощо [209, с. 77].

Усі наведені випадки об'єднує факт відсутності заяви потерпілого, однак тлумачити цей факт як відмову потерпілого від обвинувачення і закривати провадження на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, вважаємо, неправильно. С. І. Перепелиця, констатує таку прогалину у нормативному регулюванні, пропонує доповнити ч. 1 ст. 284 КПК України іншою спеціальною підставою закриття кримінального провадження (яка уже була унормована у п. 7 ч. 1 ст. 6 КПК України 1960 року) – відсутність заяви потерпілої особи у провадженні у формі приватного обвинувачення [209, с. 78].

На наш погляд, вирішити означену проблему можна й іншим шляхом, без внесення змін до кримінального процесуального закону – у кожному подібному випадку в обов'язковому порядку з'ясовувати правову позицію потерпілого щодо можливості подальшого здійснення кримінального провадження. Це дасть змогу, з одного боку, не допустити необґрунтованого закриття кримінального провадження, посилити гарантії прав потерпілого, а з іншого – чітко зрозуміти, чи бажає потерпілий продовження провадження (кримінального переслідування). У разі відсутності такого бажання кримінальне провадження може бути закрито на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Такий підхід використовує й судова практика. Наприклад, у постанові від 20 грудня 2018 року Верховний Суд зазначив, що якщо під час досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі публічного обвинувачення виникли підстави для складання повідомлення про підозру або про зміну раніше повідомленої підозри з перекваліфікацією діяння підозрюваного на кримінальне правопорушення, за яким кримінальне провадження згідно зі ст. 477 КПК

України може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого, то прокурор або слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний з'ясувати з цього приводу думку потерпілого і має право скласти відповідно повідомлення про підозру або нове повідомлення про змінену підозру лише за наявності письмової заяви потерпілого про вчинення щодо нього кримінального правопорушення приватного обвинувачення. У разі відсутності зазначеної згоди потерпілого прокурор має винести постанову про закриття кримінального провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення [215].

На увагу тут заслуговує також формулювання підстави закриття провадження, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України – «потерпілий... відмовився від обвинувачення...». Зважаючи на те, що офіційно обвинувачення особі формулюється в обвинувальному акті (згідно з ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення), виникає питання, чи може провадження бути закрите за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України до складання обвинувального акта. Очевидно, що і до цього моменту потерпілий може висловити свою позицію щодо небажання притягувати правопорушника до відповідальності та продовження його кримінального переслідування. Понад те, потерпілий може висловити таке бажання і до встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і повідомлення їй про підозру.

Тому робимо висновок про невдале нормативне формулювання аналізованої підстави. На нашу думку, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України варто було б викласти у такій редакції: «потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від кримінального переслідування у кримінальному провадженні, що може бути ініційоване лише за заявою потерпілого, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством».

Хоча одностайної позиції щодо правової природи кримінального провадження у формі приватного обвинувачення у кримінально-процесуальній

доктрині немає [103, с. 157; 259, с. 211], проте більшість науковців схиляються до думки, що воно є спрощеним провадження [182, с. 20-21; 201, с. 112]. Погоджуючись з такою думкою, вважаємо, що віднести кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення до спрощених дозволяє закладена в його сутність ідея процесуальної економії.

При цьому, на відміну від моделі кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, закріпленої у КПК 1960 року, чинний кримінальний процесуальний закон передбачає, за влучним твердженням А. Ю. Козленка, офіційну підтримку з боку органу публічної влади ініціативи потерпілої особи про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила щодо неї діяння [158, с. 106].

Зважаючи, поміж іншого, на це, науковці констатують, що законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту приватного обвинувачення [111, с. 163; 170, с. 214; 210, с. 184; 233, с. 164]. Хоча це провадження розпочинається виключно на підставі заяви потерпілого, надалі воно здійснюється на загальних засадах, зокрема, передбачає здійснення досудового розслідування. З висновком, що провадження, регламентоване главою 36 КПК України, не можна вважати провадженням у формі приватного обвинувачення, погоджуються 83,7 % опитаних респондентів.

Натомість, звертаючись до правового регулювання відповідних відносин у КПК України 1960 року, слід зазначити, що такі справи порушувались безпосередньо судом, до якого потерпілий звертався зі скаргою. Характерною ознакою таких проваджень була відсутність стадії досудового розслідування, що, з однієї сторони, істотно економило ресурси органів досудового розслідування, а з іншої сторони, покладало на потерпілого (приватного обвинувача) обов'язок доказування усіх обставин провадження. Тобто інститут «класичного» провадження у формі приватного обвинувачення передбачав спрощення у вигляді фактичної ліквідації стадії досудового розслідування.

Окремі вчені вважають, введення обов'язкової стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення

слід розцінювати як додатковий засіб забезпечення та гарантування з боку держави права особи на захист від кримінально караних посягань [209, с. 98]. Не заперечуючи важливості досудового розслідування, відзначимо, що його здійснення за загальними правилами позбавляє відповідне кримінальне провадження ознак «класичного» приватного обвинувачення.

Варто згадати й те, що уже після реформи кримінального судочинства 2012 року були спроби реанімувати інститут «класичного» приватного обвинувачення. Так, проектом Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» від 31 березня 2014 року було запропоноване поняття «приватного кримінального переслідування», що могло бути застосоване до кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 364, 365, 365-2, 366, 368, 370 КК України. Зокрема, у проекті пропонувалось, щоб приватне кримінальне переслідування розпочиналось шляхом звернення до суду з кримінальним позовом (подання до суду обвинувальної заяви), який мав би містити: 1) найменування суду, до якого вона подається; 2) ім'я (найменування) приватного обвинувача й обвинуваченого, а також ім'я представника приватного обвинувача, якщо позовна заява подається представником, їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі; 3) зміст кримінального позову; 4) виклад обставин, якими кримінальний обвинувач обґрунтовує позов; 5) зазначення доказів, що підтверджують кожную обставину, наявність підстав для звільнення від доказування; 6) перелік документів, що додаються до заяви [222]. Однак він був відхилений і знятий з розгляду.

Видається, що основна проблема провадження у формі «класичного» приватного обвинувачення – це можливості приватного обвинувача у збиранні і поданні до суду доказів. Без проведення досудового розслідування зібрати достатню доказову базу потерпілому, обмеженому в засобах збирання доказів, доволі складно. На наш погляд, як засоби доказування у такому провадженні повинні допускатися будь-які відомості, отримані приватним обвинувачем у

вільній від процесуальних приписів формі, належність, допустимість та достовірність яких перевіряється судом у ході судового розгляду. Варіантом вирішення зазначеної проблеми може бути також залучення до процесуальної діяльності у тій чи іншій формі приватних розшукових структур, які б могли надавати відповідну допомогу потерпілому. Так, В. О. Черков і П. О. Попов, узагальнюючи зарубіжний досвід, роблять висновок про значну роль діяльності приватних детективів (агентств, бюро) у сфері протидії злочинності, забезпечення безпеки громадян, підприємств і держави в цілому [276, с. 258]. Ідея відмови від обов'язкового проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, а, натомість, надання можливості потерпілим користуватись послугами приватних детективів схвалюється 70,4 % опитаних респондентів.

На жаль, питання правового регулювання діяльності приватних детективів та їх агенцій на сьогодні відкрите. Водночас, слід нагадати, що спроби урегулювати ці відносини мали місце, зокрема, вносились: проєкт Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 5237 від 05 квітня 2000 року, проєкт Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 5380 від 07 квітня 2004 року, проєкт Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 5380-1 від 01 липня 2004 року, проєкт Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 6288 від 12 квітня 2010 року, проєкт Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 1093 від 13 грудня 2012 року, проєкт Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 3726 від 28 грудня 2015 року [119, с. 197-198]. Остання спроба – проєкт Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 3010 від 04 лютого 2020 року, в якому серед видів приватних детективних послуг виокремлено, зокрема, збирання, фіксування та дослідження відомостей, необхідних для розгляду справ у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві [223].

Під час здійснення приватної розшукової діяльності можна дозволити проводити усні опитування громадян та посадових осіб (з їх згоди), наводити

довідки, вивчати предмети та документи (з письмової згоди їх володільців), проводити зовнішній огляд будівель, приміщень та інших об'єктів, спостереження та отримувати необхідну інформацію з метою надання послуг. При цьому приватні детективи можуть застосовувати відео- та аудіозаписи, кіно- та фотозйомку, технічні та інші засоби, які не завдають шкоди життю та здоров'ю громадян або навколишньому середовищу, а також засоби оперативного радіо та телефонного зв'язку. Важливим, на думку О. О. Пунди, є також питання затримання правопорушників приватними детективами і їх співпраця з правоохоронними підрозділами [224, с. 59].

У разі нормативного урегулювання відносин приватної детективної (розшукової) діяльності неодмінно постане питання співвідношення цієї діяльності із кримінальною процесуальною діяльністю, яку здійснюють органи досудового розслідування. Також потребуватиме вирішення проблема використання відомостей, здобутих приватними детективами, у кримінальному провадженні [81, с. 215]. Вирішення цих проблем потребує окремого ґрунтовного наукового дослідження.

Проте, вважаємо, що нова ідеологія кримінального судочинства вимагає динамічної співпраці між правоохоронними органами та приватними особами. Державні правоохоронні органи, поступаючись певною мірою своїми повноваженнями на користь приватних учасників процесу, натомість, отримали б пряму економію процесуальних сил і засобів.

Оцінюючи нормативне регулювання провадження у формі приватного обвинувачення, погоджуємось з критикою найменування глави 36 КПК України [111, с. 163], адже воно передбачає не реальне здійснення приватного обвинувачення, а лише ініціювання початку досудового розслідування та його закінчення у формі закриття за спеціальною підставою. А тому цей різновид кримінального провадження, на думку науковців, доцільно іменувати публічно-приватним кримінальним переслідуванням [111, с. 164], приватно-публічним обвинуваченням [120, с. 125-126], кримінальним провадженням, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого [210, с. 92].

Натомість, приватне обвинувачення – це регламентований законом особливий вид кримінально-процесуальної діяльності приватного обвинувача (потерпілого), який включає звернення до компетентних державних органів із твердженням щодо винуватості певної особи у вчиненні кримінального правопорушення, збирання доказів винуватості цієї особи, подальше підтримання ним обвинувачення в суді та право відмовитися від пред’явленого обвинувачення [78, с. 186]. Приватне обвинувачення являє собою правовий інститут, що перебуває на стику кримінального та цивільного процесів. Такий порядок кримінального провадження, на наш погляд, може і повинен бути відновлений у вітчизняній системі кримінального судочинства за умови реалізації ідеї запровадження «кримінального позову» як зверненої до суду вимоги щодо захисту права, порушеного внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а також урегулювання приватної детективної діяльності. Як слушно стверджує О. Г. Яновська, саме ставлення до кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є своєрідним показником існування та рівня розвитку в суспільстві правової держави [281, с. 242].

Таким чином, якщо мова йде про спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування, коли суспільні інтереси не є домінуючим фактором, а підставою для кримінального переслідування є лише бажання потерпілого, на наш погляд, варто виокремити два види проваджень:

1) кримінальне провадження, яке може бути ініційоване лише потерпілим, в якому спрощення проявляється у тому, що без бажання потерпілого досудове розслідування (як і кримінальне провадження в цілому) взагалі не розпочинається та підлягає безумовному закриттю у разі відмови потерпілого від кримінального переслідування; в іншому досудове розслідування проводиться за загальними правилами;

2) кримінальне провадження у формі приватного кримінального переслідування (обвинувачення), яке ініціюється лише потерпілим (приватним обвинувачем) шляхом звернення до суду з кримінальним позовом та повністю виключає стадію досудового розслідування.

2.4. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану

Диференціація кримінального провадження обумовлюється різними факторами (критеріями) як матеріально-правового, так і процесуального характеру. Водночас, необхідність відходу від загального порядку кримінального провадження може виникнути також у зв'язку із введенням на території держави певних надзвичайних правових режимів, зокрема воєнного стану.

Війна виступає винятково антисоціальним явищем та повним запереченням цінності права як регулятора суспільних відносин. Сторони воєнних конфліктів часто нехтують дотримання певних вимог («правил ведення війни»), перетворюючи їх на «умовність». При веденні агресивної війни подібні порушення стають системними та перетворюються на ще один вид впливу на супротивника, який очікує хоча б елементарного дотримання певних вимог.

Зазначене повною мірою стосується воєнного конфлікту між Україною та агресором – російською федерацією, яку резолюцією від 23 листопада 2022 року № 2022/2896(RSP) Європейський Парламент визнав державою-спонсором тероризму й державою, що послуговується засобами тероризму [33].

Офіційна статистика засвідчує, що широкомасштабне вторгнення агресора на територію України спричинило «лавину» специфічних злочинів [205], істотно вплинуло на структуру злочинності. З 362 636 облікованих кримінальних правопорушень було зареєстровано 14 639 злочинів проти основ національної безпеки України, 247 злочинів терористичного спрямування, 62 128 кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, у тому числі 49 483 випадки порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України) [132].

Водночас, крім широкого порушення конвенційних вимог та приписів міжнародного гуманітарного права ведення війни ускладнює процес досудового розслідування інших кримінальних правопорушень, що прямо з війною не пов'язані. У цих умовах максимально важливо, щоб кримінальне процесуальне

законодавство України надавало усі можливості для системи судочинства виконувати покладені на нього завдання. Таким чином, умови воєнного конфлікту створили низку викликів правовій системі в цілому та сфері кримінальної юстиції, зокрема, на що змушений був реагувати вітчизняний законодавець.

Варто зауважити, що із незаконною анексією Криму та окупацією частини території Донецької та Луганської областей у 2014 році КПК України був доповнений новим розділом IX⁻¹ «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», який передбачив можливість перекладення повноважень слідчого судді у разі неможливості їх виконання у встановлені законом строки на адміністративній території, на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, на відповідного прокурора [175, с. 74].

Після повномасштабного вторгнення російських військ на територію нашої держави і оголошення воєнного стану в Україні до зазначеного розділу було внесено низку змін, у тому числі й змінено назву на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Як бачимо, законодавець структурно не відніс провадження в умовах воєнного стану до особливих порядків кримінального провадження (розділ VI КПК України), а також вжив замість терміну «особливий порядок» термін «особливий режим». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «режим» тлумачиться як система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети; певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь [98, с. 1208].

Мабуть, такий термін вжито в КПК України, щоб підкреслити винятковість, екстраординарність запроваджених правил з огляду на необхідність відбиття збройної агресії чи наявності загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Проте за своєю правовою природою воєнний стан – це «особливий правовий режим» (ст. 1

Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [141]. Відповідно, у назві розділу VI КПК України фактично допущено тавтологію – «особливий режим ... в умовах особливого режиму». В. В. Абламська вбачає, що з процесуальної точки зору більш правильно говорити про особливості здійснення досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану [76, с. 142]. На наш погляд, назву розділу VI КПК України варто було б викласти у такій редакції: «Особливий порядок досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану».

З огляду на викладене постає ще одне питання – чи можна вважати кримінальне провадження в умовах воєнного стану диференційованим порядком кримінального судочинства? Даючи відповідь на це питання, варто погодитись із Ю. В. Циганюк та В. О. Кулебякіним у тому, що особливому режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану притаманні усі ознаки диференціації форм у кримінальному процесі, а саме вона є похідною від уніфікованої форми та визначає відхилення від неї, спрямована на спрощення досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану [276, с. 357]. Цілком зрозуміло, що така процесуальна форма повинна передбачати раціоналізацію кримінального провадження, що є закономірним процесом розвитку кримінального процесуального закону, зважаючи на умови сучасної реальності.

Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, задекларовані в окремому розділу КПК України, на думку В. В. Абламської, дає змогу віднести його до особливих порядків кримінального провадження (диференційованих форм кримінального процесу). Така законодавча логіка є цілком виправданою, оскільки здійснення досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану вимагає закладення на законодавчому рівні певних особливостей, зумовлених специфікою правового режиму воєнного стану, загостренням ситуації, викликаній повномасштабним вторгненням росії на територію України [76, с. 141].

З однієї сторони, проведення бойових дій ускладнює здійснення процесуальних дій в рамках досудового розслідування. Як наголошують науковці, до факторів, які детермінують особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану, відносяться:

- 1) фактори небезпеки;
- 2) відсутність доступу до окремих територій, на яких здійснюється кримінальне провадження;
- 3) повне або часткове обмеження функціонування органів державної влади, у т.ч. правоохоронних, судових органів України на територіях вчинення кримінальних правопорушень;
- 4) особливості правового регулювання не тільки нормами КПК України, але й надзвичайним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, які активуються за умов надзвичайних правових режимів;
- 5) специфічні організаційно-управлінські основи проведення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які залежать не тільки від рішень суб'єктів кримінального процесу, але й від рішень та порядку взаємодії з іншими владними суб'єктами;
- 6) часткове або повне блокування функціонування окремих процесуальних інститутів та поява нових процесуальних засобів, способів, гарантій кримінального провадження в екстраординарних умовах [114, с. 5-6].

Складність здійснення процесуальних дій на територіях проведення бойових дій може зумовлювати використання нових методів та засобів їх реалізації. Наприклад, для дистанційного (віддаленого) проведення огляду місця події з метою здійснення відео- та фотофіксації доказів на практиці зараз доволі часто використовуються дрони. Як слушно стверджує Г. К. Тетерятник, особливість проведення даних оглядів полягає у безпечному та дистанційному оцінюванні наслідків, які були спричинені під час вибуху або пожежі до початку проведення спеціальних (рятувальних, евакуаційних та вибухотехнічних) робіт та проведення огляду місця події з подальшою фіксацією місця виявлення та вилучення речових доказів. Враховуючи специфіку таких місць подій,

застосування квадрокоптерів для аерофото-відеозйомки деталей місця події може бути не тільки додатковим до традиційних техніко-криміналістичних засобів фіксації місця події, а й єдиним сучасним, самостійним засобом в конкретній ситуації, здатним виконувати традиційні види фотозйомки, що застосовуються при огляді місця події [250, с. 236].

Водночас, така складність здійснення процесуальних дій не може розглядатися як критерій віднесення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану до ускладнених порядків кримінального провадження, адже навряд чи у даному випадку є підстави вести мову про надання учасникам провадження додаткових гарантій забезпечення їх прав, введення додаткових процедур, що ускладнюють перебіг кримінального провадження. Навпаки, на час дії у державі воєнного стану законодавчо передбачено можливість обмеження окремих прав людини і громадянина.

Саме на спрощення, а не ускладнення кримінального провадження в умовах воєнного стану вказують ознаки юридичної техніки створення процесуальних норм ст. ст. 615-616 КПК України. У цьому контексті Ю. В. Циганюк і В. О. Кулебякін слушно звертають увагу на звороти, які вживаються у цих кримінально-процесуальних нормах: «якщо відсутня технічна можливість», «за першої можливості», «фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу», «якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим», «якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення», «у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання» тощо [276, с. 357].

Передусім, загальною умовою застосування правил, передбачених розділом IX-1 КПК України, є введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому

командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [141].

Як бачимо, запровадження режиму воєнного стану передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, й Основний Закон держави передбачає, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, за винятком тих прав, які передбачені ст. 64 Конституції України [160]. Не є винятком і сфера кримінальної юстиції, яка потребує у таких складних умовах вирішення питання про дотримання розумного балансу державних та суспільних інтересів – з однієї сторони, забезпечення максимальної раціоналізації, ефективності кримінального судочинства, а з іншої, забезпечення гарантій прав і законних інтересів учасників провадження в умовах їх вимушеного обмеження. Як слушно зазначає Г. К. Тетерятник, юридичні норми мають бути чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними, адже правова визначеність є елементом верховенства права та істотно важлива для формування довіри до судової системи. При цьому вихідним фактором впливу на кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів є специфіка нормативного регулювання цього процесу. Разом із нормами, характерними для регулювання правовідносин в умовах нормальної життєдіяльності, до нормативної компоненти правового регулювання включаються надзвичайні закони [114, с. 5].

Враховуючи те, що указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 воєнний стан було введено на усій території України на 30 діб [262] (а надалі – уже дев'ять разів продовжено строк його дії; востаннє до 14 лютого

2024 року), складається враження, що правила, передбачені розділом IX-1 КПК України щодо особливого режиму досудового розслідування, наразі повинні поширюватися на усю територію України, а не лише на адміністративні території, на яких ведуться безпосередні бойові дії.

Проте застосування таких правил на територіях, де немає реальної небезпеки, пов'язаної з веденням безпосередніх бойових дій, означало б лише одне – необґрунтований відхід від гарантій, передбачених загальним порядком здійснення досудового розслідування, і безпідставне обмеження прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Власне, і сам законодавець, урегульовуючи цей особливий порядок, вживає словосполучення «відсутня технічна можливість», «відсутня об'єктивна можливість» тощо, що свідчить про винятковий характер таких правовідносин.

З цього приводу слушним видається висновок О. В. Лазукової, яка характеризує «особливий режим досудового розслідування» як особливий порядок регулювання правовідносин, заснований на поєднанні спеціальних юридичних засобів, які найчастіше є винятками із загальної процедури, оскільки «традиційне» правове регулювання унеможливлене з об'єктивних причин [178, с. 6].

Розглянемо більш детально окремі прояви спрощення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Передусім, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України здійснюється відхід від вимоги невідкладного (не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення) внесення слідчим, дізнавачем, прокурором відповідних відомостей до ЄРДР, передбаченої ч. 1 ст. 214 КПК України.

Потреба такого відходу пояснюється тим, що на територіях, наближених до ведення бойових дій, досить часто можуть бути перебої у роботі ЄРДР або він взагалі може не функціонувати, що унеможливить початок досудового розслідування. Тому цілком логічним і обґрунтованим є надана дізнавачу,

слідчому, прокурору можливість у випадку відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР прийняти рішення про початок досудового розслідування шляхом винесення відповідної постанови. За роз'ясненнями Верховного Суду такий документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування і підставою розгляду клопотань органу досудового розслідування [179]. Подібний порядок початку досудового розслідування уже історично мав місце, коли кримінальний процес розпочинався з винесення постанови про порушення кримінальної справи, тому такий підхід законодавця вважаємо виправданим.

Постанова про початок досудового розслідування повинна відповідати загальним вимогам щодо змісту, передбачених ст. 110 КПК України, і містити відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР (ч. 5 ст. 214 КПК України). При цьому зазначені відомості підлягають внесенню до ЄРДР за першої можливості. За аналогією із положенням ч. 3 ст. 214 КПК України також передбачено можливість проведення у невідкладних випадках огляду місця події до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування. У такому разі постанова має бути винесена невідкладно після завершення огляду.

Водночас, Т. О. Лоскутов небезпідставно вважає, що наведений спосіб правової регламентації фіксування рішення про початок кримінального провадження під час воєнного стану є недосконалим і може негативно вплинути на ефективність кримінального провадження на початковому етапі розслідування. Це може виявлятися у тому, що в умовах дії режиму воєнного стану під час здійснення бойових дій, відповідні суб'єкти можуть бути позбавлені фізичної можливості оформити постанову про початок досудового розслідування або внести (у випадку технічної можливості) відповідні відомості до ЄРДР і, як наслідок, будуть суттєво обмежені у здійсненні кримінальної процесуальної діяльності [185, с. 341].

Фіксування паперовим документом рішення про початок досудового розслідування, на думку вченого, ніяк не впливає на забезпечення прав і свобод

людини, а лише ускладнює оперативне викриття винної особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбачає невиправдане витрачання ресурсів органів досудового розслідування [185, с. 342]. О. В. Лазукова також пропонує за таких умов розпочинати досудове розслідування негайно, а відомості про кримінальне правопорушення вносити до ЄРДР за першої можливості [178, с. 15].

В цілому ми поділяємо такі думки науковців, адже зусилля дізнавача, слідчого, прокурора у таких складних умовах, передусім, повинні бути спрямовані на оперативне збирання відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, а не на формалізацію початку їх процесуальної діяльності. Водночас, у випадку його реалізації неминуче постане питання про момент, з якого необхідно буде обраховувати строк досудового розслідування, передбачений ч. 2 ст. 219 КПК України. Цей початковий момент однозначно повинен бути зафіксований документально.

З цього приводу імпонує підхід Т. О. Лоскутова про те, що у нормативних приписах п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України початок досудового розслідування має ототожнюватися з моментом початку першої кримінальної процесуальної дії у зв'язку із надходженням (виявленням) відомостей про вчинене кримінальне правопорушення [185, с. 344]. Від себе додамо, що результати такої процесуальної дії повинні бути оформлені документально з вказівкою на дату і час її проведення, що і буде вважатись моментом початку досудового розслідування.

Ще однією особливістю досудового розслідування в умовах воєнного стану є те, що процесуальні дії, які вчиняються під час його перебігу, повинні фіксуватися у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, за винятком тих випадків, коли з технічних причин фіксування за допомогою технічних засобів є неможливим (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України). Буквальне тлумачення цієї норми наводить на висновок, що процесуальні дії в умовах воєнного стану повинні фіксуватись одночасно і протокольно, і за допомогою технічних засобів,

що не лише не спрощує, а навпаки, ускладнює процес фіксації у порівнянні із загальним порядком.

Водночас, у разі об'єктивної неможливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій допускається їх фіксація за допомогою доступних технічних засобів, перелік яких не обмежується. При цьому закон вимагає обов'язкового подальшого складання відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення відповідних дій.

Зважаючи на спрощений характер досліджуваного різновиду кримінального провадження, поділяємо думку, що норми кримінального процесуального закону повинні містити положення щодо більш спрощеної, альтернативної фіксації процесуальних дій під час досудового розслідування в умовах режиму воєнного стану. У разі ж застосування змішаної (паперової і технічної) форми фіксації, варто передбачити можливість складання протоколу зі спрощеним змістом, що певною мірою спростить роботу працівників органів досудового розслідування і сприятиме їхньому розвантаженню [185, с. 343].

Наступною ознакою спрощення порядку досудового розслідування в умовах воєнного стану є відступ від вимоги, передбаченої абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України, щодо обов'язкового залучення не менше двох понятих під час проведення обшуку чи огляду житла чи іншого володіння особи, а також обшуку особи, зважаючи на об'єктивну неможливість їх залучення або наявність потенційної небезпеки для життя чи здоров'я понятих. Г. К. Тетерятник слушно наголошує на двох основних факторах, що детермінують зміни, пов'язані з участю понятих під час проведення слідчих (розшукових) дій в умовах режиму воєнного стану: 1) фактор реальної або потенційної небезпеки, що ставить під сумнів можливість участі цих суб'єктів у процесуальних діях; 2) фактор швидкої змінюваності обстановки, що вказує на невідкладність проведення відповідних процесуальних дій з метою збереження доказової інформації [249, с. 196].

Наголосимо на тому, що у даному випадку законодавець оперує конструкцією «об'єктивна неможливість» залучення понятих, що є оцінним,

тобто конкретизація його змісту в кожному окремому індивідуально визначеному випадку здійснюється за розсудом правозастосовувача [253, с. 11]. Головна проблема у визначенні змісту поняття «об'єктивність» полягає у тому, що воно, перш за все, є філософською категорією. Здебільшого поняття «об'єктивності» тлумачиться як щось, що існує поза людською свідомістю і незалежно від неї; незалежне від волі, бажань людини [98, с. 803]. Тобто неможливість залучення понять не залежить від волі та бажання дізнавача, слідчого чи прокурора, а зумовлена зовнішніми чинниками.

Разом з тим, законодавець передбачає для таких випадків іншу гарантію – обов'язкове фіксування ходу і результатів зазначених слідчих (розшукових) дій шляхом безперервного відеозапису, що здійснюється за допомогою доступних технічних засобів.

Важливою і досить дискусійною особливістю досудового розслідування в умовах воєнного стану є обмеження такої кримінальної процесуальної гарантії, як судовий контроль, який розглядається як законодавчо регламентована, неупереджена діяльність, здійснювана спеціальним суб'єктом – слідчим суддею з метою контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні [163, с. 332] шляхом надання дозволів на застосування заходів забезпечення, в тому числі запобіжних заходів, надання дозволів на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, розгляд скарг на рішення, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування та розгляд інших процесуальних питань у кримінальному провадженні [155, с. 183].

П. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачає можливість перейняття повноважень слідчого судді керівником відповідного органу прокуратури. Умовою такого перейняття є відсутність об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст.ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 КПК України. Як бачимо, законодавець знову оперує оцінним поняттям «відсутність об'єктивної можливості», водночас, не розкриваючи його сутності і змісту та не наводячи

випадків такої об'єктивної можливості, що дає змогу прокурору на власний розсуд вирішувати це питання [76, с. 143]. Т. М. Сліпенюк, також акцентуючи увагу на відсутності законодавчого тлумачення оціночних категорій, зокрема, категорії «об'єктивна можливість», цілком слушно вважає актуальною потребу визначення критерію, який надасть змогу запобігати зловживанням процесуальними повноваженнями при оцінці цих категорій [237, с. 230].

В окремих джерелах наголошується на високій вірогідності інтерпретації керівником прокуратури введеного у КПК України поняття у власних інтересах з метою отримання повноважень слідчого судді, що саме по собі нівелює роль судового контролю під час здійснення кримінального провадження та призводитиме до порушення прав і свобод людини і громадянина [130], порушує баланс сторони захисту та сторони обвинувачення [149, с. 54]. Відтак, на думку М. Дьоміна, логічною була б така конструкція цієї норми, яка б передбачала, що неможливість виконання слідчим суддею своїх повноважень має підтверджуватись офіційним оголошенням на вебпорталі суду (яке долучається до матеріалів кримінального провадження) та невизначення Верховним Судом іншого суду, який здійснюватиме судочинство на певній території [130]. Поділяючи міркування автора, уточнимо, що зміна територіальної підсудності судових справ у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного стану, здійснюється за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду (ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [142]. Наразі на сайті Верховного Суду розміщено перелік судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану, а також перелік судів, територіальну підсудність яких відновлено [208].

Інші вчені як гарантію від зловживань пропонують передбачити в КПК України положення, відповідно до якого законність прийнятого керівником прокуратури рішення підлягало б подальшому підтвердженню слідчим суддею при з'явленні першої можливості [76, с. 143; 184, с. 419], тобто здійснення наступного судового контролю.

Кримінальний процесуальний закон передбачає, що рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді. Тобто мотивувальна частина такої постанови має містити обґрунтування того факту, що відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею цих повноважень [114, с. 15].

Оцінюючи аналізовану новелу, варто погодитись з І. В. Гловюк і В. А. Завтуром у тому, що «делегування» повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури, який за своєю функціональною спрямованістю відноситься до сторони обвинувачення вимагає від останнього надзвичайно добросовісного підходу при реалізації цих повноважень. Водночас, легітимна мета захисту суверенітету, територіальної цілісності України, здійснення національного супротиву агресії в умовах воєнного стану, виправдовує такі тимчасові обмеження [113, с. 1129], що є вимушеними та спрямованими на оперативне досягнення бажаного результату кримінального процесу [183, с. 42].

Розширення повноважень керівника органу прокуратури торкнулось і продовження строків застосування до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Незалежно від того, чи тримання під вартою початково застосовувалося за ухвалою слідчого судді, чи за постановою керівника органу прокуратури, останній може продовжити строк дії такої ухвали (постанови) за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором до одного місяця. У ч. 2 ст. 615 КПК України чітко не зазначено умови реалізації зазначених повноважень керівником органу прокуратури, однак, на наш погляд, такою умовою за аналогією є об'єктивна неможливість виконання цих повноважень слідчим суддею [175, с. 76]. У разі необхідності строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування.

Кримінальним процесуальним законом було передбачено додаткову підставу для затримання особи за підозрою у вчиненні злочину без ухвали слідчого судді або постанови керівника органу прокуратури (у випадку реалізації

ним повноважень слідчого судді) – виникнення обґрунтованих обставин, які дають підстави вважати, що можлива втеча підозрюваного з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Таким чином закон обумовив можливість затримання підозрюваного у вчиненні будь-якого злочину без ухвали слідчого судді (постанови керівника органу прокуратури) не лише під час його вчинення, замаху на його вчинення або безпосередньо після його вчинення, а й на більш пізніх етапах досудового розслідування. Вчені погоджуються з цією новелою у частині відмови від нормативної вимоги «безпосередності» («щойності») затримання під час правового режиму воєнного стану, що значно спростить застосування затримання за підозрою у вчиненні злочину [184, с. 419].

Крім того, на час дії воєнного стану законодавець Законом України № 2201-IX від 14 квітня 2022 року утричі збільшив максимально допустимий строк затримання без ухвали слідчого судді (постанови керівника органу прокуратури) – до 216 годин з моменту затримання [137], що суперечило ч. 2 ст. 29 Конституції України. У подальшому, очевидно усвідомивши відверту помилку, Законом України № 2462-IX 27 липня 2022 року це положення було скасоване і наразі строк такого затримання визначається на загальних умовах, передбачених ст. 211 КПК України [138].

Законодавець передбачив можливість продовження строків для виконання окремих процесуальних дій, зокрема розгляду клопотань учасників кримінального провадження під час досудового розслідування, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача чи прокурора, оскарження недотримання розумних строків, розгляду таких скарг. За умови відсутності об'єктивної можливості виконання зазначених процесуальних дій у визначені законом строки, вони повинні бути проведені за наявності можливості невідкладно, але у будь-якому випадку не пізніше, ніж через 15 днів після припинення чи скасування воєнного стану.

Крім того, Законом України № 2201-IX від 14 квітня 2022 року було істотно збільшено граничний строк вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі, передбачений ч. 2 ст. 278 КПК України, - з 24 годин до

72 годин [137], що небезпідставно було піддано критиці [184, с. 419]. Пізніше законодавець зменшив цей граничний строк до 48 годин, однак, як зауважує В. В. Рогальська, навіть цей строк є збільшеним у порівнянні з тим, що встановлений у ст. 278 КПК України, хоча це не обмежує прав затриманої особи, оскільки скористатися усіма правами підозрюваного вона може з моменту фактичного затримання. Водночас, таке суттєве збільшення граничного строку певним чином впливає на право бути поінформованим про характер і причини підозри, що важливо для підготовки адекватного захисту [114, с. 42]. Умовою продовження цього строку є наявність об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру у визначені строки в умовах воєнного стану.

Безумовно, досудове розслідування в режимі воєнного стану має й низку інших особливостей, однак ми зосередили увагу саме на тих, які певним чином спрощують його порядок або полегшують виконання обов'язків органами досудового розслідування і прокуратури. З думкою, що порядок досудового розслідування в умовах режиму воєнного стану має ознаки спрощеного провадження, погодились 70,4 % опитаних респондентів.

Підсумовуючи, звернемо увагу на підхід В. М. Трофименка, який в основу диференціації кримінальної процесуальної форми здійснення кримінального провадження у зв'язку з існуванням особливих правових режимів, зокрема режиму воєнного стану, покладає кримінологічний критерій, зумовлений обстановкою, яка через ті чи інші причини об'єктивного характеру склалася на певній території. Саме правовий режим здійснює безпосередній вплив на процесуальну форму кримінального провадження і обумовлює необхідність істотних особливостей досудового розслідування і судового провадження [259, с. 277].

Таким чином, можемо констатувати, що спрощення порядку досудового розслідування в умовах воєнного стану зумовлене об'єктивною неможливістю здійснення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень в загальному порядку, зважаючи на небезпеку для життя і здоров'я учасників

кримінального провадження, відсутність доступу до окремих територій, повне або часткове обмеження функціонування органів державної влади, та передбачає тимчасовий відхід від окремих кримінальних процесуальних гарантій та обмеження окремих прав та законних інтересів осіб, передбачених КПК України.

Висновки до розділу 2

Визначено особливі ознаки дізнання як спрощеної форми досудового розслідування, до яких віднесено: 1) процесуальну швидкість; 2) спрощення процесуальної форми; 3) більшу ефективність у порівнянні із досудовим слідством; 4) розширену систему процесуальних джерел доказів; 5) можливість подальшого здійснення спрощеного судового провадження. На основі зазначених особливостей запропоновано визначити дізнання як спрощену форму досудового розслідування, яка здійснюється щодо кримінальних проступків, характеризується більшою швидкістю та ефективністю порівняно із досудовим слідством, що досягається за рахунок скорочення процесуальних строків, спрощення процесуальної форми та розширення системи процесуальних джерел доказів.

Запропоновано підхід для подальшого спрощення дізнання з урахуванням принципу «дискреційного переслідування» і позасудового урегулювання кримінально-правового конфлікту. Умовами такого спрощення визначено: 1) повне і беззаперечне визнання підозрюваним вини у вчиненні інкримінованого кримінального проступку; 2) готовність підозрюваного взяти на себе певні зобов'язання (сплатити певну суму грошових коштів, відшкодувати завдану проступком шкоду, пройти курс лікування, здійснити суспільно корисну діяльність тощо). Обґрунтовано необхідність закриття кримінального провадження у стадії досудового розслідування, яке здійснюється щодо кримінального проступку, у зв'язку з досягненням з підозрюваним компромісу щодо виконання ним визначених прокурором обов'язків.

Зроблено висновок, що спрощення досудового кримінального провадження з укладенням угоди зумовлене досягненням компромісу, коли держава в особі уповноважених органів відмовляється від безкомпромісного притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності і в обмін на визнання ним вини у вчиненні інкримінованого правопорушення та виконання інших зобов'язань погоджується на застосування менш суворих заходів кримінального правового характеру.

Підтримано думку, що, зважаючи на специфіку угоди про процесуальну співпрацю, наявні передумови для її виокремлення на нормативному рівні в якості самостійного виду угод у кримінальному провадженні. Крім того, висловлено думку, що угода про добровільне розкриття доходів є по суті різновидом угоди про визнання винуватості. Проте така угода у формі декларації укладається не з прокурором як суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, а подається в податкові органи і містить інші матеріально-правові наслідки, відмінні від тих, що визначені у главі 35 КПК України.

Констатовано, що законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту приватного обвинувачення. Хоча це провадження розпочинається виключно на підставі заяви потерпілого, надалі воно здійснюється на загальних засадах, зокрема, передбачає здійснення досудового розслідування. Натомість, за КПК України 1960 року такі справи порушувались безпосередньо судом, до якого потерпілий звертався зі скаргою. Характерною ознакою таких проваджень була відсутність стадії досудового розслідування, що, з однієї сторони, істотно економило ресурси органів досудового розслідування, а з іншої сторони, покладало на потерпілого (приватного обвинувача) обов'язок доказування усіх обставин провадження. Тобто інститут «класичного» провадження у формі приватного обвинувачення передбачав спрощення у вигляді фактичної ліквідації стадії досудового розслідування.

Основною проблемою провадження у формі «класичного» приватного обвинувачення є обмежені можливості приватного обвинувача у збиранні і поданні до суду доказів. Варіантом вирішення зазначеної проблеми може бути

залучення до процесуальної діяльності у тій чи іншій формі приватних розшукових структур, які б могли надавати відповідну допомогу потерпілому.

Констатовано, що спрощення порядку досудового розслідування в умовах воєнного стану зумовлене об'єктивною неможливістю здійснення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень в загальному порядку, зважаючи на небезпеку для життя і здоров'я учасників кримінального провадження, відсутність доступу до окремих територій, повне або часткове обмеження функціонування органів державної влади, та передбачає тимчасовий відхід від окремих кримінальних процесуальних гарантій та обмеження окремих прав та законних інтересів осіб, передбачених КПК України.

Зважаючи на спрощений характер досліджуваного різновиду кримінального провадження, підтримано думку щодо урегулювання в КПК України можливості складання протоколу процесуальних дій зі спрощеним змістом (у разі змішаної форми фіксації), що певною мірою спростить роботу працівників органів досудового розслідування і сприятиме їхньому розвантаженню.

Встановлено, що важливою і досить дискусійною особливістю досудового розслідування в умовах воєнного стану є обмеження такої кримінальної процесуальної гарантії, як судовий контроль. У цьому контексті запропоновано, щоб «об'єктивна неможливість» виконання слідчим суддею повноважень підтверджувалась оголошенням на офіційному веб-сайті відповідного суду та відсутністю рішення Вищої ради правосуддя (розпорядження Верховного Суду) про зміну територіальної підсудності. Крім того, вважається за доцільне запровадити як гарантію від зловживань здійснення наступного судового контролю.

РОЗДІЛ 3.

ХАРАКТЕРИСТИКА СПРОЩЕНИХ ПОРЯДКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

Підвищення ефективності досудового розслідування у кримінальних провадженнях завжди виступало і виступає як одне з ключових завдань удосконалення правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності для переважної більшості демократичних, економічно розвинених держав. Досвід багаторічної законотворчої діяльності та правозастосування показує, що одним із доцільних шляхів вирішення зазначеного завдання є імплементація у конструкцію національного досудового провадження спрощених порядків досудового розслідування кримінальних правопорушень як форм диференціації кримінального судочинства.

Протягом історичного розвитку кримінального судочинства стало очевидним, що застосування у всіх провадженнях однакової кримінальної процесуальної форми, заснованої на застосуванні кримінальної репресії, не завжди дозволяє відновити соціальну справедливість, сприяти виправленню правопорушника та забезпечити компенсацію потерпілому шкоди, завданої протиправним діянням [225, с. 423]. Відповідно, це сприяло поширенню у законодавстві певних компромісних, спрощених, пришвидшених процедур, спрямованих на вирішення і урегулювання кримінально-правового конфлікту.

Істотну роль у динаміці процесу впровадження спрощених форм провадження у національні кримінальні процесуальні закони низки держав відіграло те, що питання підвищення ефективності розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень виявилися предметом обговорення на XII Конгресі ООН щодо запобігання злочинності та кримінальному правосуддю, головна тема якого мала назву «Комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи запобігання злочинності і кримінального правосуддя та їх розвиток у світі, що змінюється» [115, с. 239].

До факторів, що негативно впливають на стан злочинності у світі в цілому та в окремих державах, відносяться у тому числі й неефективне та затягнуте у часі досудове розслідування, наявність обмежених ресурсів органів прокуратури, поліції та судових органів, відсутність у законодавстві положень про спрощення розслідування та судового розгляду для окремих категорій проваджень або їх недостатнє використання.

З огляду на це, перед світовим співтовариством постало завдання вироблення стратегій підвищення ефективності кримінального судочинства, метою яких, в числі іншого, є скорочення строків між початком кримінального провадження та його завершенням із винесенням остаточного рішення, зменшення витрат на кримінальне провадження, оптимізація використання ресурсів державних органів, які здійснюють кримінальне провадження.

Більшість держав враховують згадані фактори і проблеми під час реалізації своєї кримінально-процесуальної політики та застосовують різні форми спрощення (прискорення) кримінального провадження в цілому та досудового розслідування, зокрема, коли кримінальне провадження не становить фактичної складності, має незначний суспільний інтерес, його цілі можуть бути досягнуті компромісним, альтернативним шляхом.

У зв'язку з цим, одним із аспектів нашого наукового дослідження, є вивчення досвіду зарубіжних держав, що відносяться до різних правових систем, щодо застосування спрощених форм досудового розслідування кримінальних проваджень, який може бути використаний для удосконалення відповідного нормативно-правового регулювання в Україні.

3.1. Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування за законодавством США

Правова система США належить до англо-саксонської системи загального прецедентного права. При цьому державний устрій США зумовлює те, що американське право функціонує на двох рівнях – федеральному і рівні штатів.

Окремі штати, які входять до складу США, наділені досить широкою автономією, зокрема, щодо утворення власного законодавства та системи прецедентного права. Тому порядок здійснення кримінального провадження в США певною мірою регулюється федеральним законодавством, законодавством штатів, а також прецедентним правом, що діє на рівні федерації і окремих штатів. Це вносить певні розбіжності у кримінальну процесуальну форму і правозастосування.

Водночас, ключовим поняттям для розуміння сутності американського кримінального судочинства, виступає поняття змагальності, основною метою якого є забезпечення прийняття справедливого рішення у кримінальному провадженні в умовах поваги до прав і свобод людини, неупередженості, повної поінформованості про предмет провадження. Це відповідно передбачає:

- 1) самотійність сторін у збиранні, дослідженні та поданні доказів у своїх власних інтересах;
- 2) можливість сторін активно контролювати перебіг судочинства;
- 3) пасивність і нейтральність суду (професійних суддів та присяжних), який лише вислуховує доводи та аргументи сторін;
- 4) обов'язок суду забезпечити процедурну рівноправність сторін, суворе дотримання ними правил викладення доказів;
- 5) виключне право суду на вирішення справи, що розглядається [123, с. 87-89].

Такий підхід впливає і на широке впровадження змагальних засад і на стадії досудового розслідування, під час якого поліція спрямовує свої зусилля на розкриття кримінального правопорушення, збираючи інформацію, яка лише після проведення змагальної судової перевірки визнається судом доказами. Через те, що докази на момент їх формування проходять судові слухання, вони стають відомими обом сторонам провадження. Саме наявністю такого відкритого слухання щодо доказів на початковому етапі розслідування вчені пояснюють прискорення досудового розслідування [88, с. 335], яке є значно

менш формалізованим, ніж у державах континентальної (романо-германської) системи права.

Для того, щоб виявити спрощені форми досудового розслідування, потрібно розуміти загальні правила побудови досудового провадження у США. Стадія досудового розслідування не піддається в США детальній регламентації у Федеральних правилах кримінального процесу [36], а регулюється більшою мірою відомчими актами, що значним чином детерміновано відомчою приналежністю різних органів, які здійснюють функцію досудового розслідування (поліція, ФБР, Управління боротьби з наркотиками, Служба розслідувань внутрішньої безпеки, Секретна служба, Митна служба та інші).

Розслідуванням кримінальних правопорушень переважно займаються органи поліції, які, виконуючи цю функцію, істотно не обтяжені процесуальними формальностями (складанням процесуальних документів та дотриманням процесуальної форми). Поліцейське дізнання не передбачає глибокого та всебічного дослідження обставин провадження, а спрямоване на пошук потенційних доказів про причетність особи до вчинення правопорушення, при цьому строк розслідування не обмежений. Докази, що збираються поліцією, призначаються для пред'явлення обвинувачення та підтримання обвинувачення в суді. У зв'язку з цим, процес доказування факту вчинення кримінального правопорушення певною особою та усіх інших обставин переноситься на стадію судового провадження.

Серед процесуальних заходів, що обмежують конституційні права громадян, найбільш детальну регламентацію отримали арешт і обшук, порядок здійснення яких урегульований Федеральними правилами кримінального процесу (правила 4 та 41) [36].

Арешт у кримінальному процесі США є не лише заходом, що обмежує конституційні права громадян з метою здійснення судочинства, а й виконує іншу функцію – з процедури арешту вважається порушенням кримінальне провадження. Одразу додамо, що арешт далеко не єдина і не завжди обов'язкова умова для початку кримінального провадження. Офіційним документом, що

розпочинає процес, може слугувати ордер на арешт або повістка про виклик до суду (правило 4 Федеральних правил кримінального процесу) [36].

Рішення про порушення кримінального переслідування може ухвалюватися обвинувачем на основі матеріалів розслідування, проведеного поліцією або іншим органом розслідування, у тому числі слідчими атторнейської служби. Разом із висновками, що ґрунтуються на матеріалах розслідування, до атторнейської служби для неформального затвердження подається клопотання про ордер на арешт. Без згоди обвинувача безпосереднє звернення до судді-магістрата за ордером фактично є марним, оскільки наступна відмова обвинувача здійснювати кримінальне переслідування на основі ордера, виданого всупереч його волі, позбавляє цей ордер будь-якого сенсу. Державний обвинувач може порушувати кримінальне переслідування, маючи достатні підстави, проте робить це лише у випадках, коли вбачає, що може «виграти» справу.

Якщо державний обвинувач вважає особу винуватою, він забезпечує її первинну явку до магістратського суду (Initial Appearance) незалежно від того, чи була така особа заарештована. Згідно з правилом 5 Федеральних правил кримінального процесу обвинувачений повинен постати перед магістратським суддею без непотрібної затримки. У справі «Округ Ріверсайд проти Маклафіна» (County of Riverside v. McLaughlin) Верховний Суд США постановив, що ця первинна явка має відбутися протягом 48 годин після арешту обвинуваченого [62, с. 712]. Під час первинної явки у присутності захисника суддя має встановити, яке обвинувачення планує довести обвинувач та поінформувати особу про те, у чому її обвинувачують, а також про її права.

Коли мова йде про федеральний злочин (felony) офіційно особа набуває статусу обвинуваченого лише після того, як їй буде пред'явлене обвинувачення перед Великим журі (Grand jury), яке може прийняти рішення про пред'явлення (затвердження) обвинувачення у вчиненні злочину; направлення провадження до магістратського суду для його розгляду як проступку (misdemeanor); припинити кримінальне переслідування [36]. Це пов'язано з дією П'ятої поправки до Конституції США, згідно з якою особу, підозрювану у федеральному злочині, не

можна судити, доки Велике журі не визначить, що є достатні підстави для пред'явлення їй обвинувачення. При цьому Верховний Суд США вирішив, що ця вимога не є обов'язковою для окремих штатів [62, с. 713].

Разом з тим, кримінальне судочинство США передбачає істотну оптимізацію процедури шляхом спрощення кримінальної процесуальної форми, зважаючи на тяжкість вчинення кримінального правопорушення, факт визнання особою вини, співробітництво з органами досудового розслідування і прокурором тощо.

Передусім, мова йде про так зване «сумарне» провадження (summary proceedings), що здійснюється щодо малозначних правопорушень (petty offense), за які за загальним правилом не може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі. Це найбільш спрощений вид провадження, яке починається зі звернення зацікавленої сторони – поліцейського (з «інформацією») чи потерпілого (зі скаргою). Для сумарного кримінального провадження не притаманне досудове провадження, стадії первинної явки та попереднього розгляду справи в суді. Вся інформація, що отримується судом, міститься у відповідній скарзі або «інформації» поліцейського дізнання. Таким чином основним інструментом спрощення тут виступає відмова від окремих стадій та етапів кримінального провадження.

Власне, американський законодавець розглядає кримінальне провадження як певну форму вирішення кримінально-правового конфлікту між сторонами обвинувачення та захисту. Як слушно з цього приводу зазначає О. О. Пунда, там, де є місце конфлікту, також відкривається можливість до різних форм його урегулювання [225, с. 423], зокрема, таких, що засновані на досягненні компромісу. Саме на цьому ґрунтується інша форма спрощення кримінального провадження – укладення угоди про визнання вини.

Зародження інституту «угод із правосуддям» асоціюється зі США, звідки цей досвід поширився і був імplementований у кримінальне процесуальне законодавство низки інших держав світу. Американська модель провадження на підставі угоди про визнання вини (plea bargaining) базується на широких

дискреційних повноваженнях прокурора, який вправі вирішувати, чи пред'являти обвинувачення, яке саме і за скількома пунктами. Більше того, американські прокурори мають повноваження знімати з осіб обвинувачення, у тому числі на ранніх стадіях процесу. Причини для цього можуть бути найрізноманітнішими – наприклад, прокурор може прийняти таке рішення, зважаючи на те, що вчинене кримінальне правопорушення є занадто малозначним для судового розгляду. До початку судового процесу прокурор добровільно може зняти обвинувачення щодо особи, зберігаючи за собою право пред'явити те ж саме обвинувачення у майбутньому.

Укладення угод про визнання вини є усталеною і поширеною практикою в США, що бере свій початок ще з XIX століття. Розвиток цього інституту пройшов шлях від «неформальної» практики до визнання на рівні судових рішень Верховного Суду США та закріплення у нормах законодавства.

Як відзначають дослідники, у 1968–1970 роках Верховний Суд США у низці своїх рішень у конкретних справах визнав конституційність практики угод про визнання вини, фактично остаточно їх легалізувавши [101, с. 85]. Наприклад, у досить резонансній справі «Північна Кароліна проти Алфорда» (*North Carolina v. Alford*) Генрі Алфорду було пред'явлено обвинувачення у вбивстві першого ступеня. Зважаючи на тривале кримінальне минуле, зокрема, судимість за вбивство, адвокат вважав, що Алфорд імовірно буде засуджений у ході судового розгляду і тому рекомендував йому визнати себе винним за менш суворим обвинуваченням у вбивстві другого ступеня, щоб уникнути смертної кари. Як наслідок обвинувачений визнав себе винним у вбивстві другого ступеня, але заявив суду, що він насправді невинуватий і визнав себе винним лише для того, щоб уникнути смертної кари, яка могла б бути застосована у разі визнання його винним за вчинення вбивства першого ступеня. Своєю чергою, Верховний Суд США, переглянувши рішення у цій справі, у 1970 році підтвердив, що не існує жодних конституційних перешкод, які б обмежували суддю у прийнятті зізнання від обвинуваченого, який бажає визнати себе винним, продовжуючи заявляти про свою невинуватість під тиском затримання [2; 55].

Ще одна знакова справа – «Сантобелло проти штату Нью-Йорк» (Santobello v. New York), де Рудольфу Сантобелло було пред'явлено обвинувачення у двох кримінальних правопорушеннях. Обвинувачений не визнав себе винним за обома пунктами, після чого прокурор запропонував йому укласти угоду про визнання вини у менш тяжкому правопорушенні, щоб отримати більш м'який вирок. Крім того, прокурор погодився не рекомендувати судді призначати покарання. Як наслідок, Сантобелло прийняв угоду та визнав себе винним у вчиненні менш тяжкого правопорушення. Через кілька місяців, коли суд розглядав його справу, і захисник, і прокурор були замінені. Новий прокурор, не знаючи про пропозицію попереднього прокурора щодо укладення угоди про визнання вини, рекомендував призначити Сантобелло максимальне покарання – один рік позбавлення волі. Незважаючи на заперечення, суд призначив таке покарання, а апеляційний суд підтвердив вирок. Верховний Суд США у рішенні 1971 року зазначив, що інтереси правосуддя та належне визнання обов'язків прокуратури щодо обіцянок, даних у зв'язку з угодою про визнання вини, вимагають скасування рішення та направлення справи до суду штату для подальшого розгляду щодо належного виконання угоди про визнання вини або ж обвинуваченому має бути надано гарантії для відкликання свого визнання вини і розгляду справи судом у загальному порядку. Головний суддя Уоррен Е. Бергер у висновку підкреслив, що процес укладення угоди про визнання вини є важливою частиною системи кримінального правосуддя. В інтересах правосуддя домовленості між прокурорами та обвинуваченими мають бути дотримані [63].

Водночас, у 1973 році Національна консультативна комісія зі стандартів і цілей кримінального правосуддя закликала припинити усі переговори про визнання вини не пізніше 1978 року. Однак у 1974 році головний суддя Уоррен Е. Бергер передав Конгресу запропоновані поправки до Федеральних правил кримінального процесу, включаючи правило 11 («Pleas»). У примітках до запропонованих поправок було зазначено, що «укладення угод про визнання вини дедалі більше визнається як неминучість. При цьому у примітках цитувалися справи Верховного Суду, в яких угоди про визнання вини

згадувалися як «суттєвий компонент відправлення правосуддя» і при належному застосуванні їх слід заохочувати [51, с. 9].

Зрештою у 1974 році було затверджено поправки до правила 11 Федеральних правил кримінального процесу, що передбачають необхідність досягнення спрощення всіх кримінально-процесуальних дій, неупередженості при розгляді справи та усунення невинуватених витрат і зволікань при їх розгляді. Таким чином, угоди про визнання вини отримали своє закріплення на рівні Федеральних правил кримінального процесу (правило 11) та в судових рішеннях прецедентного характеру і фактично були легалізовані.

За різними статистичними даними від 75 до 95 % усіх проваджень у США вирішуються саме шляхом укладення угоди про визнання вини. Так, за даними Бюро статистики правосуддя (Bureau of Justice Statistics) у 2020 році більше 90,9 % федеральних кримінальних справ були вирішені за допомогою угоди про визнання вини [35]. У 2019 році цей показник становив 90,4 % [34].

Попри це, інститут угод про визнання вини має в США як прихильників, так і противників, що є цілком логічним з огляду на складну і певною мірою суперечливу природу цього процесуального інституту. Ті, хто виступають проти переговорів про визнання вини, вважають, що вони за своєю суттю небажані, незаконні та не підлягають узаконенню. Їх позиція аргументується тим, що існує реальна небезпека засудження невинних осіб, зменшується превентивний вплив закону, обмежується свобода суддів у вирішенні справи, надаються «надмірні поступки» обвинуваченим [40, с. 222], а ті, хто обирає суд присяжних, як правило, отримують більш суворі покарання. Так, Л. Деверс (Lindsey Devers) зауважує, що практика показує, що ті, хто погоджуються з обвинуваченням, швидше за все, отримають більш м'який вирок, порівняно з тими, хто обере суд. Ця відмінність існує, тому що прокурори мають занадто широкі дискреційні повноваження при зменшенні обсягу обвинувачення. Це є проблематичним, оскільки демонструє, що якщо обвинувачений вирішить скористатися правом Шостої поправки на суд присяжних, він, швидше за все, матиме більш несприятливий результат [29].

Прихильники угод про визнання вини стверджують, що, визнаючи себе винним, обвинувачений сприяє швидкому та точному застосуванню заходів виправлення, демонструє готовність понести відповідальність за свою кримінально протиправну поведінку, уникає публічного суду і, натомість, отримує певні поступки. Вони вважають, що за жодних обставин не може бути встановлена сувора заборона на укладення угод про визнання вини, інакше це створить передумови для прихованих переговорів без жодних гарантій.

Основним обґрунтуванням доцільності існування переговорів про визнання вини є їх ефективність з точки зору процесуальної економії. Американські науковці вказують, що судді і прокурори вважають, що істотне зменшення угод про визнання вини створить хаос у системі правосуддя. Вони визнають, що угоди про визнання вини є необхідною основою для подальшого існування упорядкованої системи правосуддя [51, с. 11-12].

Один із провідних прихильників угод про визнання вини Ф. Істербрук (Frank H. Easterbrook) розглядає кримінальне судочинство як ринкову систему, що дозволяє сторонам продавати процесуальні права в обмін на вигідні поступки. Такий обмін сприяє автономії та ефективності, зменшує невизначеність і заощаджує час і гроші. На думку вченого, угоди про визнання вини мають перевагу перед обов'язковим судовим розглядом, тому що «компроміс краще за конфлікт» [32, с. 1975].

В узагальненому вигляді угода про визнання вини являє собою переговори між обвинувачем і стороною захисту (обвинуваченим і захисником), за результатами яких обвинувачений погоджується визнати себе винуватим у вчиненні злочину в обмін на пред'явлення йому обвинувачення у злочині меншої тяжкості, ніж те, що вказане в обвинувальному акті, скасування частини обвинувачення або призначення більш м'якого покарання [174, с. 239].

Як правило, у науковій літературі наголошують, що у американській юридичній літературі існує кілька термінів, які нарівні один з одним використовуються для позначення угод про визнання провини. Основний із них – plea bargain (plea bargaining) – дослівний переклад з англ. – «заява про

угоду». Підкреслимо, що Федеральні правила кримінального процесу такий термін не вживають. Поняття «plea bargaining» є назвою окремої підстадії кримінального судочинства, в межах якої реалізуються положення, визначені у правилі 11 Федеральних правил кримінального процесу (правило 11 «Pleas»).

Угоди про визнання вини можуть відрізнятися за типом вчиненого злочину, строком покарання та іншими факторами. Найчастіше угоди про визнання вини укладаються у провадженнях щодо злочинів проти майна, «наркотичних» злочинів, злочинів проти публічного порядку. Угоди про визнання вини частіше за все укладаються за «закритими дверима», без участі громадськості.

Залежно від змісту угоди про визнання вини, досягнутих домовленостей дослідники виділяють декілька типів угод, зокрема:

1) угода зі зменшенням обсягу обвинувачення («charge bargaining») – наприклад, обвинувачений, який притягується до відповідальності за вчинення крадіжки з проникненням у житло, може погодитись визнати вину у замаху на такий злочин;

2) угода зі зменшенням кількості пунктів обвинувачення («count bargaining») – наприклад, особу обвинувачують у керуванні транспортним засобом під час алкогольного сп'яніння та із тимчасово не діючими водійськими правами та без обов'язкового страхування. У такому разі за угодою обвинувачений може визнати вину лише у керуванні транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, а інші обвинувачення будуть скасовані;

3) угода із конкретним розміром і видом покарання («sentence bargaining») – коли сторони домовляються про точний вид і розмір покарання у межах певного інтервалу, верхня межа якого є нижчою, ніж передбачено кримінально-правовою нормою [150, с. 149].

Г. С. Міллер (Herbert S. Miller), В. Ф. Макдоналд (William F. McDonald) і Дж. А. Крамер (James A. Cramer) ведуть мову про явні та приховані угоди про визнання вини двома способами. При цьому домінуючими є явні угоди про визнання вини, особливо у провадженнях про злочини. Явна угода про визнання

вини передбачає відкриті переговори між двома або трьома суб'єктами (прокурором, захисником і суддею), після чого досягається згода щодо умов угоди. Прихована угода передбачає розуміння обвинуваченим того, що у разі притягнення його до суду замість визнання вини до нього може бути застосоване більш суворе покарання. У разі укладення явної угоди про визнання вини поступки можуть включати зміну обвинувачення, угоду щодо покарання або їх поєднання. Різноманітність поступок, пропозицій або суб'єктів, залучених до процесу переговорів, може бути практично необмеженою [51, с. 18-19].

Власне, крім класичної угоди, коли обвинувачений повністю визнає свою вину у вчиненні певного кримінального правопорушення і за це отримує певні поступки від прокурора, Федеральні правила кримінального процесу і прецедентні судові рішення Верховного Суду США передбачають і деякі «гібридні» види угод. Передусім, мова йде про «*nolo contendere plea*» – угоду, відповідно до якої обвинувачений прямо не визнає свою вину, однак і не заперечує щодо ухвалення обвинувального вироку за пред'явленим йому обвинуваченням. Особливістю такої угоди є те, що обвинувачений не позбавляється права заперечувати встановлені у кримінальному провадженні обставини.

Заява «*nolo contendere*» означає, що обвинувачений каже: «Я не оскаржую висунуті проти мене обвинувачення. Я не намагатимуся ні доводити свою невинуватість, ні спростовувати свою вину» [54]. Іншими словами, обвинувачений приймає будь-яке покарання, яке суд вважає за потрібне призначити, але не визнає себе винуватим. У певних ситуаціях заява «*nolo contendere*» може призвести до більш сприятливого результату, ніж визнання вини, оскільки така заява не може бути використана як доказ проти обвинуваченого в іншому кримінальному провадженні або для іншого обвинувачення. Крім того, суд може ухвалити менш суворий вирок, а обвинувачений заплатити менше судових витрат.

Варто наголосити й на недоліках «*nolo contendere*», які, передусім, полягають у тому, що обвинувачений ризикує понести кримінальне покарання,

незважаючи на свою невинуватість. Понад те, у деяких штатах передбачені обов'язкові мінімальні покарання за певні кримінальні правопорушення, яких не можна уникнути, заявляючи «*nolo contendere*» [54].

Ще одним «гібридним» видом угоди є уже згадувана вище «*Alford plea*» – угода, відповідно до якої обвинувачений визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, одночасно заявляючи про свою невинуватість. У випадку «*Alford plea*» обвинувачений вважає себе невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, однак визнає, що докази, подані прокуратурою, швидше за все, переконують суддю або присяжних визнати його винуватим «поза розумним сумнівом». Необхідність звернення до «*Alford plea*» може бути обумовлене як наявністю непрямих доказів та показань на користь обвинувачення, так і труднощами з пошуком доказів, які б допомогли стороні захисту.

Варто зауважити, що не усі штати погодилися із застосуванням «*Alford plea*» у кримінальному провадженні. Так, Суди штатів Індіана, Мічиган і Нью-Джерсі не дозволяють використовувати «*Alford plea*» в судових системах штатів. Наприклад, Верховний Суд штату Індіана постановив, що суди не приймають заяви про визнання вини, що супроводжують заявами про невинуватість. Суд також вважає, що «*Alford plea*» підриває суспільну повагу до системи правосуддя, і ризикує бути нерозумним, мимовільним та неточним. Натомість, штат Арізона дозволяє «*Alford plea*», але не сприймає його через побоювання, що невинуваті підсудні визнають себе винними або що громадськість втратить довіру до системи правосуддя [5, с. 1381].

А у справі «Айдахо проти Хоупі» (*Idaho v. Howry*) суд постановив, що «хоча «*Alford plea*» дозволяє обвинуваченому визнати себе винним на тлі тверджень про невинуватість, воно не вимагає від суду приймати ці твердження. Суд, який виносить вирок, може за необхідності розглянути широкий спектр інформації, включаючи докази вчинення злочину, кримінальне минуле обвинуваченого та його поведінку, наявність або відсутність каяття» [2].

Верховний Суд штату Арканзас зазначив, що суд може прийняти визнання вини від обвинуваченого, який стверджує про свою невинуватість, якщо суд знайде достатню фактичну підставу для визнання вини. Як правило, обвинувачений у кримінальному правопорушенні використовує «Alford plea», коли він «обґрунтовано дійде до висновку, що його інтереси вимагають заявлення про визнання вини «у світлі вагомих доказів фактичної вини з наміром певним чином зменшити покарання, яке буде призначене» [49].

Позиція Верховного Суду штату Гаваї з цього приводу наступна: якщо заява про визнання вини супроводжується одночасним запереченням дій, що складають інкримінований злочин, потрібно особисто в обвинуваченого з'ясувати повне розуміння ним остаточності його визнання вини до прийняття заяви про визнання вини. Лише тоді і лише після того, як суд переконається, що є вагома фактична основа для заяви про визнання вини, суд першої інстанції повинен її прийняти [49].

Як бачимо, хоча «nolo contendere plea» і «Alford plea» схожі за змістом, але їх потрібно розмежовувати. Якщо при «nolo contendere plea» обвинувачений не визнає вину, але і не заперечує її, то при «Alford plea» – вважає себе невинуватим, однак укладає угоду про визнання вини. Водночас, в обох випадках обвинувачений погоджується на призначення покарання за вчинення інкримінованого кримінального правопорушення. За своїми наслідками «nolo contendere plea» і «Alford plea» прирівнюються до класичної угоди про визнання вини і є підставою для ухвалення судом обвинувального вироку.

Слід зауважити, що ставлення до таких «гібридних» угод в американському суспільстві і в наукових колах є неоднозначним. Наприклад, А. Алшулер (Albert Alschuler), який в цілому критикує угоди про визнання вини, загалом підтримує «Alford plea» як спосіб розширення можливостей обвинувачених в рамках недосконалої системи і називає її «кроком у правильному напрямку». Він вважає, що поки існує угода про визнання вини, невинуваті обвинувачені повинні мати право використовувати ці заяви, щоб укладати вигідні угоди про визнання вини без брехні. Крім того, винним

обвинуваченим, які заперечують свою провину, слід надати право використовувати ці прохання замість того, щоб їх примушувати постати перед судом [3, с. 1290-1292].

Натомість, С. Бібас (Stephanos Bibas) виступає категорично проти таких заяв. На його думку, «Alford plea» і «nolo contendere plea» є нерозумними та мають бути скасовані. Не дивлячись на те, що ці процедури можуть бути конституційними та ефективними, вони підривають ключові цінності, яким служить визнання вини у відкритому судовому засіданні. Вони підривають довіру суспільства до точності та справедливості, засуджуючи невинуватих обвинувачених і створюючи враження, що на них чиниться тиск, щоб вони визнали себе винними. Крім того, вони дозволяють дійсно винним особам уникнути відповідальності за свої помилки. Обидва види заяв, але особливо «Alford plea», є, на думку вченого, двозначними і їх можна охарактеризувати, як заява «винуватий, але невинуватий» [5, с. 1381].

Вчені також наголошують, що у певних випадках обвинувачений може укласти угоду про застосування альтернативних видів виправного впливу. Вона полягає у домовленості прокурора і сторони захисту про те, що обвинувачення буде на певний строк призупинене, а пізніше буде зняте за умови, що правопорушник дотримається визначених умов упродовж цього строку (наприклад, розпочне лікування, виконає громадські роботи, відшкодує збитки, не вживатиме наркотичні засоби тощо). Укладення такої угоди є можливе за таких умов: 1) якщо особа обвинувачується у правопорушенні, яке вважається таким, що підходить для виведення справи з кримінального судочинства; 2) якщо особа раніше не притягувався до кримінальної відповідальності; 3) якщо особа не становить загрози суспільству; 4) якщо потреби правопорушника та держави можуть бути краще задоволені поза процесом традиційного кримінального судочинства [100, с. 88].

Власне самі переговори ініціюються прокуратурою від імені влади штату за наявності вагомих аргументів шляхом висловлення пропозиції обвинуваченому укласти угоду про визнання вини з метою уникнення судового

розгляду та пом'якшення покарання. Іноді сторона обвинувачення погоджується не рекомендувати посилення вироку в частині додаткового покарання певного виду.

Звичайно, що укладення угоди про визнання вини не нівелює повністю досудове розслідування, адже для того, щоб вступати у переговори щодо угоди, прокурор повинен мати певні докази причетності особи до вчинення кримінального правопорушення.

Укладення більшості угод про визнання вини у США відбувається після пред'явлення особі обвинувачення. Однак підозрюваний може розпочати переговори щодо укладення угоди і до пред'явлення обвинувачення. Таке визнання вини до пред'явлення обвинувачення може бути доцільним, якщо прокурор пропонує підозрюваному поступки в обмін на надання ним показань проти інших правопорушників. Також інколи особа, яка дає показання, позбавляється права не відповідати на питання, що її компрометують, натомість їй надається гарантія, що її показання не будуть використовуватися проти неї. Це положення в американському кримінальному процесі отримало назву «іmunітету свідка» [225, с. 424].

Фактично йдеться про угоду про процесуальне співробітництво з органами досудового розслідування (стороною обвинувачення), коли відбувається так зване перетворення підозрюваного у свідка обвинувачення [232, с. 6]. Прокурор може домовитися з особою, підозрюваною у вчиненні кримінального правопорушення, про надання їй іmunітету, якщо вважає, що вона володіє інформацією про іншу злочинну діяльність. Тобто в обмін на показання проти іншої особи свідок може отримати іmunітет від кримінального переслідування. Іmunітет буває різних видів і може мати обмеження, тому важливо розуміти зміст конкретної угоди, яку пропонує прокурор, перш ніж погоджуватися на неї.

У США прокурор може надати особі один із двох видів іmunітету: 1) повний (абсолютний) іmunітет (transactional immunity), який повністю захищає свідка від потенційного кримінального переслідування за вчинені кримінальні правопорушення, пов'язані з його показаннями; 2) обмежений іmunітет (use and

derivative use immunity), який перешкоджає прокурору використовувати лише надані свідком показання або будь-які докази, отримані на основі таких показань, проти свідка [59].

Обмежений імунітет свідка базується на свободі від самообвинувачення, гарантованою П'ятою поправкою до Конституції США, а також положенні § 6002 Зводу законів США (U.S. Code), яке передбачає, що жодні показання чи інша інформація, витребувана відповідно до наказу (або будь-яка інформація, прямо чи опосередковано отримана з таких показань чи іншої інформації), не можуть бути використані проти свідка у будь-якій кримінальній справі, за винятком кримінального переслідування за надання неправдивих показань [74].

У контексті нашого дослідження більший інтерес викликає абсолютний імунітет, який може бути предметом угоди між прокурором і підозрюваним. При вирішенні питання про надання абсолютного імунітету прокурор керується такими критеріями:

1) зважаючи на інтереси правосуддя, чи є більш цінним мати підозрювану особу як свідка, ніж як можливого обвинуваченого;

2) чи є в інтересах громадської безпеки отримання інформації про масштаби та характер злочинної діяльності більш важливим, ніж можливе засудження особи;

3) наскільки імовірно, що відповідна інформація може бути отримана без пропозиції імунітету, і наскільки імовірно, що судове переслідування може бути розпочато проти особи, якій пропонується імунітет [66, с. 302].

Як правило, прокурор пропонує імунітет тому, хто вчинив менш тяжке кримінальне правопорушення, коли вважає, що це допоможе йому притягнути до відповідальності особу, яка вчинила більш тяжке правопорушення. Досить часто це стосується організованої злочинності, коли прокуратура пропонує підозрюваному імунітет в обмін на показання проти організаторів злочинних угруповань.

Таким чином, під час досудового розслідування може бути укладена також угода про співробітництво, за якою у разі наявності суспільного інтересу

підозрюваний отримує імунітет від подальшого кримінального переслідування і звільняється від кримінальної відповідальності [242, с. 166] в обмін на надання показань щодо злочинних діянь, вчинених іншими особами.

Практика спрощення кримінального провадження шляхом досягнення компромісу (укладення угод) дає підстави погодитись із твердженням Г. Власової, що в американському кримінальному процесі перед судом ніколи не ставилося завдання щодо встановлення об'єктивної (матеріальної) істини, натомість функцією американського суду є не повне і об'єктивне дослідження фактичних обставин у кримінальній справі, а безпосереднє вирішення суперечки між двома сторонами, що змагаються. Змагальність в американському процесі визнається більшою цінністю, ніж абстрактне прагнення до об'єктивної істини [101, с. 85]. Спрощення у даному випадку обумовлюється відмовою сторони обвинувачення і суду від повного і всебічного дослідження обставин кримінального провадження.

Разом із тим, варто погодитись і з О. О. Пундою у тому, що публічні засади та публічно-правова природа кримінального судочинства залишаються провідними та обумовлюють деяку специфіку компромісу, що досягається сторонами, зокрема, визнання обвинуваченим вини не звільняє органи кримінального переслідування від обов'язку довести вину особи у вчиненні кримінального правопорушення [225, с. 423]. Суд не зобов'язаний сліпо приймати угоду і ухвалювати обвинувальний вирок, таке рішення приймається після перевірки і встановлення «достатньої фактичної основи» для укладення угоди про визнання вини, що покладає на прокурора тягар збирання обвинувальних доказів.

Істотне спрощення процедури кримінального провадження неминуче пов'язане із обмеженням певних прав особи (на повний судовий розгляд справи, на оскарження судового рішення тощо). З огляду на це, важливим положенням інституту угод у кримінальному процесі США є обов'язкове забезпечення права на кваліфіковану правничу допомогу у процесі «plea bargaining», ознайомлення з пред'явленим обвинуваченням та правами, наданими законом. Крім того,

важливою гарантією прав обвинуваченого виступає судовий контроль за укладенням угод про визнання вини.

Таким чином, спрощення кримінальної процесуальної форми досудового розслідування і судового провадження в США є стратегічним завданням кримінально-процесуальної політики. Самі судді і прокурори визнають, що відмова від укладення угод як основної форми спрощення кримінального провадження спричинить колапс судової системи держави. При цьому судова система орієнтована, передусім, на вирішення кримінально-правового конфлікту в умовах змагальності сторін обвинувачення і захисту, а не на встановлення істини. Визначальною передумовою реалізації американської моделі провадження на підставі угод про визнання вини є надзвичайно широкі дискреційні повноваження прокурора, який по суті має право «розпоряджатися» обвинуваченням (вирішує, чи доцільно його пред'являти, може за угодою змінити його обсяг або взагалі надати особі імунітет від кримінального переслідування тощо).

3.2. Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування в державах континентальної Європи

Роль диференційованих форм досудового розслідування у кримінальному судочинстві багатьох європейських держав важко не переоцінити. У більшості зарубіжних держав поряд зі звичайним порядком кримінального судочинства існує і порядок, який відрізняється від нього більшою простотою та прискореною процедурою. Спрощення може виражатися або у скороченні або повній ліквідації формального досудового провадження та перенесення центру тяжіння на судовий розгляд.

Законодавство провідних держав ЄС включає різноманітні форми спрощених порядків досудового розслідування. До найбільш поширених форм належать згадані нами у попередньому підрозділі угоди про визнання вини (Plea Bargaining), процедури «швидкого» судового процесу (Fast Track Procedure) та

різні варіанти вирішення кримінально-правового конфлікту за домовленістю сторін (Settlement Procedure). Спрощені порядки досудового розслідування спрямовані на зменшення навантаження на органи досудового розслідування та судову систему, забезпечення швидкого та справедливого кримінального провадження. При цьому кримінальне процесуальне законодавство європейських держав спрямоване на формування гарантій забезпечення таких умов використання зазначених процедур, коли їх використання не порушує принципів справедливості та дотримання прав людини. Розглянемо більш детально досвід застосування спрощених порядків у стадії досудового розслідування в розрізі окремих держав континентальної Європи.

Так, особливості кримінального судочинства у *Бельгії* полягають у широких правах королівського прокурора на стадії досудового розслідування [38]. Прокурор у Бельгії має повний обсяг обвинувальної дискреції, тобто вільного розсуду щодо припинення чи продовження кримінального переслідування. У значній частині порушених поліцією справ обвинувачення прокурором не підтримується. Для цього дотримання формальностей не потрібне – достатньо бажання прокурора припинити кримінальне переслідування. При цьому прокурор не зобов'язаний наводити мотиви свого рішення. Рішення про відмову від підтримання обвинувачення не є остаточним – у будь-який час прокурор може відновити слідство, за винятком випадків, коли набрав чинності закон про давність кримінального переслідування.

Особливе місце серед спеціальних спрощених форм кримінального процесу займає вирішення провадження на основі домовленостей. Варто відзначити, що тривалий час бельгійське кримінальне процесуальне право не знало поняття «угоди про визнання вини», проте на практиці такі угоди широко застосовувалися. Угоди про визнання вини у Бельгії укладались у провадженні щодо дрібних правопорушень. Такі угоди по суті були односторонніми пропозиціями прокурора підозрюваному сплатити певну грошову суму у визначений строк з метою компенсації шкоди, якої зазнали потерпілі, або відмовитися від певного майна чи грошових коштів [26].

Так, відповідно до ст. 216 bis КПК Бельгії за умови, що за вчинене діяння не може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше двох років або більш суворе покарання, включаючи конфіскацію, прокурор може запропонувати підозрюваному сплатити визначену ним суму коштів Федеральній державній службі фінансів. Прокурор встановлює строк сплати, який становить не менше п'ятнадцяти днів і не більше трьох місяців, і може продовжити цей строк, якщо це виправдовують особливі обставини, або скоротити його за згодою підозрюваного. Також прокурор може запропонувати підозрюваному у вчиненні правопорушення, за яке може бути застосована конфіскація, протягом встановленого ним строку відмовитися від майна чи грошових коштів, що можуть бути конфісковані, та повернути їх у визначене ним місце. Здійснення сплати коштів чи відмова від майна та його повернення, здійснені протягом визначеного прокурором строку, припиняють кримінальне переслідування [12].

Однак у 2016 році бельгійський уряд вжив подальших заходів до реформування судочинства. Закон «Pot-pourri II», що був прийнятий 28 січня 2016 року і набув чинності 29 лютого 2016 року, спрямований на підвищення ефективності та швидкості бельгійського кримінального судочинства. Серед багатьох змін, внесених цим законом, варто виокремити запровадження угоди про визнання вини. Зазначені зміни передбачили право прокурора запропонувати особам, підозрюваним у вчиненні злочинів невеликої тяжкості (за які не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше п'яти років), можливість визнати свою вину та погодити з прокурором вирок, що потім може бути прийнятий, в якому обумовити покарання нижче законодавчо встановленого мінімуму. Таким чином, сфера застосування угоди про визнання вини наразі стосується більшості кримінальних правопорушень [70].

На відміну від вітчизняного законодавства, у Бельгії не потрібна згода потерпілого на укладення угоди про визнання вини. Потерпілий може вимагати відшкодування завданої шкоди лише шляхом подання цивільного позову до суду, якому буде подана на затвердження угода про визнання вини.

Крім того, якщо цього вимагають потреби розслідування та якщо інші засоби розслідування є недостатніми для встановлення істини, прокурор може давати особі, яка робить суттєві викриваючі, правдиві та повні заяви щодо вчинення нею чи третіми особами злочинів, передбачених §§ 2-4 ст. 90 ter КПК Бельгії, певні обіцянки, які викладаються в угоді (меморандумі). Таким чином, як стверджують дослідники, сторона обвинувачення отримала нові можливості для розслідування злочинів, пов'язаних з організованою злочинністю та тероризмом [28, с. 1006]. При цьому відповідно до ст. 216/3 КПК Бельгії така обіцянка може бути відкликана прокурором:

- 1) якщо особа не виконала умов, які вона прийняла у меморандумі;
- 2) якщо особа засуджена вироком за злочини, вчинені після дати укладення меморандуму, до основного покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців;
- 3) якщо особа не робить заяв, як це передбачено в меморандумі;
- 4) якщо особа не компенсує шкоду;
- 5) якщо особа свідомо зробила неповні, нещирі або невикриваючі заяви щодо фактів, про які йдеться;
- 6) якщо з метою перешкоджання провадженню щодо фактів, про які йдеться, особа намагалася приховати докази або укласти згоду з третіми особами [12].

На відміну від обвинувальної дискреції, яка чітко не урегульована правовими нормами, угода може бути запропонована тільки при виконанні визначених умов. Наслідки укладання угоди також відрізняються від наслідків припинення переслідування на основі дискреції: якщо остання процедура не позбавляє прокурора можливості знову відновити кримінальне переслідування, то укладення і затвердження угоди остаточно припиняє провадження (воно не може бути відновлено знову).

Наступною спеціальною формою кримінального процесу у Бельгії є спрощене (сумарне) провадження. Спрощене провадження застосовується щодо осіб, які або визнають свою вину, або затримані на місці вчинення злочину.

Вказані особи безпосередньо викликаються до суду першої інстанції і стадія досудового розслідування по факту відсутня.

Іншим способом, що зменшує завантаженість органів кримінальної юстиції, є примирення обвинуваченого та потерпілого. Це примирення організує королівський прокурор у своєму кабінеті та у своїй присутності. За такого посередництва сторони доходять до угоди про відшкодування шкоди потерпілому, а іноді й про виконання інших дій з боку обвинуваченого. Досягнення угоди формально протоколюється прокурором. Якщо вимоги, зазначені у протоколі, виконані обвинуваченим, кримінальне переслідування припиняється у такий самий спосіб, як і при укладенні угоди про визнання вини.

У *Федеративній Республіці Німеччина* законодавець сформував ефективний та дієвий порядок кримінального провадження, що включає й спрощені форми провадження. Кримінальному процесу ФРН властиві дві форми спрощення кримінального судочинства, а саме «прискорене провадження» (*das beschleunigte Verfahren*) та «судовий наказ» (*das Strafbefehlsverfahren*).

Кримінальний процес Німеччини передбачає, що кримінальне провадження починається з досудового розслідування (*das Ermittlungsverfahren*), під час якого перевіряється достатність підозри особи для пред'явлення їй прокурором державного обвинувачення. Наступною стадією є попередній розгляд справи судом (*das Zwischenverfahren*), яка починається з пред'явлення прокурором державного обвинувачення. Розгляд справи по суті завершується судовим розглядом (*das Hauptverfahren*), у межах якого перевіряється винуватість особи у вчиненні злочину та виноситься вирок.

Варто одразу зазначити, що спрощення судочинства у Німеччині стосується більшою мірою другої та третьої стадій – провадження в судовій інстанції. Що стосується досудового розслідування, то, як правило, у кримінальному провадженні воно проводиться повноцінно.

Водночас, у німецькому кримінальному судочинстві ідея ефективності та прискорення процедури знайшла своє відображення у §§ 417-420 КПК ФРН [37]. У першу чергу, мова йде про прискорене провадження, яке застосовується

органами поліції та прокуратури при розслідуванні кримінальних правопорушень, які не становлять великої суспільної небезпеки, а максимальне покарання, за які не повинно перевищувати одного року позбавлення волі (ч. 1 § 419 КПК ФРН).

Обов'язковими умовами прискореного провадження (§ 419 КПК ФРН) є очевидність фактичних обставин провадження, ясність та однозначність доказів, наявність особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, можливість негайного розгляду справи без проведення широкого розслідування. За наявності таких умов прокуратура може заявити клопотання про прийняття рішення в порядку прискореного провадження. При цьому кримінальний процесуальний закон навіть не вимагає від прокурора подання письмового обвинувального акта. Якщо обвинувальний акт не подано, обвинувачення пред'являється усно на початку засідання, а його істотний зміст заноситься до протоколу засідання. Судове провадження проводиться негайно або в найкоротший строк [37].

У кримінальному процесуальному праві ФРН визнання вини обвинуваченим є важливою умовою для ухвалення рішення щодо застосування прискореного провадження. Визнання вини необхідне для констатації таких критеріїв, як «прості (очевидні) обставини справи» та «ясні докази». «Прості (очевидні) обставини» - це такі обставини, які де-факто є зрозумілими для усіх учасників провадження та ними не оспоруються, і при цьому не виникають спірні, конфліктні ситуації, складається явна картина вчинення кримінально протиправного діяння. Докази визнаються ясними (зрозумілими), якщо обвинувачений дав правдоподібне зізнання, тобто немає підстав сумніватись у його добровільності та чесності, а також відсутній ризик самообмови.

При ухваленні рішення щодо подання до суду клопотання про прискорене провадження прокурор звертає увагу на визнання вини обвинуваченим, оскільки від цього залежить ризик подачі протесту, а отже і ризик подальшого здійснення провадження у загальному порядку.

Прокурор може також ініціювати і спрощене провадження з винесення наказу про покарання (das Strafbefehlsverfahren), або просто наказ про покарання (der Strafbefehl), що урегульоване розділом 1 книги 6 КПК ФРН. «Наказ про покарання» є найпростішою формою кримінального провадження, оскільки виноситься без проведення судового засідання. Таке спрощене провадження можливе у разі вчинення менш тяжких кримінальних правопорушень, а судові рішення ухвалюється у формі письмового спрощеного наказу про покарання. Більше того, як зазначає І. В. Оборонова, від суду також не вимагається проводити й попереднє заслуховування обвинуваченого [201, с. 71].

Так, відповідно до § 407 КПК ФРН, якщо після закінчення досудового розслідування прокурор дійшов висновку, що у проведенні судового розгляду немає необхідності, він заявляє клопотання про винесення наказу про покарання перед уповноваженим суддею [37]. За допомогою такого клопотання й пред'являється офіційне обвинувачення і воно повинно бути направлене на певні правові наслідки.

У спрощеному наказі про покарання можуть окремо або в сукупності призначатись лише такі правові наслідки:

1) грошовий штраф, попередження про покарання, заборона управління транспортним засобом, конфіскація набутого злочинним шляхом, вилучення засобів вчинення злочинного діяння, знищення предметів, приведення їх у непридатний стан, повідомлення про засудження і грошове стягнення щодо юридичної особи або об'єднання;

2) позбавлення водійських прав на строк не більше двох років;

3) заборона на утримання або догляд, торгівлю або інший професійний контакт з тваринами будь-якого або певного виду на строк від одного до трьох років

4) відмова від покарання [117, с. 329].

Вибір між названими видами спрощених проваджень здійснює прокуратура. Якщо відсутні матеріально-правові та процесуальні умови винесення наказу про покарання, прокурор перевіряє можливість проведення

прискореного провадження. Якщо прискорене провадження, виходячи з фактичних обставин, теж не можна застосувати, то провадження продовжується на загальних засадах.

Варто відзначити, що спрощений процес у Німеччині базується на таких принципах здійснення процесуального спрощення, як «принцип винятковості» та «принцип компенсації» за відсутність дослідження доказів в суді. Принцип винятковості, що припускає диференціацію кримінального процесу тільки щодо правопорушень, що становлять найменшу суспільну небезпеку, дозволяє досягти балансу суспільних та приватних інтересів. Спрощення провадження компенсується простотою справ, а також допустимістю таких правових наслідків, які незначним чином обмежують права особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Характер санкцій є важливим критерієм, необхідним реалізації принципу винятковості. Якщо щодо прискореного провадження законодавцем встановлено верхню межу допустимої санкції, то у провадженні з винесення наказу про покарання у законі наведено закритий перелік допустимих до призначення покарань (ч. 2 § 407 КПК ФРН).

У свою чергу, принцип компенсації за відсутність безпосереднього дослідження доказів в суді гарантує особі, яка незгодна з судовим рішенням, прийнятим у спрощеній формі, можливість досягнути справедливого рішення за допомогою механізму оскарження або іншим способом.

Не можна оминути увагою й можливість укладення певних угод у кримінальному провадженні ФРН. Правове регулювання інституту угод у кримінальному провадженні у Німеччині є доволі оригінальним. Передусім, відзначимо, що домовленості і угоди у німецькому кримінальному судочинстві виникли в кінці 70-х років XX століття при розслідуванні економічних злочинів через складність їх судового розгляду. У 1997 році такі угоди були визнані колегією у кримінальних справах Верховного Суду ФРН, у 2009 році – закріплені законодавцем у § 257с КПК ФРН, а у 2013 році – Конституційни Суд ФРН визнав

норми щодо угод у кримінальному провадженні такими, що відповідають Конституції ФРН [75, с. 81-82].

Особливістю німецької моделі угод у кримінальному провадженні є те, що вона не передбачає припинення кримінального переслідування, зменшення обсягу обвинувачення, а лише дає можливість прискорити вирішення тривалого і кошовного судового процесу. Власне, сам німецький законодавець називає це «судовою угодою з учасниками процесу про його подальший хід і результати». Фактично така угода зводиться до домовленості між учасниками процесу про певну форму подальшої процесуальної поведінки сторін процесу, де поведінка однієї зі сторін обумовлена виконанням взятих на себе зобов'язань іншою стороною [189, с. 88-89]. Домовленості, які досягаються у процесі *plea bargaining* в США, у Німеччині неможливі, оскільки, як стверджує П. Головнієков, державна вимога кримінального покарання не знаходиться у розпорядженні прокуратури і суду [116, с. 43].

Складовою частиною будь-якої угоди повинно виступати визнання вини обвинуваченим, однак суд не звільняється від обов'язку перевірити достовірність таких показань в рамках судового розгляду. З урахуванням обставин справи та загальних правил призначення покарання суд вправі встановити нижню і верхню межу покарання. Тобто предметом судової угоди можуть бути правові наслідки, які можуть міститись у вироку, а також інші заходи (наприклад, зобов'язання щодо відшкодування шкоди). Угода вважається укладеною, якщо обвинувачений і прокурор погоджуються з пропозицією суду.

Можна констатувати, що у Німеччині укладення угоди не нівелює кримінальний процес, виключаючи безпосереднє дослідження доказів судом, а навпаки, акцентує увагу на тому, що ця процедура є вкрай необхідною. Цим же компенсується той факт, що укладання угоди у Німеччині можливе щодо будь-якого злочину.

Проте хід провадження прокурор і обвинувачений у двосторонньому порядку починають обговорювати ще на більш ранніх (досудових) стадіях процесу. Цьому сприяє і норма, викладена у § 160b КПК ФРН, що передбачає

право прокуратури обговорювати стан провадження з учасниками процесу, якщо цим можна прискорити провадження [37].

У цьому контексті слід наголосити на повноваженнях прокурора припиняти провадження за умови виконання обвинуваченим визначених зобов'язань і вказівок. Так, відповідно до § 153а КПК ФРН за згодою обвинуваченого та суду, уповноваженого відкривати основне судове провадження, за умови, що предметом провадження є кримінальний проступок, прокуратура може відмовитися від пред'явлення публічного обвинувачення та одночасно покласти на обвинуваченого зобов'язання або дати вказівки, якщо вони придатні для того, щоб усунути суспільний інтерес до кримінального переслідування, і якщо ступінь вини не є перешкодою для цього. Зокрема, такими зобов'язаннями та вказівками можуть бути:

- 1) вчинення певних дій для відшкодування шкоди, завданої вчиненим правопорушенням;
- 2) виплата грошової суми на користь неприбуткової організації або до державного бюджету;
- 3) вчинення інших суспільно корисних дій;
- 4) виконання обов'язків щодо виплати аліментів у визначеному розмірі;
- 5) вжиття серйозних зусиль для відшкодування шкоди, завданої потерпілому особою, внаслідок чого згладжується вчинене діяння повністю або більшою мірою, або намагання досягнути цієї мети;
- 6) участь у тренінгу соціальних навичок або в курсі підготовки до водіння відповідно до Закону про дорожній рух [117, с. 227].

Законом визначено, що прокуратура встановлює строк, протягом якого обвинувачений повинен виконати зобов'язання та вказівки, і який не повинен перевищувати шести місяців, а у випадку виплати аліментів – одного року. Прокуратура може згодом скасувати зобов'язання та вказівки, продовжити строк їх виконання на три місяці, а також за згодою обвинуваченого може встановити або змінити зобов'язання та вказівки. Якщо обвинувачений виконує встановлені зобов'язання та вказівки, вчинене діяння більше не може переслідуватися як

кримінальний проступок. Таким чином досягнуті під час досудового розслідування домовленості прокурора з обвинуваченим дозволяють досягти процесуальної економії, усунути публічний інтерес до кримінального переслідування, а за наявності підстав можуть спричинити припинення кримінального переслідування.

Спрощені порядки здійснення кримінального судочинства у ФРН мають багато спільних рис з подібними диференційованими процедурами у *Швейцарії*. Головним результатом реформи кримінального процесу Швейцарії стала уніфікація законодавства через виключення цих суспільних відносин з сфери регулювання нормативно-правових актів окремих кантонів та прийняття у 2007 році нового єдиного КПК Швейцарії, який набув чинності з 1 січня 2011 року.

Особлива увага при оновленні кримінального процесуального законодавства була приділена спрощеним формам кримінального провадження. На даний час спрощення кримінального процесу у Швейцарії можливе у формі «спрощеного наказу про покарання» (*der Strafbefehl*) та «прискореного провадження» (*das abgekürzte Verfahren*). Найменування першої форми збігається з найменуванням аналогічної у німецькому кримінальному процесі.

Спрощений наказ про покарання виноситься щодо кримінальних правопорушень, які не мають великої суспільної небезпеки (за які може бути призначено штраф, грошове стягнення чи позбавлення волі на строк не більше шести місяців). Якщо обвинувачений визнає свою вину у вчиненні такого правопорушення, або якщо його вину було задовільно встановлено іншим чином, то прокурор виносить наказ про покарання.

Вказаний спрощений наказ про покарання виступає формою оферти щодо вирішення кримінальних проваджень без суду. Обвинувачений, приймаючи цю пропозицію, погоджується з обмеженням своїх процесуальних прав, тим самим забезпечуючи собі зниження покарання. При цьому обставини провадження вважаються остаточно встановленими на стадії досудового розслідування, а процес закінчується винесенням прокурором на підставі встановлених ним

обставин наказу, що за своєю силою прирівнюється до судового вироку [42, с. 12].

Якщо обвинувачений не згодний з винесеним наказом про покарання, за ним зберігається право заявити у десятиденний строк протест (ст. 354 КПК Швейцарії). У разі подання протесту прокурор збирає додаткові докази, необхідні для оцінки такого протесту, після чого приймає одне із рішень:

- 1) дотримуватися наказу про покарання;
- 2) закрити провадження;
- 3) винести новий наказ про покарання;
- 4) пред'явити обвинувачення в суді першої інстанції [67].

Наприклад, у кантоні Цюрих відсоткове співвідношення зазначених рішень у 2021 році виглядає таким чином: у 34 % випадків відбулось відкликання протесту; у 13 % – закриття провадження; 29 % – винесення нового наказу про покарання; 18 % – направлення до суду; 6 % – складання обвинувального акта [42, с. 13].

Таким чином, активним суб'єктом при винесенні наказу про покарання є прокурор, суд включається у цей процес лише у винятковому випадку, коли прокурор після заявленого протесту та проведеної додаткової перевірки наполягає на залишенні наказу в силі і передає усі наявні документи по справі до суду першої інстанції. У такому разі наказ про покарання відіграє роль обвинувального акта (ч. 1 ст. 356 КПК Швейцарії) [67]. За результатами розгляду суд або залишає наказ про покарання в силі, або визнає його недійсним і направляє провадження назад до прокуратури для проведення досудового розслідування у загальному порядку.

Самі швейцарці вважають таку спрощену форму досудового розслідування (як і кримінального провадження в цілому) «перевіреним і незамінним інструментом», адже, наприклад, з 30191 закінчених проваджень у 2022 році у кантоні Цюрих близько 15000 завершені шляхом винесення наказів про покарання [42, с. 12]. Це, безумовно, істотно розвантажує систему органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Інша форма – прискорене провадження – це новела швейцарського КПК, що передбачає можливість узгодження обвинувачення. За своєю суттю прискорене провадження – це спрощене, націлене на швидке урегулювання кримінально-правового конфлікту провадження, що застосовується у ситуаціях, коли щодо кримінального правопорушення прокурор внаслідок відсутності відповідних умов, зазначених вище, неспроможний застосувати наказ про покарання. Тобто у Швейцарії реалізовано особливий порядок застосування спрощених форм кримінального провадження шляхом переходу від однієї до іншої.

Відповідно до ст. 358 КПК Швейцарії прискорене провадження є можливим у випадках, коли прокурор вимагає призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років. При цьому у будь-який час до висунення обвинувачення особа може вимагати від прокурора проведення прискореного провадження за умови визнання обставин, істотних для правової оцінки провадження, а також визнання, хоча б у принципі, заявлених цивільних позовів [67].

Це провадження є певною мірою «договірним», оскільки передбачає досягнення угоди між сторонами щодо змісту обвинувального акта. Рішення про перехід до прискореного провадження приймає прокурор, воно є остаточним і оскарженню не підлягає. Цікаво, що закон не вимагає абсолютно ніякого мотивування такого рішення.

У разі прийняття рішення прокурор повідомляє сторони про проведення прискореного провадження та встановлює приватному позивачеві 10-денний строк для подання цивільного позову і вимоги про відшкодування витрат, понесених у провадженні. Також прокурор готує обвинувальний акт, який повинен містити, зокрема, вказівку на покарання, будь-які інші заходи, застосування умовного відбування покарання або його скасування, а також рішення щодо цивільного позову та відшкодування витрат та збитків. Також обвинувальний акт обов'язково повинен містити повідомлення сторін про те, що

погоджуючись на обвинувальний акт, вони відмовляються від своїх прав на звичайне провадження та права на оскарження [67].

Прокурор надає обвинувальний акт сторонам, які протягом десяти днів мають заявити, чи згодні вони із ним. Надану згоду не можна відкликати. При цьому, якщо приватний позивач не надішле у встановлений строк письмове повідомлення про відмову від обвинувального акту, він вважається таким, що погодився із ним.

Якщо будь-яка сторона відхиляє обвинувальний акт, прокурор проводить звичайне досудове провадження. Якщо ж згода сторін досягнута, прокурор передає обвинувальний акт разом із матеріалами провадження до суду першої інстанції, який в судовому засіданні перевіряє, чи обвинувачений визнає матеріали, на яких ґрунтуються обвинувачення і чи це визнання відповідає обставинам, викладеним у справі. Окремо перевіріці підлягає виконання передбачених законом умов переходу до прискореного провадження.

Таким чином звичайне досудове кримінальне провадження у Швейцарії все більше стає виключенням із правил, тому що на зміну йому в реальності приходить наказ про покарання, який приймається у кожному другому випадку, а також прискорене провадження, що ґрунтується на досягненні згоди (компромісу) між сторонами. Швидкість сучасного швейцарського кримінального процесу характеризується ключовою роллю прокурора, наділеного досить широкими повноваженнями. У провадженні з винесення наказу про покарання прокурор де-факто одночасно є і обвинувачем, і суддею.

Варто відзначити, що жоден інститут спрощення у Швейцарії, як і у Німеччині, не дозволяє приймати рішення у спрощеному порядку лише на підставі визнання особою вини; обов'язковою є його перевірка на відповідність наявним матеріалам провадження, щоб визнання вини «заслужувало на довіру» прокурора. Таке визнання є однією з підстав, що дозволяють говорити, що обставини у провадженні є явними та простими.

При цьому законодавцем передбачено надійні гарантії захисту справедливості здійснення кримінального судочинства – можливість

обвинуваченого подати протест на наказ про покарання або не надати згоду на обвинувальний акт у прискореному провадженні. У цьому і проявляється суть принципу компенсації за відсутність безпосереднього дослідження доказів у суді.

Цікаво порівняти «договірні» провадження, що застосовуються у ФРН і Швейцарії, оскільки підходи до їх регламентації істотно різняться. По-перше, звертають на себе увагу етапи кримінального процесу, на яких допускається досягнення угоди. За цим критерієм аналізовані правопорядки розходяться в наступному: Німеччина допускає укладання угоди лише на стадії судового розгляду, а у Швейцарії досягнення згоди між сторонами в рамках прискореного провадження відбувається виключно на стадії досудового розслідування (до винесення обвинувального акта).

Різняться вони й за роллю суду у реалізації спрощеного провадження. У прискореному провадженні Швейцарії суду відводиться посередня роль; суд формально перевіряє згоду обвинуваченого на перехід до спрощеної форми, усвідомлення ним характеру та наслідків такого рішення, відповідність визнання вини матеріалам справи. Натомість, у Німеччині при укладенні угоди суд здійснює повний розгляд.

У Франції у результаті реформи кримінальної юстиції ідея ефективності та прискорення кримінального провадження знайшла своє відображення у широкому запровадженні спрощених форм досудового розслідування та судового розгляду. Класичною формою досудового провадження щодо кримінальних правопорушень у Франції є поліцейське дізнання, що здійснюється щодо так званих «очевидних кримінальних правопорушень».

У Франції таке дізнання проводиться за наявності наступних умов:

- коли кримінальне правопорушення виявлено у момент або відразу після його вчинення;
- коли підозрюваний переслідується «вигуками людей»;

- коли при підозрюваному виявлені предмети або на ньому є сліди, що дають підстави для припущення про його причетність до щойно вчиненого кримінального правопорушення;

- коли кримінальне правопорушення вчинено у житловому приміщенні, а його володілець запрошує прокурора або офіцера судової поліції засвідчити цю обставину.

На рівні правозастосування поліцейське дізнання оцінюється винятково позитивно, оскільки воно дозволяє швидко встановити факт кримінального правопорушення, затримати злочинця та зафіксувати докази, доки вони не втрачені для розслідування. Як стверджують дослідники, французький законодавець виходить з того, що щойно вчинений злочин вимагає швидко реагування з боку поліції, маючи на меті проведення невідкладних процесуальних дій для фіксації кримінального правопорушення, збирання доказів, виключаючи можливості для їх знищення [196, с. 172].

Дізнання починається в момент виявлення кримінального правопорушення. Для цього винесення процесуального акта не вимагається. Поліція, яка здійснює дізнання, наділена повноваженнями слідчого судді, тобто може проводити будь-які слідчі дії: обшуки, допити потерпілих, свідків, затримання підозрюваного тощо. Відомості, отримані поліцією, мають таке ж доказове значення, як і ті, що отримані в результаті провадження подальшого досудового слідства, яке здійснюється після порушення кримінального переслідування прокурором.

Разом з тим, до порушення кримінального переслідування прокурор може запропонувати безпосередньо або через уповноважену особу умовне призупинення переслідування повнолітньої особи, якщо вона визнає вину у вчиненні кримінального проступку, за який основним покаранням є штраф або позбавлення волі на строк, що не перевищує п'ять років (ст. 41-2 КПК Франції) [17]. При цьому прокурор пропонує підозрюваному добровільно виконати певні зобов'язання, наприклад, сплатити штраф, передати певне майно, відмовитись від окремих прав, виконати безкоштовно певні роботи, відвідати

певні курси чи програми тощо. У разі згоди підозрюваного прокурор вносить до суду відповідне клопотання про призупинення переслідування, яке суд вправі затвердити або відмовити у цьому.

Таке провадження отримало назву «штраф за угодою» (*composition pénale*), яке, за твердженням К. П. Задої, передбачає спрощення провадження у «негативній» формі – тобто законодавець створив для учасників кримінального провадження можливість взагалі уникнути як судового розгляду [135, с. 34], так і кримінального переслідування в загальному порядку.

Інший спрощений порядок має назву «фіксований штраф» (*amende forfaitaire*). Зазначений різновид провадження може застосовуватись у разі вчинення окремих дрібних правопорушень. Він в принципі виключає судовий розгляд справи, оскільки передбачає припинення провадження у разі сплати правопорушником штрафу безпосередньо на момент встановлення факту правопорушення уповноваженій службовій особі або упродовж сорока п'яти днів з моменту встановлення факту правопорушення. Якщо протягом визначеного законом строку правопорушник не здійснює сплати, фіксований штраф автоматично збільшується та стягується згідно з наказом прокурора (ст. 529-2 КПК Франції) [17].

Ще одним різновидом спрощеного провадження, як у стадії досудового розслідування, так і у стадії судового розгляду, є так звана «процедура явки за попереднім визнанням вини». Так, якщо провадження здійснюється щодо злочину, за який передбачено основне покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк не більше п'яти років, прокурор може з власної ініціативи або за клопотанням сторони захисту застосувати цю процедуру (ст. 495-7 КПК Франції). Якщо у присутності свого захисника підозрюваний погоджується із запропонованим покаранням, він негайно доставляється до голови окружного суду або призначеного ним судді, який заслуховує особу та її захисника. Після перевірки достовірності фактичних даних, правової кваліфікації діяння, суддя може прийняти рішення про затвердження покарання, запропонованого прокурором. У такому разі суддя того ж дня ухвалює

вмотивоване рішення (ст. 495-9 КПК Франції) [17]. Як зазначає І. В. Оборона, наказ, яким суддя затверджує запропоноване покарання, установлює, по-перше, те, що відповідна особа в присутності свого захисника визнала обвинувачення, а по-друге, що ці покарання є обґрунтованими з огляду на обставини правопорушення та особу винного. Такий наказ має силу обвинувального вироку і підлягає негайному виконанню [201, с. 70-71].

Незначним ступенем тяжкості вчинених кримінальних правопорушень обумовлюється і спрощення кримінального провадження у рамках так званої «спрощеної процедури» (*procédure simplifiée*), яка відповідно до ст. 495 КПК Франції може застосовуватись щодо деяких видів проступків та дрібних правопорушень (у тому числі тих, що передбачені Транспортним кодексом, Комерційним кодексом і не караються позбавленням волі). Разом з тим, ця процедура не застосовується у разі вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім [17].

Прокурор може застосувати цю спрощену процедуру лише тоді, коли розслідуванням поліції встановлено достатньо інформації про доходи та витрати підозрюваного для визначення покарання. У такому разі прокурор надсилає матеріали провадження до суду, який без проведення засідання може винести наказ, який містить вказівку на правову кваліфікацію вчиненого та обрану обвинуваченому міру покарання [135, с. 33]. Як правило, за цією процедурою на винну особу накладається штраф. Якщо суддя вважає за необхідне провести судове засідання або призначити покарання у вигляді позбавлення волі, він повертає матеріали провадження прокурору.

Таким чином, аналіз кримінального процесуального законодавства Франції засвідчує наявність системи спрощених форм кримінального провадження, які дають можливість не лише істотно пришвидшити та спростити процедуру досудового розслідування, а й надалі уникнути повного судового розгляду. Передумовами для їх реалізації є, з одного боку, досить широкі дискреційні повноваження прокурора, а з іншого – готовність підозрюваного визнати вину і понести покарання.

Наявні елементи спрощення та оптимізації кримінального провадження й у законодавстві *Данії*. Кримінальне судочинство Данії передбачає можливість досягнення домовленостей між стороною обвинувачення і обвинуваченим, що тягне за собою повне або часткове припинення обвинувачення особи (aftale om delvist tiltalefrafald / pataleopgivelse). Зокрема, обвинувачення у провадженні може бути припинене повністю або частково у випадках: 1) якщо відповідно до закону умисне правопорушення не може призвести до більшого покарання, ніж штраф, і відносини не мають кримінального характеру; 2) якщо до обвинуваченого застосовуються заходи допомоги відповідно до ст. 52 Закону про соціальні послуги; 3) якщо обвинуваченому на момент вчинення злочину не виповнилося 18 років; 4) якщо передбачається, що покарання не буде призначено або буде призначено незначне покарання, і таке засудження не буде мати істотного значення; 5) якщо подальше провадження спричинить труднощі, витрати або тривалість розгляду, які непропорційні важливості справи та потенційному покаранню; 6) в інших випадках за наявності особливо пом'якшуючих або інших обставин, коли кримінальне переслідування не може вважатися необхідним в суспільних інтересах [61].

Припинення обвинувачення допускається лише у незначних випадках за умови, що обвинувачений зробив у суді беззаперечне зізнання, правильність якого підтверджується іншими наявними обставинами, і яке суд визнав правдивим [27]. Крім того, ст. 723 Закону про здійснення правосуддя передбачає можливість встановлення й інших умов, зокрема, надання обвинуваченим згоди сплатити штраф або згоди на конфіскацію, а також умов, передбачених для умовного засудження [61]. Таким чином данський законодавець та правозастосовні органи у незначних провадженнях, які не мають великого суспільного інтересу, теж керуються, передусім, принципом раціональності.

Іншу форму спрощення досудового кримінального провадження передбачає кримінальне процесуальне законодавство *Іспанії*. Відповідно до ст.ст. 962, 964 КПК Іспанії у разі отримання поліцією заяви (повідомлення) про вчинення діяння, яке має явні ознаки проступку, коли особа порушника відома,

поліція складає протокол і невідкладно направляє його до «чергового» суду (Duty Court), до якого викликаються підозрюваний, потерпілий, свідки.

Після отримання протоколу поліції суд може ухвалити одне із таких рішень: 1) винести ухвалу про припинення провадження, якщо проступок, про який повідомляється, за своїм характером є незначним або відсутній суспільний інтерес в судовому переслідуванні (наприклад, якщо у разі вчинення проступку проти власності, буде відшкодовано завдану, а потерпілий не буде подавати скарги); 2) винести ухвалу про призначення негайного судового розгляду [20]. Таким чином спрощення кримінального провадження проявляється у фактичній відсутності досудового розслідування як такого та передбачає перехід процесу одразу до судового провадження після фіксації поліцією факту вчинення кримінального проступку.

Активне проникнення ідей диференціації кримінального провадження, зокрема, спрощення, оптимізації кримінальної процесуальної форми, сьогодні відбувається у законодавстві багатьох інших держав – членів ЄС. Так, наприклад, законодавство Італії передбачає певний різновид договірного вирішення кримінального провадження, тобто урегульовує можливість досягнення угоди між сторонами кримінального провадження щодо покарання, яке підлягатиме призначенню за вчинення кримінального правопорушення. Як зазначають вчені, в обмін на визнання обвинуваченим вини у вчиненні кримінального правопорушення у законодавстві Італії передбачено обмеження розміру покарання – зниження строку позбавлення волі на одну третину [174, с. 240]. Так, згідно зі ст. 444 КПК Італії обвинувачений і прокурор можуть домовитися про подання до суду клопотання про призначення покарання із зазначенням його конкретного виду, тривалості або розміру. Таке покарання може бути або фінансовим штрафом, зменшеним максимум на третину, або позбавленням волі, якщо, враховуючи його скорочення максимум на третину, воно не перевищує п'яти років позбавлення волі, у тому числі у поєднанні з фінансовим штрафом [41].

Внесення змін до кримінального процесуального закону Чехії також обумовило запровадження спрощених форм досудового кримінального провадження. Спрощене досудове провадження (Summary Pre-trial Proceedings) проводиться щодо кримінальних правопорушень, що відносяться до підсудності районного суду першої інстанції і за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, максимальна межа якого не перевищує п'яти років за умови, якщо підозрюваний був затриманий на місці правопорушення чи одразу після цього, або у ході перевірки заяви про кримінальне правопорушення очікується, що підозрюваного можна буде притягнути до суду протягом двох тижнів з дня, коли орган поліції повідомив його, у вчиненні якого діяння він підозрюється та що у цьому діянні вбачається склад кримінального правопорушення (ст.ст. 179а, 179b КПК Чехії) [16].

Після завершення спрощеного досудового провадження орган поліції подає прокурору короткий звіт (протокол) про його результати із зазначенням кримінального правопорушення, яке інкримінується підозрюваному, та доказів, які можуть бути надані суду і обґрунтовують підозру. Орган поліції долучає до протоколу усі документи та речі, вилучені під час спрощеного досудового провадження. Надалі прокурор, якщо визнає, що результати спрощеного досудового провадження обґрунтовують притягнення підозрюваного до суду, уповноважений подати до суду клопотання про призначення покарання.

Таким чином, чеське законодавство передбачає істотне скорочення досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень, які не є тяжкими. Як зазначають Л. Дусек (Libor Dusek) і Й. Монтаґ (Josef Montag), у разі порушення строку скороченого розслідування, справа повертається до повноцінного стандартного порядку. Ризик повернення справи до тривалої звичайної процедури дає правоохоронцям сильні стимули дотримуватись скорочених строків [31, с. 6].

Крім того, одним із різновидів спрощених проваджень виступає і провадження на підставі угоди про визнання вини і покарання (Agreement on the Guilt and Punishment). Якщо за результатами розслідування достатньо

обґрунтованим є висновок про те, що діяння мало місце, що воно є кримінальним правопорушенням і що воно вчинене підозрюваним, прокурор за клопотанням або з власної ініціативи може розпочати переговори щодо укладення угоди про визнання вини і покарання. При цьому, прокурор викликає підозрюваного для переговорів щодо укладення угоди; про час і місце переговорів повідомляється також його захисник та потерпілий. Водночас, прокурор повинен попередити потерпілого про можливість пред'явлення вимоги про відшкодування шкоди, завданої йому кримінальним правопорушенням, не пізніше, ніж під час перших переговорів щодо угоди.

Умовою укладення угоди про визнання вини і покарання є заява підозрюваного про вчинення ним діяння, за яке він притягується до кримінальної відповідальності, якщо щодо правдивості його показань немає обґрунтованих сумнівів, зважаючи на отримані докази та інші результати досудового провадження.

У разі укладення угоди про визнання вини і покарання прокурор вносить до суду клопотання про затвердження угоди і призначення покарання в межах угоди. До клопотання прокурор додає угоду та інші документи, що мають значення для судового провадження та ухвалення рішення. Отже, можна дійти висновку, що у Чехії сприйнято класичну модель провадження на підставі угоди про визнання вини.

Досягнення угоди між прокурором і підозрюваним є підставою для спрощення досудового розслідування і в *Польщі*. Відповідно до ст. 335 КПК Польщі, якщо обвинувачений визнає свою винуватість і його пояснення щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та його винуватості не викликають сумніву, а також вбачається досягнення мети кримінального провадження, подальші процесуальні дії можуть бути припинені. У разі необхідності оцінки достовірності поданих пояснень процесуальні дії проводяться лише у необхідному обсязі. У такому разі замість пред'явлення обвинувального акту прокурор просить суд в судовому засіданні постановити обвинувальний вирок і призначити обвинуваченому за інкриміноване йому

правопорушення покарання чи інші заходи за угодою. Угода також може включати винесення конкретного рішення щодо витрат, здійснених на провадження.

Прокурор також може звернутися до суду з обвинувальним актом, додавши до нього клопотання про винесення обвинувального вироку в засіданні та призначення покарання чи інших узгоджених з обвинуваченим заходів, враховуючи законні інтереси потерпілих, якщо обставини вчинення кримінального правопорушення та винуватість обвинуваченого не викликають сумнівів, показання обвинуваченого, інші докази не суперечать зробленим висновкам, а ставлення обвинуваченого свідчить про те, що цілі провадження будуть досягнуті [48].

У ХХІ ст. істотного реформування зазнало й кримінальне процесуальне законодавство держав Балканського регіону (Сербії, Словенії, Хорватії, Чорногорії, Боснії і Герцеговини, Північної Македонії). Однією із найбільш типових рис проведених реформ кримінального процесуального законодавства держав цього регіону – це їх мета – створення нормативної бази для більш ефективного кримінального провадження, зокрема, шляхом передбачення у законі і подальшого розширення сфери застосування спрощених форм кримінального судочинства. Передусім, мова йде про запровадження інституту угод у кримінальному провадженні, «сумарного» провадження, а також інших спрощених форм (висунення обвинувального акту без проведення розслідування, застосування прокурорського розсуду тощо). Як з цього приводу стверджує С. Беятовіч (Stanko Bejatović), спрощені форми кримінального судочинства дедалі більше присутні у кримінально-процесуальних законах країн регіону. Особливістю цих законів є те, що кожен із них містить кілька форм спрощеної процедури. При цьому і теорія, і практика погоджуються, що вони цілком виправдані [4, с. 28].

Така ж тенденція простерігається і в державах пострадянського простору. Наприклад, в Естонії, Грузії, Молдові запроваджений і успішно застосовується провадження щодо укладення угоди про визнання винуватості [13; 22; 261], яке

дає можливість істотно пришвидшити досягнення цілей кримінального провадження.

Підсумовуючи, варто відзначити, що типовими ознаками правового регулювання спрощеного судочинства у романо-германській системі права є допустимість застосування спрощених диференційованих форм досудового розслідування лише щодо обмеженого переліку кримінальних правопорушень, що зумовлюється їх невеликою суспільною небезпекою, незначним розміром завданої шкоди, відсутністю суспільного інтересу, підсудністю відповідного провадження тощо.

Основним матеріально-правовим критерієм запровадження спрощених форм досудового провадження у законодавстві багатьох європейських держав виступає тяжкість вчиненого кримінального правопорушення та встановлений законом вид та граничний розмір покарання. Здебільшого такі спрощені форми досудового розслідування здійснюються щодо кримінальних проступків або нетяжких злочинів. Щодо процесуальних критеріїв, то такими є очевидність фактичних обставин провадження, ясність та однозначність доказів, відомість особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, яка визнає свою вину, можливість негайного розгляду справи без проведення повного розслідування.

Окремо слід звернути увагу ще на один критерій – можливість досягнути цілей кримінального судочинства за згодою сторін, що зумовлює стійку тенденцію до поширення провадження на підставі угоди про визнання вини у кримінальному процесуальному законодавстві багатьох європейських держав. Разом з тим, підходи до регламентації такого провадження різняться – в окремих державах воно можливе щодо будь-яких кримінальних правопорушень (наприклад, у ФРН), а в інших – лише щодо деяких (наприклад, щодо злочинів, за які призначається покарання не більше п'яти років позбавлення волі, у Бельгії). Відрізняється і процедура – при укладенні угоди про визнання вини, як правило, суд не проводить повного судового розгляду. Натомість, у ФРН суд не позбавлений обов'язку здійснити повне дослідження усіх наявних доказів.

Корисним з точки зору процесуальної економії для України є досвід окремих європейських держав, що передбачають можливість позасудового вирішення кримінально-правових конфліктів (наприклад, умовне припинення провадження у Бельгії, наказ про покарання у Швейцарії, «штраф за угодою» і «фіксований штраф» у Франції) [95, с. 121]. Такий підхід істотно економить процесуальні засоби поліції, прокуратури і суду.

Важливим досвідом для національної правової системи є формування на доктринальному рівні та наступне нормативно-правове закріплення засад спрощення провадження, як це має місце у сфері кримінального судочинства ФРН, Швейцарії, Бельгії. Мова йде про принципи, на яких будується спрощення кримінального процесу, зокрема «принцип винятковості» (застосування спрощення лише щодо проваджень про кримінальні правопорушення, що становлять найменшу суспільну небезпеку, покарання за які пов'язані з нетривалим строком позбавлення волі або є менш суворими) та «принцип компенсації» за відсутність безпосереднього дослідження доказів в суді (передбачення можливості обвинуваченому, який не погоджується з остаточним судовим рішенням, прийнятим у спрощеній формі, оскаржити його чи іншими способами отримати доступ до повноцінного розгляду).

3.3. Азійський досвід застосування спрощених порядків досудового розслідування

У кримінальному судочинстві держав азійсько-тихоокеанського регіону існують диференційовані порядки досудового розслідування, яким притаманні ознаки спрощення і які спрямовані на забезпечення ефективного та швидкого кримінального провадження. Серед прикладів таких спрощених порядків досудового розслідування можна виділити поширені у багатьох державах світу процедури «прискореного» і «договірного» провадження, що використовується через значне навантаження на органи досудового розслідування та судову систему («сумарне» провадження, вирішення проваджень на основі примирення,

за угодою про визнання вини, альтернативні способи урегулювання кримінальних конфліктів (медіація та посередництво).

Азійські держави застосовують різні спрощені порядки досудового розслідування, що дозволяє їм зменшити тривалість кримінального провадження та покращити ефективність правосуддя. Наприклад, в кримінальному процесуальному законодавстві Тайваню [15], Японії [14], Республіки Корея [21], Сингапуру [24], Малайзії [23], Китаю [25] існує система, яка передбачає окремі форми спрощеного порядку досудового розслідування. Розглянемо найбільш типові випадки спрощених порядків досудового розслідування окремих розвинених держав азійсько-тихоокеанського регіону.

Розпочнемо із законодавства *Тайваню*. Тривалий час у Тайвані констатували проблему великої завантаженості органів прокуратури, які забезпечували здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень [64], оскільки законодавство цієї держави передбачало обмаль альтернатив звичайному порядку, які б забезпечували оптимальність, ефективність досудового кримінального провадження. Однак, прокурори все ж наділялися певними дискреційними повноваженнями, що дозволяли їм звільняти деяких правопорушників, зазвичай тих, які вчинили незначні правопорушення, без здійснення кримінального переслідування. Ліберальна кримінальна політика щодо правопорушників проявлялась у тому, що прокурори, виходячи з певних методичних вказівок і в межах своїх дискреційних повноважень, зобов'язані були звільняти якомога більше таких правопорушників. За статистикою, оприлюдненою Міністерством юстиції, у 90-х роках XX століття частка осіб, які були звільнені без здійснення кримінального переслідування, становила близько 20 відсотків на рік [64].

Разом з тим, після реформи кримінального провадження, що запозичила багато інститутів, притаманних системі юстиції США, досудове кримінальне провадження Тайваню було істотно демократизоване, стало більш ефективним, запровадивши гнучкий підхід до процедур кримінального провадження. Оновлене законодавство надало прокурору значно більше дискреційних

повноважень щодо спрямування кримінального провадження, включаючи повноваження взагалі за наявності певних підстав не здійснювати кримінальне переслідування.

Досить цікавим, у тому числі з точки зору можливості запровадження в Україні, є інститут так званого «відкладеного кримінального переслідування» (disposition of deferred prosecution). Як зазначають Б. Л. Кеннеді і Ч. Л. Шен (Brian L. Kennedy, Chun-Ling Shen), це свого роду «випробувальний строк прокурора», що означає, що прокурор каже обвинуваченому «якщо ви виконаєте певні умови і можете триматися подалі від неприємностей на певний період часу, тоді я припиню цю справу. Якщо ви цього не зробите, ми продовжимо переслідування» [45, с. 121-122].

Такий підхід урегульовано у ст.ст. 253-1, 253-2 та 253-3 КПК Тайваню. Так, з метою забезпечення та захисту суспільних інтересів, якщо прокурор вважає за доцільне відкласти кримінальне переслідування, він може винести постанову про відкладення кримінального переслідування, встановивши строк від одного до трьох років, починаючи з дня винесення відповідної постанови. При цьому, прийняття такого рішення прокурором неможливе у разі, якщо обвинувачений вчинив злочин, за який передбачено покарання у вигляді смертної кари, довічного позбавлення волі або позбавлення волі на строк не менше трьох років.

У разі винесення постанови про відстрочення кримінального переслідування прокурор може зобов'язати обвинуваченого вчинити протягом певного строку такі дії: 1) попросити вибачення у потерпілого; 2) написати лист-покаяння; 3) виплатити потерпілому належну суму як відшкодування майнової чи немайнової шкоди; 4) сплатити до державного бюджету певну грошову суму; 5) надати від 40 до 240 годин волонтерських послуг державним установам, державним організаціям, позавідомчим державним органам, громадам або іншим установам чи групам, які відповідають суспільним інтересам; 6) пройти повне лікування залежності, психотерапію, психологічне консультування або інші відповідні заходи втручання; 7) виконувати розпорядження, необхідні для

забезпечення безпеки потерпілого; 8) виконувати розпорядження, необхідні для запобігання рецидивній злочинності (ст. 253-2 КПК Тайваню) [15].

Кримінальний процесуальний закон також урегульовує наслідки порушення умов відкладення кримінального переслідування. Зокрема, прокурор з власної ініціативи або за заявою особи, яка подала скаргу, може скасувати постанову про відкладення кримінального переслідування і продовжити розслідування або розпочати кримінальне переслідування, якщо підозрюваний протягом строку, на який відкладено кримінальне переслідування, умисно вчинив злочин, за який передбачено мінімальне покарання у вигляді позбавлення волі, або ж вчинив такий злочин до відкладення кримінального переслідування та був засуджений до мінімального покарання у вигляді позбавлення волі. Аналогічні наслідки настають і у разі невиконання особою вимог щодо вчинення визначених прокурором дій, зазначених у ст. 253-2 КПК Тайваню. Важливо відзначити, що у разі скасування прокурором постанови про відкладення кримінального переслідування обвинувачений не може вимагати повернення або компенсації тієї частини, яка уже була виконана.

Таким чином, бачимо, що інститут «відкладеного кримінального переслідування» має певну схожість з інститутом умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, що має місце в Україні, з тією різницею, що перший не передбачає засудження особи і призначення їй покарання, а відповідне рішення приймається не судом, а прокурором у стадії досудового розслідування. Це забезпечує економію процесуальних засобів як в стадії досудового розслідування, так і в судових стадіях кримінального провадження.

Також одним із варіантів спрощення досудового провадження у Тайвані є так звана «процедура звільнення винного» (guilty dismiss procedure). Зарубіжні дослідники, критикуючи назву цієї процедури, зазначають, що вона зводиться до заяви прокурора про те, що обвинувачений винен у вчиненні кримінального правопорушення, що певною мірою заспокоює потерпілого, але потім провадження негайно закривають. Така процедура використовується лише у незначних випадках, коли на це дає згоду потерпілий, і, на відміну від

відстрочення кримінального переслідування, «процедура звільнення винного» завершує провадження одразу [45, с. 122].

Прокурор також може призначати певні категорії проваджень у порядку «спрощеного судового розгляду» (summary criminal trial). Кримінальне процесуальне законодавство Тайваню визначає, що суд першої інстанції може постановити вирок у порядку спрощеного провадження за клопотанням прокурора без розгляду у звичайному порядку, якщо суд визнає зізнання обвинуваченого, надане під час досудового розслідування, або інших наявних доказів достатньо для встановлення вини обвинуваченого. При цьому призначене кримінальне покарання обмежується пробацією, позбавленням волі на певний строк, яке може бути замінено на штраф або громадські роботи, тримання під вартою або штраф (ст. 449 КПК Тайваню) [15].

Якщо прокурор вважає за доцільне постановлення вироку у порядку спрощеного провадження, він може подати письмове клопотання про спрощене провадження. Також і сам обвинувачений, який у процесі досудового розслідування зізнався у вчиненні кримінального правопорушення, може звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання спрощеного судового розгляду. При цьому, якщо обвинувачений зізнається під час досудового розслідування, він може висловити прокурору своє бачення щодо виду і розміру покарання, яке він прийме.

Перш ніж звернутися із клопотанням про спрощене провадження прокурор може провести консультації з потерпілим, розглянути відповідні обставини та після отримання згоди потерпілого зобов'язати обвинуваченого: 1) попросити вибачення у потерпілого; 2) виплатити потерпілому певну суму компенсації.

Під час винесення вироку у спрощеному порядку суд може процитувати зміст безпосередньо з записів прокурора, якщо визнає, що факти правопорушення, докази та чинне законодавство збігаються з клопотанням прокурора або з письмовим обвинуваченням, що, як зауважує І. В. Оборона, упереджує можливі зловживання прокурора процедурою спрощеного провадження [201, с. 82]. Проте винесення вироку у спрощеному провадженні є

неможливим, якщо будуть встановлені такі обставини: 1) якщо правопорушення не є таким, за яке може бути винесено вирок у спрощеному порядку; 2) якщо встановлені судом обставини правопорушення відрізняються від тих, які вказує прокурор, або якщо під час судового розгляду виявлено інші обставини того ж правопорушення і покарання, яке вимагає прокурор, є явно неправомірним; 3) якщо після розгляду справи суд визнає за необхідне постановити вирок про визнання невинуватим, про звільнення від обвинувачення, про закриття провадження; якщо вимога прокурора є явно неправомірною або несправедливою [15].

Складовою частиною реформи кримінальної юстиції Тайваню стало також запровадження інституту угоди про визнання вини (*bargaining process*). У своїх загальних рисах він відповідає американській моделі угоди про визнання вини, коли прокурор, обвинувачений і суддя доходять до взаємно узгодженого обвинувачення, яке буде підтверджене у вирокі. Б. Л. Кеннеді і Ч. Л. Шен (Brian L. Kennedy, Chun-Ling Shen) з цього приводу відзначають, що в основному обвинувачений «віддає» своє право на повний судовий розгляд, що забирає багато часу судді і прокурора, і «бере» більш м'який вирок, ніж він міг би отримати, якби пройшов весь судовий процес і був засуджений. За їх твердженням тайванська система угод про визнання вини використовується не так часто, як у США, але вона все ж допомагає дещо зменшити кількість проваджень [45, с. 122].

Зокрема, ст. 455-2 КПК Тайваню визначає, що укладення угоди про визнання вини можливе після того, як прокурор розпочне публічне обвинувачення або внесе клопотання про спрощений судовий розгляд. Ініціювання цього процесу здійснюється прокурором на власний розсуд або після консультацій з потерпілим, або ж за клопотанням обвинуваченого чи його представника або захисника і за згодою суду. Виняток становлять лише провадження щодо злочинів, які караються смертною карою, довічним позбавленням волі або позбавленням волі на строк не менше трьох років, а також провадження по першій інстанції, які підпадають під юрисдикцію вищого суду.

Після того, як усі залучені сторони погодять деталі та обвинувачений визнає себе винним, прокурор може звернутися до суду з клопотанням про винесення вироку відповідно до «переговорної процедури», яка передбачає що:

- обвинувачений погоджується з мірою покарання та конфіскацією або погоджується з призначенням умовного покарання;
- обвинувачений приносить вибачення потерпілому;
- обвинувачений повинен сплатити відповідну суму компенсації;
- обвинувачений вносить до державного бюджету певну грошову суму.

Кримінальний процесуальний закон Тайваню встановлює темпоральні рамки таких переговорів, їх тривалість відповідно до ст. 455-2 КПК не повинна перевищувати тридцяти днів [15].

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство Тайваню передбачає класичні форми спрощеного провадження (спрощений судовий розгляд, угода про визнання вини), які оптимізують провадження в цілому (як досудове, так і судове), а також урегульовує досить оригінальні процедури «відкладення кримінального переслідування» та «звільнення винного», що істотно розвантажують роботу прокурорів саме у стадії досудового розслідування.

Кримінальне процесуальне законодавство *Японії*, як і Тайваню, також тривалий час не урегульовувало процедур процесуальних спрощень на стадії досудового розслідування. Проте, у 2016 році було внесено зміни до КПК Японії, які запровадили можливість укладання угод про визнання вини на досудовому слідстві. Нормативні положення щодо угод про визнання вини набули чинності в червні 2018 року [69].

Тривалий час домовленості про визнання вини в Японії були поза законом, однак, як стверджує Д. Т. Джонсон (David T. Johnson), фактично в окремих випадках мали місце [72, с. 141]. Нова система дозволяє підозрюваним і обвинуваченим вступати в «переговори» з прокурорами, за допомогою яких в обмін на пом'якшення або зняття кримінальних обвинувачень можуть бути надані докази злочинної поведінки інших осіб [39]. Система стосується злочинів,

пов'язаних із наркотиками та вогнепальною зброєю, а також так званих «білокомірцевих» злочинів, таких як шахрайство, хабарництво та розкрадання, а також певні злочини, пов'язані з податковими питаннями та торгівлею фінансовими продуктами та інструментами [69].

У перекладі з японської цю систему угод буквально можна визначити як «система переговорів у кримінальному провадженні». Тобто наголос зроблено не на фінальному результаті – угоді зі слідством, а на процесі його досягнення – переговорах. Система переговорів у кримінальному провадженні була запущена як одна з реформ японської системи кримінального правосуддя, спрямована на удосконалення та диверсифікацію процесу збирання доказів і удосконалення судового провадження.

Потрібно наголосити й на унікальності запровадженої системи. На відміну від американської системи угод про визнання вини, японська модель доступна лише для обвинувачених, які надають докази щодо вчинення кримінальних правопорушень іншими особами. Співпраця особи щодо кримінального правопорушення, яке вона вчинила, не дає їй права використовувати нову систему щодо такого правопорушення. Під час формування змін до законодавства представники правоохоронних органів досить переконливо стверджували, що якщо підозрюваний / обвинувачений міг би отримати імунітет або пом'якшити обвинувачення за співпрацю щодо його власних злочинів, він би не бажав надавати докази чи зізнаватися, доки не будуть запропоновані кращі умови [43].

Якщо ж під час провадження обвинувачений заявив про свою винуватість, то відповідно до ст. 291-2 КПК Японії це може спричинити лише винесення постанови про розгляд справи у порядку спрощеного кримінального провадження щодо тих обвинувачень, за якими обвинувачений заявив про винуватість (за умови, що це не стосується випадків, які караються смертною карою, довічним позбавленням волі або позбавленням волі з роботами або без них на строк не менше одного року) [14].

Саме цей унікальний аспект нової системи, на думку японських дослідників, спрямований на сприяння дотриманню корпоративних вимог, оскільки він дозволяє підозрюваному чи обвинуваченому розкривати відомі йому відомості про протиправні дії інших осіб, щоб зняти з нього обвинувачення або пом'якшити його, навіть, якщо поведінка цих осіб абсолютно не пов'язана з обвинуваченнями щодо нього [69].

Відповідно до системи переговорів, прокурор і фізична особа або компанія, обвинувачена у вчиненні певних видів злочинів, можуть укласти офіційну угоду, за якою підозрюваний / обвинувачений погоджується надати певні докази, які допоможуть у висуненні обвинувачень або розслідуванні злочину певного виду третьою стороною (фізичною особою чи компанією).

Хоча, як уже зазначалось, і раніше японські прокурори вели переговори «за лаштунками» ще до запровадження системи переговорів, японська система кримінального правосуддя офіційно не схвалювала концепцію переговорів щодо кримінальних обвинувачень. В Японії була поширена думка, що такий «торг» є несумісним із кримінальними процедурами і навіть сьогодні цю практику також критикують за її потенційне спотворення істини.

Форми співпраці підозрюваного / обвинуваченого, які передбачає нова система, включають: 1) надання правдивих і повних відповідей на запитання органів влади на стадії досудового розслідування і судового провадження; 2) співпрацю щодо збирання доказів та їх використання у будь-якому наступному кримінальному провадженні проти іншої сторони. Натомість за таку співпрацю прокурору дозволяється вести переговори та укласти угоду про визнання вини з підозрюваним або обвинуваченим, щоб погодити: 1) не пред'являти певного обвинувачення; 2) припинити обвинувачення, що триває; 3) обвинуватити особу лише у вчиненні заздалегідь узгодженого злочину та/або із заздалегідь узгодженим покаранням; 4) застосовувати численні інші подібні форми поступок [69].

При цьому, приймаючи рішення про укладення угоди, прокурор повинен враховувати низку факторів, зокрема: значення можливої злочинної поведінки

іншої особи, щодо якої підозрюваний або обвинувачений погоджується співпрацювати; доказову силу для обвинувачення тих доказів, які підозрюваний або обвинувачений погоджується надати; відносну серйозність обвинувачення щодо підозрюваного чи обвинуваченого, що співпрацює, у світлі можливих обвинувачень щодо іншої особи.

Спочатку передбачалося, що система переговорів буде використовуватися прокурорами в основному для укладення угод з членами злочинних організацій нижчого рівня. Однак у липні 2018 року було оголошено, що система переговорів була застосована вперше у спосіб, відмінний від того, який спочатку очікувався. Так, наприклад, японський виробник енергетичного обладнання уклав угоду, згідно з якою прокуратура погодилася не пред'являти йому обвинувачень у справі про хабарництво за кордоном у Таїланді в обмін на докази, що підтверджують причетність його посадових осіб і співробітників до тієї самої справи про хабарництво [43].

Процедурно за системою переговорів в Японії прокурор або підозрюваний / обвинувачений можуть запропонувати укласти угоду. Адвокат, який представляє підозрюваного / обвинуваченого, також повинен бути залучений до переговорів щодо укладення угоди. Під час переговорів прокурори можуть вимагати від підозрюваного / обвинуваченого надати показання щодо злочинів, вчинених третіми особами. А далі прокурор на підставі отриманої під час переговорів інформації вирішує, чи укласти угоду.

На відміну від США, в Японії законодавство не передбачає інструментів оцінки рекомендацій прокурора щодо майбутнього вироку. Як наслідок, підозрюваному / обвинуваченому може бути формально важко визначити цінність переваг, які прокурор може запропонувати на переговорах. Саме це і має вирішальне значення для прийняття особою рішення про укладення подібної угоди [43].

Що цікаво, нова система також дозволяє сторонам угоди про визнання вини звільнитися від своїх зобов'язань за угодою за певних обставин. Наприклад, у випадку, якщо стає зрозуміло (можливо під час судового розгляду), що

підозрюваний / обвинувачений, який є стороною угоди, дав неправдиві показання, прокурор більше не може бути зв'язаний умовами угоди [69].

Взагалі варто наголосити на широких дискреційних повноваженнях прокурорів в Японії, на чому акцентують увагу вчені [44, с. 44]. Саме їм належить монопольне право на здійснення кримінального переслідування відповідно до ст. КПК Японії. У той же час прокурори можуть відмовитись притягувати особу до кримінальної відповідальності на власний розсуд у встановленому ст. 248 КПК Японії порядку, навіть якщо наявна обґрунтована підозра і вони вважають підозрюваного винним. Зазначена норма надає можливість не порушувати кримінальне переслідування, якщо воно вважається непотрібним через характер, вік, оточення, тяжкість правопорушення, обставини, які склались після вчинення правопорушення, тощо [14]. При цьому, за даними Міністерства юстиції Японії (звіт про статистику обвинувачень за 2019 рік) від загальної кількості розглянутих справ прокурорами 63,6 % становлять випадки, коли кримінальне переслідування не порушувалось (non-prosecution) [56, с. 16].

Окремо наголосимо, що процесуальне законодавство Японії передбачає і ще одну форму спрощення, що пов'язана з фактом визнання вини у кримінальному провадженні. Мова йде про положення класичного спрощеного провадження. Так, відповідно до ст. 291-2 КПК Японії, якщо прокурор, вважає справу, у якій він має намір порушити обвинувачення, очевидною та незначною, і коли очікується, що дослідження доказів буде завершено швидко, він може подати письмове клопотання про прискорений розгляд справи (speedy trial procedure), за умови, що це не стосується випадків, які караються смертною карою, довічним позбавленням волі або позбавленням волі з роботами або без них на строк не менше одного року [14].

Прокурор вправі заявляти клопотання про розгляд справи в порядку прискореного судового розгляду лише за згодою підозрюваного. При цьому прокурор зобов'язаний пояснити підозрюваному факти, які необхідно, щоб він зрозумів щодо прискореної процедури судового розгляду, та повідомити його, що його можна судити відповідно до положень звичайної процедури.

У разі підтвердження відсутності заперечень проти застосування спрощеного провадження, суд (summary court) вивчає документальні та речові докази, надані прокурором, без проведення судового засідання та може накласти на обвинуваченого штраф у розмірі не більше 1000000 єн. Якщо будь-яка сторона заперечує проти спрощеного провадження та вимагає офіційного судового розгляду, справа передається на розгляд до районного суду першої інстанції [201, с. 72]. За даними Міністерства юстиції Японії (звіт про статистику обвинувачень за 2019 рік) 71,3 % від загальної кількості звернень прокурорів до суду становили клопотання щодо «спрощених наказів» (applications for summary orders) [56, с. 6].

Таким чином кримінальне процесуальне законодавство Японії з метою оптимізації провадження в стадії досудового розслідування передбачає як можливість відмови від порушення кримінального обвинувачення в цілому, так і окремі процедури, спрямовані на спрощення і прискорення процесу.

Подібні процедури також характерні й для ще однієї демократичної азійської країни – *Республіки Корея*. Як і в Японії, у Республіці Корея повноваження щодо обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення монополізовані прокурорами, які мають широкі дискреційні повноваження. Будучи єдиним органом кримінального переслідування, корейські прокурори мають повноваження вирішувати, порушувати кримінальне переслідування чи не переслідувати підозрюваного. Крім того, прокурори мають повноваження призупиняти кримінальне переслідування, навіть якщо є достатні докази для його продовження. Як стверджує Ю. Ч. Кім (Young-Chul Kim), прокурори призупиняють кримінальне переслідування, коли вважають, що вигода від непритягнення до кримінальної відповідальності є більшою, ніж вартість кримінального переслідування [47, с. 82].

Кримінальне процесуальне законодавство Республіки Корея також передбачає й іншу класичну форму спрощення кримінального провадження – спрощене провадження (summary procedure), яке полягає у виданні «спрощеного наказу», яким порушник притягується до відповідальності.

Видання судом спрощеного наказу відповідно до ст. 448 КПК Республіки Корея можливе на вимогу прокурора. Зокрема, у справі, що входить до його юрисдикції, окружний суд може на вимогу прокурора накласти на обвинуваченого штраф, незначний штраф або конфіскацію майна шляхом спрощеного порядку без звичайного судового розгляду. Вимога про спрощений порядок пред'являється в письмовій формі одночасно з порушенням державного обвинувачення (ст. 449 КПК Республіки Корея) [21]. Разом з тим, як прокурору, так і обвинуваченому дається можливість подати клопотання про офіційний судовий розгляд протягом семи днів з дня отримання ними повідомлення про винесення спрощеного наказу.

Досить цікавою є практика застосування спрощених порядків кримінального провадження, зокрема, угоди про визнання вини у *Сингапурі*. Офіційно у Сингапурі не існує системи на зразок американської «plea bargaining». Вважається, що система «plea bargaining» може стимулювати некоректну поведінку правоохоронних органів, адвокатів та обвинувачених, а також призводити до недостатньої відповідальності за злочини. Водночас, ця система існує у неформальній формі через застосування системи переговорів між обвинуваченням (прокуратурою) і захистом щодо узгодженого вирішення справи. За наявної системи переговори зазвичай проводяться за двома правовими програмами: Criminal Case Management Scheme (CCMS), та Criminal Case Resolution (CCR) [57].

Перша програма – Criminal Case Management Scheme (CCMS) – це переговори прокурора та сторони захисту без залучення судді, а друга – Criminal Case Resolution (CCR) – передбачає залучення судді. Зазначені програми не є частиною кримінально-процесуального законодавства і подібні до збірки правових звичаїв. Водночас, їх мета співпадає з метою будь-якої спрощеної форми кримінального провадження – економією процесуальних засобів та строків, пришвидшення здійснення кримінального провадження у неконфліктний спосіб.

За твердженням С. Лум (Selina Lum), у Сінгапурі змістовно найпоширенішою формою угоди про визнання вини є пропозиція сторони обвинувачення зменшити обвинувачення або висунути менший обсяг обвинувачення, якщо обвинувачений визнає себе винним [50].

Переговори зазвичай ведуться в рамках програми CCMS, запровадженої у 2003 році, і полягають у можливості зустрічей сторін захисту і обвинувачення та обговорення справи у приватному режимі. На зустрічах сторони, передусім, можуть обговорювати суть обвинувачення і визнання вини [58, с. 41]. Варто зауважити, що у 2013 році Палата Генерального прокурора (Attorney-General's Chambers) і Правниче товариство Сінгапуру спільно видали Кодекс практики ведення кримінального провадження обвинуваченням і захистом (Кодекс практики), який не є юридично обов'язковим для застосування, однак містить рекомендації щодо найкращих практик ведення кримінального провадження сторонами обвинувачення і захисту. Зазначений Кодекс включає програму CCMS як складову найкращої практики під час досудового провадження і передбачає, що прокурори та захисники повинні бути присутніми на будь-якій зустрічі у рамках CCMS для зменшення спірних питань і ефективного та своєчасного вирішення спорів. Також Кодекс рекомендує надати обвинуваченому повну свободу вибору, визнавати себе винним чи вимагати судового розгляду за загальною процедурою [71].

Натомість, метою програми CCR є забезпечення нейтрального форуму для сторін за сприяння судді для обговорення та вивчення можливості раннього вирішення кримінальних справ без судового розгляду. Досить часто кримінальна справа проходить через програму CCMS перед програмою CCR. Якщо справа не вирішена після програми CCMS, її можна передати на програму CCR, якщо усі сторони на це добровільно погоджуються. На відміну від програми CCMS, програма CCR передбачає посередництво досвідченого судді та проводиться в суддівській палаті. При цьому, суддя не дає жодної орієнтовної оцінки щодо суті справи для обвинувачення та захисту, однак може коментувати окремі аспекти

доказів, робити окремі висновки щодо правових питань, якщо це доцільно [58, с. 42].

Як свідчить практика, обидві зазначені програми успішно застосовуються в Сингапурі, про що свідчить статистика. Так, наприклад, С. Лум (Selina Lum) зазначає, що у 2013 році понад 80 відсотків справ, переданих на програму CCR, були успішно вирішені. А згідно з даними Палати Генерального прокурора, у 810 з 851 вироків у січні та лютому 2017 року обвинувачені визнали себе винними після певних переговорів між обвинуваченням і захистом [50]. Така система, хоч і має як прихильників, так і противників, але дійсно істотно спрощує досудове розслідування і кримінальне провадження в цілому, чим розвантажує органи кримінальної юстиції.

У 2018 році КПК Сінгапуру був доповнений розділом 7А, який урегулював ще одну цікаву «договірну» процедуру – «угоду про відкладене кримінальне переслідування» (Deferred Prosecution Agreements, DPA). Така угода укладається між прокурором та суб'єктом, який був обвинувачений або щодо якого прокурор розглядає питання про притягнення до відповідальності за ймовірне правопорушення. Що цікаво, відповідно до ст. 149D КПК Сінгапуру таким суб'єктом може бути юридична особа (зокрема, товариство з обмеженою відповідальністю, інше товариство або некорпоративна асоціація), але не може бути фізична особа [24].

Після укладення DPA між прокурором і суб'єктом щодо передбачуваного правопорушення і набуття угодою чинності застосовуються такі положення:

- 1) якщо суб'єкту було висунуто обвинувачення у ймовірному правопорушенні, він вважається звільненим, але це не означає його виправдання;
- 2) поки DPA діє, суб'єкт не може бути притягнутий до відповідальності за ймовірне правопорушення у будь-якому кримінальному провадженні;
- 3) поки DPA діє, призупиняються будь-які строки давності для початку справ щодо переслідування імовірного правопорушення, будь-якого цивільного позову щодо такого правопорушення, будь-якого провадження щодо наказу про скасування вигоди, отриманої від правопорушення, будь-якої процедури щодо

конфіскації майна, що використовується або може використовуватися для вчинення імовірного правопорушення чи становить вигоду, отриману від такого правопорушення, будь-якого дисциплінарного або іншого провадження, що виникає на підставі фактів імовірного правопорушення [24].

Натомість згідно зі ст. 149Е КПК Сінгапуру на суб'єкта, який укладає ДРА, відповідно до умов угоди можна накласти такі вимоги:

- 1) сплатити прокурору фінансовий штраф;
- 2) сплатити компенсації потерпілим від імовірного правопорушення;
- 3) пожертвувати кошти на благодійність або будь-якій іншій третій особі;
- 4) вилучити будь-які прибутки, отримані суб'єктом від імовірного правопорушення;
- 5) запровадити програму відповідності або внести зміни до існуючої програми відповідності, що стосується політики суб'єкта чи навчання працівників суб'єкта;
- 6) призначити особу для: оцінювання та моніторингу внутрішніх засобів контролю суб'єкта; повідомлення суб'єкта та прокурора про необхідність удосконалення програми відповідності суб'єкта, які зменшують ризик повторення будь-якого діяння, забороненого ДРА; повідомлення прокурора про будь-які неправомірні діяння під час виконання суб'єктом програми відповідності або внутрішнього контролю;
- 7) співпрацювати у будь-якому розслідуванні, пов'язаному з правопорушенням, іншому розслідуванні, пов'язаному з будь-яким імовірним правопорушенням, вчиненим посадовою особою, службовцем або агентом суб'єкта, яке впливає з тих самих фактів, що й імовірне правопорушення;
- 8) відшкодувати будь-які розумні витрати прокурора, пов'язані з імовірним правопорушенням або укладенням ДРА [24].

Укладена між прокурором і суб'єктом угода набуває чинності після її затвердження судом. До того як ДРА набуде чинності, будь-яка сторона може вийти з переговорів щодо угоди без вказівки причин для виходу. Після

затвердження угоди у разі, якщо прокурор вважає, що суб'єкт не дотримується умов ДРА, він може подати заяву до суду щодо анулювання угоди.

Законодавство іншої азійської країни, яка стикається з проблемами постійного зростання рівня злочинності, – *Індонезії* також не містить нормативних вказівок щодо можливості застосування різного роду «угод зі слідством». КПК Індонезії (Kitab Undang-Undang Hukum Acara Pidana) наразі не містить процедур або правил укладення угоди про визнання вини. Разом з тим, законопроект про внесення змін до КПК Індонезії, який розглядається в індонезійському парламенті, містить положення, яке дозволяє обвинуваченому визнати себе винним перед суддею та призначити справу для короткого слухання з подальшим пом'якшенням вироку до не більш, як двох третин максимального покарання за злочин. Така процедура буде доступна лише для злочинів, які передбачають максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до семи років [58, с. 8].

Разом з тим, індонезійські вчені зауважують, що запровадження угод про визнання вини у кримінальне процесуальне законодавство Індонезії є дуже актуальним у контексті боротьби з корупцією, оскільки укладення угоди про визнання вини сприятиме швидкому відшкодуванню збитків, завданих державі внаслідок корупційних діянь [52, с. 1245].

Водночас, в Індонезійському КПК передбачено класичне спрощене (прискорене) провадження (Quick Trial Procedure) (розділ 6 КПК Індонезії). За цією процедурою розглядається справи щодо легких кримінальних правопорушень, за які особі загрожує тюремний строк або позбавлення волі на строк не більше шести місяців, або штраф у розмірі не більше 7500 рупій. У таких провадженнях слідчий за дорученням прокурора протягом трьох днів після складання протоколу огляду повинен викликати до суду обвинуваченого свідка, експерта та/або перекладача та подати докази. Крім того, слідчий повинен письмово повідомити обвинуваченого про день, годину і місце, куди він має з'явитися в судові засідання (ст. 205 КПК Індонезії) [73]. Як бачимо така процедура прискорює не лише судовий розгляд, а й досудове провадження.

Як і в низці інших азійських держав кримінальне процесуальне законодавство зазнало реформування і у *Малайзії*. Так, КПК Малазії у 2010 році був доповнений розділом XVIIIа «Досудові процеси» (Pre-trial processes), який серед інших урегулював і процедуру укладення угоди про визнання вини (plea bargaining). Нормативні положення щодо укладення угоди про визнання вини набули чинності з 2012 року. До цього «торгівля» щодо обвинувачення відбувалась неформальним способом. Як зазначають дослідники, в основу запропонованих змін була покладена низка принципових положень, зокрема:

1) клопотання про угоду про визнання вини має надходити від обвинуваченого;

2) якщо клопотання подається захисником, який представляє обвинуваченого, захисник повинен отримати письмовий дозвіл обвинуваченого, який підтверджує, що останній бажає укласти угоду;

3) сторона обвинувачення має негайно відреагувати клопотання, а в угоді про визнання вини має бути зазначено мінімально і максимально прийнятний розмір покарання;

4) угода про визнання вини повинна бути подана до суду, яким призначає покарання у межах прийнятного;

5) якщо суд не погоджується із запропонованим вироком, він повинен повідомити про це сторони, які можуть прийняти рішення щодо наступних кроків;

6) процес має відбуватися прозоро та фіксуватися документально [58, с. 20].

Укладення угоди про визнання вини дозволяє обвинуваченому погодитися на визнання вини в обмін на зменшення обсягу обвинувачення або істотного зниження міри покарання [7]. Відповідно, до ст. 172с КПК Малайзії обвинувачений може подати заяву про угоду про визнання вини до суду, в якому має розглядатися справа. У цьому документі повинен містити короткий опис злочину, який інкримінується обвинуваченому, а також підтвердження того, що його заява зроблена добровільно після розуміння природи та розміру покарання,

передбаченого законом за злочин, який інкримінується обвинуваченому. Після того, як суд переконається, що обвинувачений добровільно подав заяву, прокурор і обвинувачений повинні перейти до взаємної згоди щодо задовільного вирішення справи. Якщо такої згоди досягнуто, відповідна угода складається у письмовій формі та підписується обвинуваченим, його захисником (якщо він залучений) і прокурором, і суд виконує угоду, погоджену обвинуваченим і прокурором [23]. За загальним правилом, обвинуваченому, який уклав угоду про визнання вини, призначається покарання не більше половини максимального покарання у вигляді позбавлення волі, передбаченого законом за вчинення відповідного злочину.

Проте, важливо зазначити, що угоди про визнання вини можуть бути застосовані не щодо усіх кримінальних правопорушень. Наприклад, на такі тяжкі та особливо тяжкі злочини, такі як вбивство, зґвалтування або тероризм, не розповсюджуються можливості застосування цього спрощеного провадження. Також слід відзначити, що провадження на основі угод про визнання вини не є обов'язковою процедурою в Малайзії і обвинувачений може відмовитися від пропозиції прокурора і пройти повний судовий розгляд.

Реформування кримінального судочинства у напрямку його оптимізації відбулось і в Китайській Народній Республіці. У 2014 році Китай ініціював судову реформу, яка стосувалася введення системи угод про визнання вини, здійснивши протягом 2016-2018 років експеримент щодо запровадження цього інституту. За статистичними даними до кінця вересня 2018 року відсоток справ, вирішених шляхом укладення угоди про визнання вини, протягом двох років склав 53,68 %, при цьому лише 3,35 % рішень у цих справах були надалі оскаржені. У результаті такого позитивного результату система угод про визнання вини була офіційно введена у кримінальне процесуальне законодавство Китаю у 2018 році, а у першій половині 2020 року уже 82,2 % справ було вирішено шляхом укладення угоди про визнання вини [65, с. 89].

Ст. 15 КПК Китаю по суті встановлює систему переговорів про визнання вини як один з основних принципів китайського кримінального процесу.

Відповідно до цієї норми, до підозрюваного, обвинуваченого, який добровільно визнає свою вину, визнає інкриміновані йому обставини злочину та готовий прийняти покарання, може бути застосовано більш м'яке покарання відповідно до закону [25]. Як наслідок, усі види справ можна вирішувати шляхом укладення угоди про визнання вини.

За твердженням В. Тан (Veltrice Tan), щоб заохотити обвинувачених якнайшвидше визнати себе винуватими та прийняти покарання, у деяких регіонах Китаю було запроваджено так званий «механізм послідовного пом'якшення вироку», згідно з яким суворість покарання регулюється відповідно до стадії, на якій обвинувачений визнає себе винуватим і приймає покарання [68, с. 608].

Знову ж варто наголосити на провідній ролі прокурорів в укладенні угод про визнання вини. Передусім, відповідно до ст. 172 КПК Китаю саме прокурор вирішує, який тип процесу (звичайний чи прискорений) слід застосувати. Крім того, прокурори мають широкі повноваження щодо змісту угод про визнання вини, відповідно до ст. 173 КПК Китаю передбачено, що прокурори можуть обговорювати з підозрюваними та їх представниками обставини, які їм інкримінуються, чинні нормативні положення та їх застосування, рекомендації щодо призначення покарання, зокрема, щодо його пом'якшення або звільнення від покарання, процедури, що застосовуються до судового розгляду після визнання вини та інші обставини [25].

Не дивлячись на те, що китайська система угод про визнання вини з моменту її запровадження сприяла підвищенню ефективності судочинства, вона все ж зазнає критики з боку науковців. Зокрема, широкомасштабна практика укладання угод про визнання вини, на думку Я. Ши (Jiahui Shi), посягає на справедливий суд і правосуддя. Крім того, вчений вважає, що квазіобов'язковий ефект рекомендацій щодо вироку, запропонованих прокурорами, ставить під сумнів центральну роль судових процесів у кримінальному процесі та ще більше підриває судову владу суддів [65, с. 96].

Висновки до розділу III

1. Спрощення кримінальної процесуальної форми в США є стратегічним завданням кримінально-процесуальної політики держави, яке реалізується органами кримінальної юстиції на федеральному рівні та рівні окремих штатів, і має основним завданням скорочення, оптимізацію витрат на стадії досудового розслідування і максимально швидкий та ефективний розгляд справи в суді.

Усталеною і поширеною практикою в США є укладення угод про визнання вини, що бере свій початок ще з XIX століття. Розвиток цього інституту пройшов шлях від «неформальної» практики до визнання на рівні судових рішень Верховного Суду США та закріплення у нормах законодавства. Залежно від змісту угоди про визнання вини, досягнутих домовленостей можна виділити декілька типів угод, зокрема: 1) угода зі зменшенням обсягу обвинувачення («charge bargaining»); 2) угода зі зменшенням кількості пунктів обвинувачення («count bargaining»); 3) угода із конкретним розміром і видом покарання («sentence bargaining»).

Федеральні правила кримінального процесу і прецедентні судові рішення Верховного Суду США передбачають і деякі «гібридні» види угод: «nolo contendere plea» (коли обвинувачений прямо не визнає свою вину, однак і не заперечує щодо ухвалення обвинувального вироку) і «Alford plea» (коли обвинувачений визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, одночасно заявляючи про свою невинуватість). Визначальною передумовою реалізації американської моделі провадження на підставі угод про визнання вини є надзвичайно широкі дискреційні повноваження прокурора, який по суті має право «розпоряджатися» обвинуваченням.

Спрощення порядку досудового розслідування в європейських державах спрямоване на зменшення навантаження на органи досудового розслідування та судову систему, забезпечення швидкого та справедливого кримінального провадження. При цьому кримінальне процесуальне законодавство європейських держав спрямоване на формування гарантій забезпечення таких

умов використання зазначених процедур, коли їх використання не порушує принципів справедливості та дотримання прав людини. Серед спрощених порядків кримінального провадження значне місце займають особливі провадження, що передбачають досягнення компромісу (угоди) між сторонами провадження. Окрім того, у низці європейських держав (наприклад, Бельгії, Франції, ФРН, Швейцарії) поширеними є спрощені провадження, в основу яких покладено принцип «дискреційного переслідування», що передбачає наділення уповноважених органів держави повноваженнями відмовитись від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та припинити його за певних визначених законом умов.

Кримінальне процесуальне законодавство багатьох азійських держав, яке тривалий час було доволі консервативним, протягом останнього десятиліття зазнало реформування, спрямованого на оптимізацію, спрощення та прискорення кримінального провадження. Азійський досвід застосування спрощених порядків під час досудового розслідування, зокрема, «компромісних» процедур засвідчує наділення прокурорів дуже широкими дискреційними повноваженнями. Здебільшого «компромісне» провадження у тому чи іншому вигляді передбачає процедуру укладення угоди про визнання вини, яка зрештою повинна бути розглянута судом, який залежно від держави має більшу або меншу дискрецію під час її затвердження і призначення покарання. Водночас, законодавство Японії і Сінгапуру передбачає більш унікальні моделі укладення угод у кримінальному процесі.

З точки зору можливості запровадження в Україні цікавим для подальшого вивчення є досвід Сінгапуру щодо реалізації системи переговорів сторін обвинувачення і захисту за посередництвом судді (Criminal Case Resolution), що передбачає усунення суперечностей з метою швидкого і безконфліктного вирішення справи та, певною мірою, має ознаки медіації.

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретичних напрацювань, присвячених дослідженню особливостей спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування, аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України та зарубіжних держав, практики його застосування дали змогу досягнути мети та завдань, визначених у дисертації. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Диференціація кримінальної процесуальної форми є об'єктивною тенденцією розвитку кримінального судочинства практично в усіх державах світу, які перебувають у перманентному пошуку найбільш оптимальної процесуальної форми кримінального провадження.

Спрощення кримінального провадження завжди обумовлюється потребою оптимізації, процесуальної економії з метою як зменшення грошових витрат на здійснення провадження, так і розвантаження органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Таким чином, ключовою ознакою спрощених порядків кримінального провадження є їх раціоналізація (оптимізація), спрямована на економію процесуальних строків, сил і засобів.

Спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування – це спосіб процесуальної організації досудового кримінального провадження, який з урахуванням низки чинників передбачає ліквідацію або спрощення окремих процедур у межах загального порядку досудового розслідування, а також запровадження диференційованих порядків з метою оптимізації кримінальної процесуальної діяльності, прискорення кримінального провадження та забезпечення найбільш ефективного виконання його завдань.

Спрощення досудового кримінального провадження після прийняття КПК України 2012 року відбулося у двох напрямках: 1) спрощення загального порядку досудового кримінального провадження; 2) урегулювання особливих спрощених порядків досудового кримінального провадження.

Система критеріїв, які зумовлюють спрощення порядку досудового розслідування відповідно до чинного кримінального процесуального закону включає: 1) матеріально-правовий критерій (вид, ступінь тяжкості кримінального правопорушення та його кримінально-правова кваліфікація); 2) процесуальні критерії (визнання підозрюваним винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; наявність досягнутого між сторонами компромісу; ступінь співвідношення приватних і публічних інтересів); 3) кримінологічний критерій (правовий режим воєнного стану).

2. Ідея спрощення кримінального провадження пройшла тривале історичне становлення. Дослідження генези розвитку інституту спрощених порядків досудового розслідування дає можливість виділити чотири періоди:

1) період зародження – характеризується відсутністю класичного досудового розслідування, а відповідно, і форм його спрощення (охоплює давньоруський, галицько-волинський, литовсько-польський, гетьманський історичні періоди);

2) період розвитку – характеризується запровадженням інституту досудового розслідування, окремих спрощених порядків кримінального провадження (охоплює часи із прийняття Статуту кримінального судочинства 1864 р. і австрійського КПК 1873 р. і до розпаду російської і Австро-Угорської імперій);

3) радянський період – характеризується на початкових етапах впливом на кримінальне судочинство пануючої на той час ідеології, що зумовила «непроцесуальне» прискорення провадження, пов'язане з застосуванням масових репресій, а на більш пізніх – відходом від тоталітарних уявлень у судочинстві і переходом до більш гуманних норм, запровадженням спрощеної форми дізнання (охоплює період перебування України у складі СРСР);

4) сучасний період – характеризується стійкою тенденцією до запровадження диференційованих, у тому числі, спрощених порядків кримінального провадження (охоплює період незалежності України).

КПК України 2012 року значною мірою сприйняв європейські підходи до спрощення кримінального провадження, що ознаменувало зовсім інший підхід законодавця до диференціації кримінальної процесуальної форми, зокрема, у стадії досудового розслідування. На сьогодні до спрощених порядків досудового кримінального провадження за чинним КПК України слід віднести: 1) дізнання щодо кримінальних проступків; 2) досудове провадження на підставі угод; 3) провадження у формі приватного обвинувачення; 4) особливий порядок провадження в умовах воєнного стану.

3. Дізнання як спрощена форма досудового розслідування характеризується системою особливих ознак: 1) процесуальною швидкістю; 2) спрощенням процесуальної форми; 3) більшою ефективністю у порівнянні із досудовим слідством; 4) розширеною системою процесуальних джерел доказів; 5) можливістю подальшого здійснення спрощеного судового провадження.

На основі зазначених особливостей запропоновано визначити дізнання як спрощену форму досудового розслідування, яка здійснюється щодо кримінальних проступків, характеризується більшою швидкістю та ефективністю порівняно із досудовим слідством, що досягається за рахунок скорочення процесуальних строків, спрощення процесуальної форми та розширення системи процесуальних джерел доказів.

Запропоновано урахувати принципи «дискреційного переслідування» і позасудового урегулювання кримінально-правового конфлікту, передбачені Рекомендацією № R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи, як базис для подальшого спрощення порядку досудового розслідування щодо кримінальних проступків. Умовами такого спрощення визначено: 1) повне і беззаперечне визнання підозрюваним вини у вчиненні інкримінованого кримінального проступку; 2) готовність підозрюваного взяти на себе певні зобов'язання (сплатити певну суму грошових коштів, відшкодувати завдану проступком шкоду, пройти курс лікування, здійснити суспільно корисну діяльність тощо).

Зважаючи на це, досягнення у стадії досудового розслідування, яке здійснюється щодо кримінального проступку, з підозрюваним компромісу щодо

виконання ним визначених прокурором обов'язків повинно спричиняти закриття кримінального провадження.

4. Інститут угод у кримінальному провадженні прийнятий і успішно імplementований у національну систему кримінального судочинства. Спрощення досудового кримінального провадження з укладенням угоди зумовлене досягненням компромісу, коли держава в особі уповноважених органів відмовляється від безкомпромісного притягнення правопорушника до кримінальної відповідальності і в обмін на визнання ним вини у вчиненні інкримінованого правопорушення та виконання інших зобов'язань погоджується на застосування менш суворих заходів кримінального правового характеру.

Досягнення угоди під час досудового розслідування є підставою для невідкладного надсилання обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до суду, що, безсумнівно, свідчить про спрощений характер цього особливого порядку кримінального провадження. Таким чином, слідчому, прокурору вже не потрібно продовжувати збирати докази, які підтверджують усі обставини провадження, що підлягають доказуванню, внаслідок чого досягається економія часу, процесуальних засобів, фінансових витрат.

Крім двох видів угод, передбачених КПК України (про примирення, про визнання винуватості), виокремлено угоду про процесуальну співпрацю, яка є домовленістю органу досудового розслідування, прокурора та підозрюваного про взаємовигідну співпрацю, в якій останній бере на себе зобов'язання вчиняти певні дії, спрямовані на сприяння органу досудового розслідування у розкритті та розслідуванні злочинів, викритті інших осіб у їх вчиненні, розшуку майна, що підлягає вилученню внаслідок вчинення кримінального правопорушення, в обмін на більш лояльний підхід сторони обвинувачення щодо формулювання обвинувачення та пропозиції про застосування заходів кримінально-правового характеру.

Певні ознаки угоди про визнання винуватості має угода про добровільне розкриття доходів, проте така угода у формі декларації укладається не з прокурором як суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, а подається в

податкові органи і містить інші матеріально-правові наслідки, відмінні від тих, що визначені у главі 35 КПК України. Запровадження таких компромісів потребує, відповідно, узгодження із нормами кримінального процесуального законодавства.

5. Законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту приватного обвинувачення, характерною ознакою якого є відсутність стадії досудового розслідування, що, з однієї сторони, істотно економило ресурси органів досудового розслідування, а з іншої сторони, покладало на потерпілого (приватного обвинувача) обов'язок доказування усіх обставин провадження. На сьогодні це провадження розпочинається виключно на підставі заяви потерпілого, однак надалі здійснюється на загальних засадах, зокрема, передбачає здійснення досудового розслідування.

Основною проблемою провадження у формі «класичного» приватного обвинувачення є обмежені можливості приватного обвинувача у збиранні і поданні до суду доказів. Варіантом вирішення зазначеної проблеми може бути залучення до процесуальної діяльності у тій чи іншій формі приватних розшукових структур, які б могли надавати відповідну допомогу потерпілому.

У випадку спрощення досудового кримінального провадження, коли суспільні інтереси не є домінуючим фактором, а підставою для кримінального переслідування є лише бажання потерпілого, варто виокремлювати два види проваджень:

1) кримінальне провадження, яке може бути ініційоване лише потерпілим, в якому спрощення проявляється у тому, що без бажання потерпілого досудове розслідування (як і кримінальне провадження в цілому) взагалі не розпочинається та підлягає безумовному закриттю у разі відмови потерпілого від кримінального переслідування; в іншому досудове розслідування проводиться за загальними правилами;

2) кримінальне провадження у формі приватного кримінального переслідування (обвинувачення), яке ініціюється лише потерпілим (приватним

обвинувачем) шляхом звернення до суду з кримінальним позовом та повністю виключає стадію досудового розслідування.

6. Спрощення порядку досудового розслідування в умовах воєнного стану зумовлене об'єктивною неможливістю здійснення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень в загальному порядку, зважаючи на небезпеку для життя і здоров'я учасників кримінального провадження, відсутність доступу до окремих територій, повне або часткове обмеження функціонування органів державної влади, та передбачає тимчасовий відхід від окремих кримінальних процесуальних гарантій та обмеження окремих прав та законних інтересів осіб, передбачених КПК України.

Важливою і досить дискусійною особливістю досудового розслідування в умовах воєнного стану є обмеження такої кримінальної процесуальної гарантії, як судовий контроль. У цьому контексті запропоновано, щоб «об'єктивна неможливість» виконання слідчим суддею повноважень підтверджувалась оголошенням на офіційному веб-сайті відповідного суду та відсутністю рішення Вищої ради правосуддя (розпорядження Верховного Суду) про зміну територіальної підсудності. Крім того, видається доцільним запровадити як гарантію від зловживань здійснення наступного судового контролю.

7. Спрощення кримінальної процесуальної форми в США є стратегічним завданням кримінально-процесуальної політики держави, яке реалізується органами кримінальної юстиції на федеральному рівні та рівні окремих штатів, і має основним завданням скорочення, оптимізацію витрат на стадії досудового розслідування і максимально швидкий та ефективний розгляд справи в суді. При цьому судова система орієнтована, передусім, на вирішення кримінально-правового конфлікту в умовах змагальності сторін обвинувачення і захисту, а не на встановлення істини.

Усталеною і поширеною практикою в США є укладення угод про визнання вини. Залежно від змісту угоди про визнання вини, досягнутих домовленостей можна виділити декілька типів угод, зокрема: 1) угода зі зменшенням обсягу обвинувачення («charge bargaining»); 2) угода зі зменшенням кількості пунктів

обвинувачення («count bargaining»); 3) угода із конкретним розміром і видом покарання («sentence bargaining»).

Федеральні правила кримінального процесу і прецедентні судові рішення Верховного Суду США передбачають і деякі «гібридні» види угод: «nolo contendere plea» (коли обвинувачений прямо не визнає свою вину, однак і не заперечує щодо ухвалення обвинувального вироку) і «Alford plea» (коли обвинувачений визнає свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, одночасно заявляючи про свою невинуватість). Визначальною передумовою реалізації американської моделі провадження на підставі угод про визнання вини є надзвичайно широкі дискреційні повноваження прокурора, який по суті має право «розпоряджатися» обвинуваченням.

8. Спрощення порядку досудового розслідування в європейських державах – широко практиковане явище, спрямоване на зменшення навантаження на органи досудового розслідування та судову систему, забезпечення швидкого та справедливого кримінального провадження. При цьому кримінальне процесуальне законодавство європейських держав спрямоване на формування гарантій забезпечення таких умов використання зазначених процедур, коли їх використання не порушує принципів справедливості та дотримання прав людини.

Серед спрощених порядків кримінального провадження в європейських державах значне місце займають особливі провадження, що передбачають досягнення компромісу (угоди) між сторонами провадження. Окрім того, у низці європейських держав (наприклад, Бельгії, Франції, ФРН, Швейцарії) поширеними є спрощені провадження, в основу яких покладено принцип «дискреційного переслідування», що передбачає наділення уповноважених органів держави повноваженнями відмовитись від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та припинити його за певних визначених законом умов.

9. Кримінальне процесуальне законодавство багатьох азійських держав, яке тривалий час було доволі консервативним, протягом останнього десятиліття

зазнало реформування, спрямованого на оптимізацію, спрощення та прискорення кримінального провадження. Азійський досвід застосування спрощених порядків під час досудового розслідування, зокрема, «компромісних» процедур засвідчує наділення прокурорів дуже широкими дискреційними повноваженнями. Здебільшого «компромісне» провадження у тому чи іншому вигляді передбачає процедуру укладення угоди про визнання вини, яка зрештою повинна бути розглянута судом, який залежно від держави має більшу або меншу дискрецію під час її затвердження і призначення покарання. Водночас, законодавство Японії і Сінгапуру передбачає більш унікальні моделі укладення угод у кримінальному процесі.

З точки зору можливості запровадження в Україні цікавим для подальшого вивчення є досвід Сінгапуру щодо реалізації системи переговорів сторін обвинувачення і захисту за посередництвом судді (Criminal Case Resolution), що передбачає усунення суперечностей з метою швидкого і безконфліктного вирішення справи та, певною мірою, має ознаки медіації.

10. З метою удосконалення правового регулювання спрощених порядків досудового кримінального провадження запропоновано проєкт змін до чинного КПК України (Додаток Б).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2001/220/JHA: Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001F0220> (дата звернення: 30.12.2023).
2. Alford plea. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Alford_plea (дата звернення: 30.12.2023).
3. Alschuler A. The Defense Attorney's Role in Plea Bargaining. *The Yale Law Journal*. 1975. Volume 84, Issue 6. P. 1179-1314.
4. Bejatović S. Forms of Simplified Procedure – a Key Characteristic of Criminal Procedure Reforms in the Region. *Simplified forms of procedure in criminal matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application*. Belgrade, 2013. P. 11-31.
5. Bibas S. Harmonizing Substantive-Criminal-Law Values and Criminal Procedure: The Case of Alford and Nolo Contendere Pleas. *Cornell Law Review*. 2003. Volume 88, Issue 5. P. 1361-1411.
6. Bubaločić T. Summary Proceedings in Croatian Criminal Legislation. *Simplified forms of procedure in criminal matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application*. Belgrade, 2013. P. 284-312.
7. Buchanan K. Malaysia: New Provisions on Plea Bargaining to Come into Force. URL: <https://perma.cc/BXW3-ZGWB> (дата звернення: 30.12.2023).
8. Case of Deweer v. Belgium (Application № 6903/75): Judgment of 27 February 1980. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57469> (дата звернення: 30.12.2023).
9. Case of Eckle v. Germany (Application № 8130/78): Judgment of 15 July 1982. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57476> (дата звернення: 30.12.2023).
10. Case of Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia (Application № 9043/05): Judgment of 29 April 2014. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142672> (дата звернення: 30.12.2023).

11. Case of Navalnyy and Ofitserov v. Russia (Applications № 46632/13 and 28671/14): Judgment of 23 February 2016. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161060> (дата звернення: 30.12.2023).

12. Code d'Instruction Criminelle (Belgique). URL: <http://www.droitbelge.be/codes.asp> (дата звернення: 30.12.2023).

13. Code of Criminal Procedure of Estonia (Kriminaalmenetluse seadustik). *Riigi Teataja*. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530012017002/consolide> (дата звернення: 30.12.2023).

14. Code of Criminal Procedure of Japan. *Japanese Law Translation Database System*. URL: <https://perma.cc/VZM9-THXP> (дата звернення: 30.12.2023).

15. Code of Criminal Procedure of Taiwan. *Laws & Regulations Database of The Republic of China (Taiwan)*. URL: <https://perma.cc/E9TC-4SLT> (дата звернення: 30.12.2023).

16. Code of Criminal Procedure of the Czech Republic. URL: <https://cutt.ly/MwALidMg> (дата звернення: 30.12.2023).

17. Code of Criminal Procedure of the French Republic. URL: <https://cutt.ly/gwALiXSB> (дата звернення: 30.12.2023).

18. Comments on Recommendation № R (99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters. *Council of Europe*. Strasbourg, 28 March 2017. URL: <https://rm.coe.int/1680706970> (дата звернення: 30.12.2023).

19. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Council of Europe*. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (дата звернення: 30.12.2023).

20. Criminal Procedure Act of Spain. *Ministerio de Justicia*. URL: <https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal%20Procedure%20Act%202016.pdf> (дата звернення: 30.12.2023).

21. Criminal Procedure Act of the Republic of Korea. *Korea legislation research institute*. URL: https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?lang=ENG&hseq=22535 (дата звернення: 30.12.2023).

22. Criminal Procedure Code of Georgia. *Legislative Herald of Georgia*. URL : <https://matsne.gov.ge/en/document/view/90034?publication=151> (дата звернення: 30.12.2023).

23. Criminal Procedure Code of Malaysia. URL: <https://perma.cc/M3QY-SMFZ> (дата звернення: 30.12.2023).

24. Criminal Procedure Code of Republic of Singapore. *Singapore Statutes Online*. URL: <https://sso.agc.gov.sg/Act/CPC2010> (дата звернення: 30.12.2023).

25. Criminal Procedure Law of the People's Republic of China. *China Laws Portal*. URL: <https://perma.cc/ZL4N-GYTH> (дата звернення: 30.12.2023).

26. Criminal proceedings and defence rights in Belgium. URL: <https://perma.cc/Z7TR-RYTZ> (дата звернення: 30.12.2023).

27. Criminal proceedings and defence rights in Denmark. URL: <https://www.fairtrials.org/app/uploads/2022/01/CRIMINAL-PROCEEDINGS-AND-DEFENCE-RIGHTS-IN-DENMARK.pdf> (дата звернення: 30.12.2023).

28. Delrée É. The French Heritage Put to the Test of Time: History of Criminal Procedure in Belgium (1814-2020). *Revista Brasileira De Direito Processual Penal*. 2021. Vol. 7 (2). P. 963-1018.

29. Devers L. Research Summary: Plea and Charge Bargaining. URL: <https://bja.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh186/files/media/document/PleaBargainingResearchSummary.pdf> (дата звернення: 30.12.2023).

30. Djurdjić V. Fundamental Principles of Criminal Procedure Law and Forms of Simplified Proceedings in Criminal Matters. *Simplified forms of procedure in criminal matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application*. Belgrade, 2013. P. 60-71.

31. Dusek L., Montag J. The Effects of a Simplified Criminal Procedure: Evidence from One Million Czech Cases. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2941496 (дата звернення: 30.12.2023).

32. Easterbrook F. H. Plea Bargaining as Compromise. *The Yale Law Journal*. 1992. Volume 101, Issue 8. P. 1969-1978.

33. European Parliament resolution of 23 November 2022 on recognising the Russian Federation as a state sponsor of terrorism (2022/2896(RSP)). *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022IP0405> (дата звернення: 30.12.2023).

34. Federal Justice Statistics, 2019. *U.S. Department of Justice. Bureau of Justice Statistics*. URL: <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/fjs19.pdf> (дата звернення: 30.12.2023).

35. Federal Justice Statistics, 2020. *U.S. Department of Justice. Bureau of Justice Statistics*. URL: <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/fjs20.pdf> (дата звернення: 30.12.2023).

36. Federal Rules of Criminal Procedure. *United States Courts*. URL: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/federal_rules_of_criminal_procedure_-_december_2020_0.pdf (дата звернення: 30.12.2023).

37. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung). *Federal Ministry of Justice*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html (дата звернення: 30.12.2023).

38. Gibens S., Hubeau B., Rutten S. Global access to justice. Belgium: National Report. URL: <https://globalaccesstojustice.com/global-overview-belgium> (дата звернення: 30.12.2023).

39. Inoue T., Lane J. Court rules in Japan's first plea bargaining case. URL: <https://perma.cc/9287-QYRD> (дата звернення: 30.12.2023).

40. Iontcheva Turner J. Plea Bargaining and International Criminal Justice. *The University of the Pacific Law Review*. 2016. Vol. 48. P. 219-246.

41. Italian Code of Criminal Procedure. URL: <https://cutt.ly/UwOPAHhy> (дата звернення: 30.12.2023).

42. Jahresbericht und Porträt der Staatsanwaltschaft Zürich 2022. *Direktion der Justiz und des Innern*. URL: <https://cutt.ly/dwOPAJeK> (дата звернення: 30.12.2023).

43. Japan's bargaining system targets white collar crime. *Asia Business Law Journal*. URL: <https://perma.cc/D4F8-ZBCE> (дата звернення: 30.12.2023).

44. Johnson D. T. Japan's Prosecution System. *Crime and Justice*. 2012. Vol. 41, № 1. Prosecutors and Politics: a Comparative Perspective. P. 35-74.
45. Kennedy B. L., Shen Ch. -L. The Best of Times and the Worst of Times; Criminal Law Reform in Taiwan. *American Journal of Chinese Studies*. 2005. Vol. 12, № 2. P. 107-137.
46. Kerker S. Introduction to criminal justice. 4th ed. Lynn University Digital Press. URL: <https://spiral.lynn.edu/ludp/19> (дата звернення: 30.12.2023).
47. Kim Y.-Ch. The effective system of criminal investigation and prosecution in Korea. *UNAFEI Annual Report and Resource Material Series*. 2003. № 60. P. 77-93. URL: <https://perma.cc/PV55-WHKN> (дата звернення: 30.12.2023).
48. Kodeks postępowania karnego. *Kancelaria Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej* (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf> (дата звернення: 30.12.2023).
49. List of U.S. states by Alford plea usage. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_U.S._states_by_Alford_plea_usage (дата звернення: 30.12.2023).
50. Lum S. Plea bargaining, Singapore-style. *The Straits Times* (Mar. 15, 2017). URL: <https://perma.cc/5PEK-NEKK> (дата звернення: 30.12.2023).
51. Miller H. S., McDonald W. F., Cramer J. A. Plea Bargaining in the United States. Washington: National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, 1978. 443 p. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/40484NCJRS.pdf> (дата звернення: 30.12.2023).
52. Nelson F. M., Santoso T. Plea Bargaining in Corruption Cases: A Solution for the Recovery of Financial Losses by Indonesia? *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities*. 2020. Vol. 28, № 2. P. 1233-1248.
53. Nikolić D. Plea Agreements: a Representative Example of Simplified Procedure Used in Criminal Matters. *Simplified forms of procedure in criminal matters: regional criminal procedure legislation and experiences in application*. Belgrade, 2013. P. 144-167.

54. Nolo Contendere. URL: <http://www.nolocontendere.org> (дата звернення: 30.12.2023).
55. North Carolina v. Alford. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/North_Carolina_v._Alford (дата звернення: 30.12.2023).
56. Outline of Criminal Justice in Japan. Supreme Court of Japan, 2021. 32 p.
57. Plea Bargaining in Singapore: All You Need to Know. *Singapore Legal Advice* (Mar. 31, 2017). URL: <https://perma.cc/YQ9F-YWTN> (дата звернення: 30.12.2023).
58. Plea Bargaining. Georgia, Indonesia, Malaysia, Nigeria, Russian Federation, Singapore (report). The Law Library of Congress, Global Legal Research Directorate, 2020. 44 p. URL: <https://perma.cc/7UYJ-WM8G> (дата звернення: 30.12.2023).
59. Receiving Immunity for Testimony in a Criminal Law Case. URL: <https://www.justia.com/criminal/immunity-for-testimony> (дата звернення: 30.12.2023).
60. Recommendation № R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Simplification of Criminal Justice, adopted on 17 September 1987. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/16804e19f8> (дата звернення: 30.12.2023).
61. Retsplejeloven (Закон про здійснення правосуддя). *Retsinformation*. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2017/1101> (дата звернення: 30.12.2023).
62. Şahin I. A Brief Summary of Criminal Procedure Process at the United States Judicial System. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155591> (дата звернення: 30.12.2023).
63. Santobello v. New York. URL: <https://www.oyez.org/cases/1971/70-98> (дата звернення: 30.12.2023).
64. Sheu Ch.-J., Yang Sh.-L. World factbook of criminal justice systems. Taiwan, Republic of China. URL: <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/wfbcjstrc.pdf> (дата звернення: 30.12.2023).

65. Shi J. H. Reconsideration of the Role of Prosecutors in the Chinese Plea Bargaining System: A Comparative Perspective. *Chinese Studies*. 2021. № 10. P. 88-99.
66. Smith A. T. H. Immunity from Prosecution. *The Cambridge Law Journal*. 1983. Vol. 42, № 2. P. 299-327.
67. Swiss Criminal Procedure Code. URL: <https://cutt.ly/BwOPPxDGe> (дата звернення: 30.12.2023).
68. Tan V. Belt and Road Initiative: the interplay between corruption, plea-bargaining and civil alternative dispute resolution. *Journal of Financial Crime*. 2023. Vol. 30, № 3. P. 603-617.
69. Tao T. New plea bargaining system: a new compliance risk for companies with operations in Japan? URL: <https://perma.cc/GHC3-PLVC> (дата звернення: 30.12.2023).
70. The Belgian criminal procedure reform: the so-called “Pot Pourri II” law enters into force on 29 February 2016. URL: <https://cutt.ly/wwPXPYk3> (дата звернення: 30.12.2023).
71. The Code of Practice for the Conduct of Criminal Proceedings by the Prosecution and the Defence. URL: <https://perma.cc/BQ46-8MVG> (дата звернення: 30.12.2023).
72. The Japanese Adversary System in Context: Controversies and Comparisons / edited by M. M. Feeley, S. Miyazawa. New York: Palgrave Macmillan, 2002. 262 p.
73. The Law of Criminal Procedure of the Republic of Indonesia. URL: <https://perma.cc/3L6E-PRQS> (дата звернення: 30.12.2023).
74. United States Code. *Office of the Law Revision Counsel of the United States House of Representatives*. URL: <https://uscode.house.gov> (дата звернення: 30.12.2023).
75. Weigend T., Iontcheva Turner J. The Constitutionality of Negotiated Criminal Judgments in Germany. *German Law Journal*. 2014. Vol. 15, № 1. P. 81-105.

76. Абламська В. В. Законодавчі новели щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Право і безпека*. 2022. № 2. С. 140-148.

77. Азарова М. В. Участь прокурора у процедурі початку кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення. *Митна справа*. 2014. № 6 (2.1). С. 191-198.

78. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін.; під ред. У. Гелльманна, В. В. Луцика. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с.

79. Андрушко О. В. Окремі питання сутності та ознак дізнання в Україні. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4. С. 272-276.

80. Балов П. О. «Договірні» процедури у досудовому кримінальному провадженні: азійський досвід. *Університетські наукові записки*. 2023. №3-4(93-94). С.30-42.

81. Балов П. О. До питання здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 214-216.

82. Балов П. О. Окремі проблеми досудового кримінального провадження на підставі угод. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науковопрактичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 322-323.

83. Балов П. О. Особливості дізнання як спрощеної форми досудового розслідування кримінальних проступків. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 512-517.

84. Балов П. О. Спрощені порядки досудового розслідування за законодавством США. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 року). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 12-15.

85. Балов П. О. Спрощення досудового провадження в європейських державах: досвід Бельгії. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 38-40.

86. Балов П. О. Сутність та місце спрощених порядків досудового розслідування в системі кримінального судочинства. *Право.ua*. 2023. № 4, ч. 2. С. 31-37.

87. Балов П. О. Угода про процесуальне співробітництво у кримінальному провадженні. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави*: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 39-40.

88. Баранець В. А. Зарубіжний досвід розслідування кримінальних правопорушень у формі дізнання. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 331-336.

89. Баулін О. В., Карпов Н. С., Поповченко О. І., Савицький Д. О. Спрощене досудове провадження в Україні: історія, сучасність, перспективи: навчальний посібник. К.: Семенко Сергій, 2004. 151 с.

90. Березніцький Д. А. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: окремі питання. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 86-89.

91. Берназ П. В. Становлення та розвиток суб'єктів здійснення досудового слідства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 154-159.

92. Бойко І. Й. Галичина у державно-правовій системі Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918): навчальний посібник. Львів: ДНУ імені Івана Франка, 2017. 312 с.
93. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ-ХХ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 904 с.
94. Бровко Н. І., Сімакова С. І. Інститут кримінальних проступків як механізм спрощеного порядку досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 298-301.
95. Ванджурак М. М. Особливості правового регулювання інституту дізнання в законодавстві України та зарубіжних країнах. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 119-128.
96. Вапнярчук В. В. Процесуальне становище особи, яка проводить дізнання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2000. 199 с.
97. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін. Х.: Право, 2020. 960 с.
98. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
99. Вільгушинський М. Й., Сіроткіна М. В. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. № 6 (9). С. 97-112.
100. Власова Г. Порівняльна характеристика спрощеного судочинства у США та окремих європейських країн. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 2 (4). С. 84-89.
101. Власова Г. Укладання угоди про визнання вини у Сполучених Штатах Америки як форма спрощеного кримінального судочинства. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 84-88.

102. Власова Г. П. Процесуальні особливості досудового розслідування кримінальних проступків. *Київський часопис права*. 2022. № 2. С. 154-158.
103. Власова Г. П. Співвідношення кримінальних процесуальних проваджень та диференціації кримінальних процесуальних форм. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 153-158.
104. Волкотруб С. Г. Диференціація та уніфікація процесуальної форми в окремих порядках кримінального провадження. *Право.иа*. 2023. № 1. С. 201-205.
105. Воробей А. О. Проблемні питання та перспективи вдосконалення спрощеного досудового розслідування. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2. С. 132-139.
106. Галабурда Т. І. Кримінальне судочинство у Галичині за австрійським Кримінально-процесуальним кодексом 1873 року: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Львів, 2021. 251 с.
107. Галаган В. І., Яковенко М. О. Становлення і розвиток дізнання як форми досудового розслідування в Україні (XVIII–XIX століття). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Том 6. С. 28-37.
108. Гарасимів О., Захарова О., Ряшко О. Угода про визнання винуватості у кримінальному провадженні. *Підприємство, господарство і право*. 2021. № 3. С. 249-253.
109. Гасанов Р. Н. Дізнання як форма досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1 (1). С. 3-8.
110. Гвоздецький В. Д., Ляш А. О. Угода про примирення у кримінальному провадженні: деякі питання правового регулювання та практичного вирішення. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. № 1 (21). С. 1-24.
111. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.

112. Гловюк І. Судове провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції: теорія і практика. *Право України*. 2021. № 3. С. 61-72.
113. Гловюк І. В., Завтур В. А. Тенденції змін кримінальної юстиції в умовах війни та права людини. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. Р. 1123-1129.
114. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. 82 с.
115. Голіна В., Колодяжний М. 12-й конгрес ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя: комплексні стратегії на глобальні виклики. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 238–244.
116. Головненков П. Развитие института судебных соглашений в уголовном процессе ФРГ. *Союз криминалистов и криминологов*. 2012. № 1. С. 42-45.
117. Головненков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO): Научно-практический комментарий и перевод текста закона. М.: МГЮА, 2012. 404 с.
118. Гольдберг Н. О. Застосування примусових заходів медичного характеру як окрема диференційна кримінальна процесуальна форма. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 167-171.
119. Гончаренко І., Михайлова Ю. Проблемні питання законодавчих пропозицій щодо легалізації приватної детективної діяльності в Україні. *Публічне право*. 2016. № 2 (22). С. 196-203.
120. Гринюк В. О. Приватне обвинувачення за КПК України 2012 р.: питання диференціації. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 4. С. 119-127.

121. Грошевой Ю. М. Вапнярчук В. В., Капліна О. В., Шило О. Г. Досудове розслідування кримінальних справ: навчально-практичний посібник / за заг. ред. Ю. М. Грошевого. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 328 с.
122. Губська О. А. Угода про визнання вини у кримінальному процесі: досвід і практика застосування. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2011. Вип. 10. С. 106-114.
123. Гуценко К. Ф. Уголовная юстиция США: монография / ред. М. М. Левина. М.: Юридическая литература, 1979. 208 с.
124. Денисюк П. Д. Протокольна форма дізнання: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2005. 140 с.
125. Деревянкін С. Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві: монографія. Одеса, ОЮІ НУВС, 2008. 174 с.
126. Дізнання: навчальний посібник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 340 с.
127. Довбенко К. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 303-306.
128. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.
129. Дрозд В. Г. Сучасна парадигма диференціації кримінальної процесуальної форми. *Наука і правоохорона*. 2017. № 4. С. 238-242.
130. Дьомін М. Нові зміни в законодавстві: злочинцем може стати кожен. *Liga.net*. URL: <https://blog.liga.net/user/mdyomin/article/43984> (дата звернення: 30.12.2023).
131. Європейське кримінальне право та процес: навчальний посібник / Ф. Бонфіс, Н. Кателан, Т. Крюссманн та ін.; тех. ред. Ю. Д. Батан; за ред. Г. Шмельцер, Т. Крюссманн. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 206 с.

132. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://cutt.ly/PwPbSOsy> (дата звернення: 30.12.2023).

133. Єні О. В. Деякі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Форум права*. 2013. № 2. С. 134-139.

134. Загурський О. Б. Кримінальна процесуальна політика України у сфері кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(2). С. 182-186.

135. Задоя К. П. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року та законодавством європейських держав. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 29-39.

136. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n55> (дата звернення: 30.12.2023).

137. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45> (дата звернення: 30.12.2023).

138. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27 липня 2022 року № 2462-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n50> (дата звернення: 30.12.2023).

139. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового

(спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету» від 15 червня 2021 року № 1539-IX. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20#Text> (дата звернення: 30.12.2023).

140. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 30.12.2023).

141. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 30.12.2023).

142. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 30.12.2023).

143. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2019 рік. Форма № 1-к. *Судова влада України.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 30.12.2023).

144. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020 рік. Форма № 1-к. *Судова влада України.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 30.12.2023).

145. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 рік. Форма № 1-к. *Судова влада України.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 30.12.2023).

146. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік. Форма № 1-к. *Судова влада України.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 30.12.2023).

147. Зеленецкий В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе. Х.: Вища школа, 1979. 143 с.

148. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. / за заг. ред. В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», 2011. 160 с.

149. Іванов С. С., Батлук М. В., Козлова П. Г. Проблеми дотримання прав та свобод людини в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 3. С. 52-57.

150. Іскендерова Г. Угоди в кримінальному провадженні України та Сполучених Штатів Америки: порівняльно-правовий аспект. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 5. С. 148-151.

151. Історія держави і права України / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев; за ред. В. Д. Гончаренка. Х.: Право, 2013. 704 с.

152. Канюка І. М. Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 257 с.

153. Карабут Л. В. Спрощення кримінальної процесуальної форми за КПК 2012 року: дискусійні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 95. С. 94-98.

154. Керевич О. В. Здійснення провадження по кримінальних проступках за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 525-532.

155. Кисленко Д. П., Кузьмічов Я. В. Поняття та сутність судового контролю під час досудового розслідування. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 176-184.

156. Коваленко Є. Г., Малярєнко В. Т. Кримінальний процес України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

157. Ковальова С. Г. Судоустрій та судочинство на Українських землях Великого князівства Литовського: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 199 с.

158. Козленко А. Ю. Приватне обвинувачення: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 27. Том 3. С. 103-106.

159. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, зарверджений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 30.12.2023).

160. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр> (дата звернення: 30.12.2023).

161. Концепція реформування кримінальної юстиції, затверджена Указом Президента України № 311/2008 від 8 квітня 2008 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text> (дата звернення: 30.12.2023).

162. Костін М. І. Реформування стадії порушення кримінальної справи в контексті захисту особистих й публічних інтересів у кримінальному судочинстві. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 18. С. 208-218.

163. Крикливець Д. Є. Поняття судового контролю на досудовому розслідуванні за кримінальним процесуальним кодексом України. *Право і суспільство*. 2014. № 5.2. С. 328-333.

164. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2655> (дата звернення: 30.12.2023).

165. Кримінальний процес України. Criminal Procedure of Ukraine: академічний курс: у 3-х т. Т. 1: Загальна частина / В. Т. Нора, Н. Р. Бобченко, М. В. Багрій та ін.; за ред. В. Т. Нора, Н. Р. Бобечка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 912 с.

166. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред.: В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

167. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.12.2023).

168. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.

169. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Х.: Одіссей, 2013. 1104 с.

170. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за ред. Ю. П. Аленіна. Х.: Одіссей, 2009. 816 с.

171. Крушинський С. А. Відмова потерпілого (приватного обвинувача) від обвинувачення: поняття, порядок здійснення та правові наслідки. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 212-220.

172. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальних справах за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3. С. 324-329.

173. Крушинський С. А. Строки досудового розслідування: історія становлення у незалежній Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 470-472.

174. Крушинський С. А. Угода про визнання вини: світовий досвід та перспективи запровадження в Україні. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 238-245.

175. Крушинський С. А., Балов П. О. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький,

27 травня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 74-77.

176. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України: навч. посібник. К.: Атіка, 2001. 318 с.

177. Кунтій А. І., Хитра А. Я. Окремі питання початку досудового розслідування у формі дізнання. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 84. С. 10-14.

178. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.

179. Лист Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22. *Верховний Суд*. URL: <https://cutt.ly/8wPXo6pR> (дата звернення: 30.12.2023).

180. Литвинчук О. І. Особливості кримінальних проваджень на підставі угод. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 2 (82). С. 249-257.

181. Лобойко Л. М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 87-92.

182. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навчальний посібник. Київ: ВАІТЕ, 2014. 280 с.

183. Лоскутов Т. О. Загальні питання правового регулювання особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1. С. 40-48.

184. Лоскутов Т. О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 417-423.

185. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 340-345.

186. Лугіна Н. А., Захарків Т. І., Юрченко В. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 393-395.

187. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Становлення дізнання як виду процесуальної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 424-429.

188. Лупеко Д. Участь прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод: проблеми та перспективи. *Вісник прокуратури*. 2012. № 11 (137). С. 21-25.

189. Майорова Л. В., Плошкина Я. М. Договоренности, соглашения на досудебной стадии в германском уголовном процессе. *Lex russica*. 2023. Т. 76. № 7. С. 87-97.

190. Маланчук П. М., Зайцев Є. О., Вернигор А. Ю. Дізнання в скороченій формі: проблеми і перспективи. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 107-111.

191. Малярченко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.

192. Малярчук Н. В. Підстави закриття кримінальної справи приватного обвинувачення. *Наше право*. 2010. № 1. С. 43-49.

193. Малярчук Н. В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2010. 20 с.

194. Марченко О. А. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання: деякі процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Ч. 2. С. 49-54.

195. Мельник С. М. Процесуальна форма у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2001. 17 с.

196. Михайлюк А. М. Функціональна структура досудового розслідування у КПК Франції та України (порівняльно-правове дослідження). *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 170-180.
197. Мовчан Г. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2010. 219 с.
198. Мурзановська А. В. Теоретико-методологічні аспекти диференціації кримінального провадження. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 4. С. 102-105.
199. Наливайко Є. О. Діяльність прокурора в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 237-243.
200. Новак Р. В. Інститут угод як прояв диференціації кримінально-процесуальної форми. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 3. С. 74-86.
201. Оборнова І. В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції: дис. ... доктора філософії: 081 Право. Хмельницький, 2023. 250 с.
202. Оборнова І. В. Диференціація провадження в суді першої інстанції за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84). С. 197-207.
203. Оборнова І. В. Процесуальна економія – невизнана засада кримінального провадження. *Засади функціонування кримінальної юстиції: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року)*. Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 51-53.
204. Омельченко Т. В. Дізнання в кримінальному процесі України: становлення і розвиток. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Спецвипуск. С. 185-188.
205. Павлюк А. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? *Liga zakon*. URL: <https://cutt.ly/9wP1fd2O> (дата звернення: 30.12.2023).

206. Панов М. І., Харітонов С. О. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». *Юридична Україна*. 2019. № 10. С. 13-20.

207. Переговори і медіація у кримінальному провадженні: навчальний посібник / І. В. Гловюк, А. В. Лапкін, М. Р. Мазур, В. Т. Нор, О. О. Торбас, А. Р. Туманянц, Т. А. Цувіна; за ред. В. Нора, М. Мазур. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 328 с.

208. Перелік судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану; Перелік судів, територіальну підсудність яких відновлено. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist (дата звернення: 30.12.2023).

209. Перепелиця С. І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: монографія. Х.: Право, 2015. 184 с.

210. Перепелиця С. І. Особливості процедури судового розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за новим КПК України. *Юрист України*. 2013. № 3. С. 88-93.

211. Перепелиця С. І. Правова природа кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та його правова регламентація за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Право і безпека*. 2012. № 4. С. 180-185.

212. Повзик Є. В. Угода про визнання винуватості та вимоги до її змісту. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 123-132.

213. Постанова Великої палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року (справа № 288/1158/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998245> (дата звернення: 30.12.2023).

214. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 червня 2021 року (справа № 397/784/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771993> (дата звернення: 30.12.2023).

215. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 грудня 2018 року (справа № 761/6142/15-к). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78979949> (дата звернення: 30.12.2023).

216. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 квітня 2020 року (справа № 761/13021/19). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88707488> (дата звернення: 30.12.2023).

217. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 червня 2023 року (справа № 461/9707/21). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431127> (дата звернення: 30.12.2023).

218. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року (справа № 185/7793/20). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100292419> (дата звернення: 30.12.2023).

219. Предместніков О. Г. Потерпілий як сторона обвинувачення в справах приватного обвинувачення. *Форум права*. 2009. № 2. С. 345-349.

220. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 15 листопада 2012 року № 223-1679/0/4-12. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12> (дата звернення: 30.12.2023).

221. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15> (дата звернення: 30.12.2023).

222. Проект Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» № 4607 від 31 березня 2014 року. *Верховна Рада України*.

URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50482 (дата звернення: 30.12.2023).

223. Проект Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 3010 від 04 лютого 2020 року. *Верховна Рада України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051 (дата звернення: 30.12.2023).

224. Пунда О. О. Перспективи правового регулювання приватної охоронної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 55-60.

225. Пунда О. О. Спрощений порядок досудового розслідування у кримінальному процесуальному законодавстві США: досвід для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 422-425.

226. Романов М. Ю. Поняття, сутність і значення діяльності підрозділів дізнання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 102-106.

227. Романов М. Ю., Кобзар О. Ф. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України: монографія. Кропивницький: ДДУВС; Київ: 7БЦ, 2022. 540 с.

228. Сачко О. В. Верховенство права під час застосування інституту дізнання щодо кримінальних проступків. *Приватне та публічне право*. 2018. № 4. С. 67-70.

229. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2019. 488 с.

230. Сачко О. В. Правова визначеність щодо інституту кримінальних проступків та процесуальної форми дізнання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2018. Вип. 81. С. 127-133.

231. Середа В. О. Поняття обвинувачення в кримінальному процесі. *Право і безпека*. 2003. № 2/2 С. 136-138.

232. Середа Г. П. Особливості угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. №2. С. 5-9.

233. Сімонович Д. В. Теоретико-прикладні аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 2. С. 163-169.

234. Сіроткіна М. В. Теорія і практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. К., 2021. 497 с.

235. Сидій Я. В. Щодо процедури угоди про визнання винуватості у контексті співробітництва підозрюваного з обвинуваченням. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 365-371.

236. Слінько С. В. Теорія і практика досудового розслідування: генезис та перспективи реформування: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 40 с.

237. Сліпенюк Т. М. Зловживання процесуальними повноваженнями окремими суб'єктами кримінального процесу в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 226-232.

238. Сопронюк І. О. Принцип процесуальної економії у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2011. 227 с.

239. Сорока С. О., Римарчук Р. М. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення: дискусійні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. Вип. 2. С. 381-390.

240. Сорока С. Поняття та види обвинувачення в доктрині кримінального процесу. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"*. 2021. № 2 (30). С. 220-224.

241. Статіва І. І. Чи збережена у новому КПК України стадія порушення кримінальної справи. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 12. С. 86-90.
242. Стратій О. В. Угода з правосуддям у законодавстві США. *Європейські перспективи*. 2014. № 9. С. 165-170.
243. Стратонов В. Етапи і напрями становлення та реформування кримінального судочинства. Вісник прокуратури. 2007. № 9. С. 115-121.
244. Сучасний кримінальний процес країн Європи: монографія / В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін.; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків: Право, 2018. 792 с.
245. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.
246. Таус М. М., Рогальська В. В. Судове провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: сучасний стан та перспективи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 296 с.
247. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 575 с.
248. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доповн. і перероб. К.: Правова єдність, 2018. 854 с.
249. Тетерятник Г. К. Інститут понять при проведенні слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). С. 195-199.
250. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 233-239.
251. Тетерятник Г. К. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід. *Revista științifică internațională Supremația Dreptului*. 2017. № 1. С. 136-142.

252. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2016. 37 с.

253. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія. Х.: Право, 2010. 216 с.

254. Тітко І. А., Скрипник А. В. Чи завжди варто поспішати повільно або окремі питання невідкладного проведення слідчих дій. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 150. С. 187-198.

255. Трофименко В. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 242-250.

256. Трофименко В. Кримінальна процесуальна форма як соціально-правова цінність. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 154-164.

257. Трофименко В. М. Процесуальна форма: сутність і значення у кримінальному судочинстві. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 202-209.

258. Трофименко В. М. Співвідношення у кримінальному провадженні державно-владного начала та диспозитивності як критерій диференціації кримінально-процесуальної форми за проектом КПК України. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.)*. Т. 2. Одеса: Фенікс, 2012. С. 369-371.

259. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 437 с.

260. Тюрін Г. Є. Порядок діяльності прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод. *Форум права*. 2014. № 2. С. 442-447.

261. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135680&lang=ru# (дата звернення: 30.12.2023).

262. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 30.12.2023).

263. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 года. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/ust_ugprav.php (дата звернення: 30.12.2023).

264. Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 18 серпня 2017 року (справа № 754/7860/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68436352> (дата звернення: 30.12.2023).

265. Ухвала Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 27 березня 2019 року (справа № 202/827/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80727425> (дата звернення: 30.12.2023).

266. Ухвала Кагарлицького районного суду Київської області від 01 вересня 2014 року (справа № 368/1653/14-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59708037> (дата звернення: 30.12.2023).

267. Ухвала Козельщинського районного суду Полтавської області від 09 грудня 2021 року (справа № 368/1653/14-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101737510> (дата звернення: 30.12.2023).

268. Ухвала Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 грудня 2021 року (справа № 489/3647/21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102298187> (дата звернення: 30.12.2023).

269. Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 10 березня 2020 року (справа № 703/3503/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88096037> (дата звернення: 30.12.2023).

270. Ухвала Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 19 липня 2022 року (справа № 683/1460/22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105318343> (дата звернення: 30.12.2023).

271. Ухвала Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 20 травня 2013 року (справа № 607/3981/13-к). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31352045> (дата звернення: 30.12.2023).

272. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 225-227.

273. Федотова Г. В. Щодо поняття «кримінальний проступок» у кримінальному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 19. С. 107-109.

274. Філін Д. В. «Угода про визнання вини» та можливості її застосування у кримінальному судочинстві України. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1052-1058.

275. Худоба Н. В. Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 року та його застосування на території Галичини. *Форум права*. 2009. № 2. С. 417-422.

276. Циганюк Ю. В., Кулебякін В. О. Диференціація кримінальної процесуальної форми та її значення для кримінального судочинства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 352-357.

277. Черков В. О., Попов П. О. Приватна детективна діяльність в розвинутих країнах світу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2010. Вип. 2. С. 248-259.

278. Чумак К. Укладення угоди про примирення: підстави, зміст, сторони. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 186-195.

279. Шило О. Г. До питання щодо диференціації кримінально-процесуальної форми. *Право України*. 2010. № 9. С. 180-186.

280. Юрченко Л. В. Протокольна форма досудової підготовки матеріалів – вид кримінально-процесуальної діяльності органів дізнання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 17. С. 41-46.

281. Яновська О. Г. Особливості кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення за новим Кримінально-процесуальним кодексом України. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 242-245.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Балов П. О. «Договірні» процедури у досудовому кримінальному провадженні: азійський досвід. *Університетські наукові записки*. 2023. №3-4(93-94). С.30-42. URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/93-94_30-42/353. DOI: 10.37491/UNZ.93-94.3.

2. Балов П. О. Особливості дізнання як спрощеної форми досудового розслідування кримінальних проступків. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 512-517. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/94.pdf>. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.05.92.

3. Балов П. О. Сутність та місце спрощених порядків досудового розслідування в системі кримінального судочинства. *Право.ua*. 2023. № 4, ч. 2. С. 31-37. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-4-2/Pravo_ua_2023_4_2_031.pdf. DOI: 10.32782/LAW.UA.2023.4-2.5.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Крушинський С. А., Балов П. О. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 74-77 (особ. внесок – 50 %).

5. Балов П. О. Окремі проблеми досудового кримінального провадження на підставі угод. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науковопрактичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання»*

(м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 322-323.

6. Балов П. О. Угода про процесуальне співробітництво у кримінальному провадженні. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави*: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 39-40.

7. Балов П. О. Спрощені порядки досудового розслідування за законодавством США. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу*: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 року). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 12-15.

8. Балов П. О. Спрощення досудового провадження в європейських державах: досвід Бельгії. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 38-40.

9. Балов П. О. До питання здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 214-216.

ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«Про внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України» (щодо спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування)

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Внести до Кримінального процесуального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2013, №№ 9-13, ст. 88):

1) доповнити статтю 301 КПК України частиною шостою такого змісту:

«6. Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, прокурор може закрити кримінальне провадження у зв'язку з досягненням з підозрюваним компромісу щодо виконання ним обов'язків, передбачених абзацом другим цієї частини.

Прокурор може зобов'язати підозрюваного виконати у визначений строк один або кілька таких обов'язків:

- 1) публічно попросити вибачення у потерпілого;
- 2) відшкодувати потерпілому майнову шкоду або компенсувати фізичну або моральну шкоду;
- 3) сплатити до державного бюджету штраф у розмірі, визначеному прокурором;
- 4) пройти лікування від алкогольної або наркотичної залежності;
- 5) здійснити суспільно корисну діяльність (виконати роботи, надати послуги), визначені прокурором.

Досягнення компромісу оформлюється у письмовій формі, підтверджується підписами прокурора і підозрюваного, що здійснюється у присутності його захисника»;

2) доповнити частину першу статті 284 КПК України пунктом 7⁻¹ такого змісту:

«7⁻¹) досягнення між прокурором і підозрюваним компромісу у випадку, передбаченому частиною шостою статті 301 цього Кодексу»;

3) викласти пункт 9⁻¹ частини першої ст. 284 КПК України у такій редакції:

«9⁻¹) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 7⁻¹, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності»;

4) викласти назву розділу VI КПК України у такій редакції:

«Розділ VI. Особливий порядок досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану»;

5) викласти абзаци перший, другий пункту 1 частини першої статті 615 КПК України у такій редакції:

«1) відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань - дізнавач, слідчий, прокурор негайно розпочинають досудове розслідування. Моментом початку досудового розслідування у такому разі вважається проведення першої процесуальної дії, що фіксується у відповідному процесуальному документі. Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості.

За відсутності можливості складання протоколу про хід і результати проведення слідчої (розшукової) дії чи іншої процесуальної дії фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення такої слідчої (розшукової) дії чи відповідної процесуальної дії. У разі одночасної фіксації процесуальної дії у відповідному протоколі та за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження допускається скорочення описової частини протоколу;

6) абзац перший пункту 2 частини першої статті 615 КПК України доповнити новим реченням такого змісту:

«Об'єктивна неможливість виконання слідчим суддею повноважень підтверджується оголошенням на офіційному веб-сайті відповідного суду та

відсутністю рішення Вищої ради правосуддя (розпорядження Верховного Суду) про зміну територіальної підсудності»;

7) абзац другий пункту 2 частини першої статті 615 КПК України доповнити новим реченням такого змісту:

«За першої можливості прокурор зобов'язаний невідкладно звернутися до слідчого судді із відповідним клопотанням, а слідчий суддя невідкладно розглянути таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для виконання керівником органу прокуратури повноважень слідчого судді»;

8) викласти частину четверту статті 26 КПК України у такій редакції:

«Кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, передбачених статтею 477 цього Кодексу, розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представника від кримінального переслідування є безумовною підставою для закриття кримінального провадження, що може бути розпочате лише за заявою потерпілого»;

9) викласти пункт 7 частини першої статті 284 КПК України у такій редакції:

«7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від кримінального переслідування у кримінальному провадженні, що може бути розпочате лише за заявою потерпілого, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством»;

10) викласти назву глави 36 КПК України у такій редакції:

«Глава 36. Кримінальне провадження, що може бути розпочате лише за заявою потерпілого»;

11) викласти назву статті 477 КПК України у такій редакції:

«Стаття 477. Кримінальні правопорушення, щодо яких кримінальне провадження може бути розпочате лише за заявою потерпілого»

12) викласти абзац 1 частини першої статті 477 КПК України у такій редакції:

«1. Кримінальне провадження може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише за заявою потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених:»;

13) доповнити статтю 477 КПК України частиною другою такого змісту:

«2. У разі службової чи іншої залежності, безпорадного стану потерпілого або, якщо він з інших причин не здатен самостійно захистити свої права та законні інтереси, прокурор має право розпочати досудове розслідування щодо кримінальних правопорушень, передбачених частиною першою цієї статті, без заяви потерпілого»;

14) викласти статтю 478 КПК України у такій редакції:

«1. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні, що може бути розпочате лише за заявою потерпілого, може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї»;

15) викласти речення 1 частини третьої статті 469 КПК України у такій редакції:

«3. Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні, що може бути розпочате лише за заявою потерпілого».

**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ**

вул. Зарічанська, 7, м. Хмельницький, 29017
тел. (0382) 69-23-09 hm.npu.gov.ua

А К Т

**про реалізацію результатів дисертації Балова П. О. на тему
«Спрощені порядки кримінального провадження
у стадії досудового розслідування»**

Цим актом засвідчую, що результати дисертаційного дослідження, розроблені Баловим Павлом Олександровичем за темою «Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування» впроваджені у діяльність Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області.

Зокрема, висновки і рекомендації дисертанта можуть бути використані для підвищення ефективності здійснення досудового розслідування. Заслуговують на увагу пропозиції щодо удосконалення процедури досудового розслідування щодо кримінальних проступків, кримінального провадження на підставі угод, особливого порядку досудового розслідування в умовах воєнного стану.

У дисертаційному дослідженні констатовано окремі недоліки законодавчого регулювання порядку здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень та розробленні пропозицій щодо її удосконалення. Перспективною для реалізації видається ідея подальшого спрощення порядку досудового провадження щодо кримінальних проступків на основі принципу «дискреційного переслідування» і позасудового урегулювання кримінально-правового конфлікту та закриття кримінального провадження у зв'язку з досягненням з підозрюваним компромісу щодо виконання ним визначених прокурором обов'язків (сплатити певну суму грошових коштів, відшкодувати завдану проступком шкоду, пройти курс лікування, здійснити суспільно корисну діяльність тощо). Крім того, заслуговують на увагу висловлені автором

пропозиції щодо удосконалення порядку здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, що особливо актуально в умовах сьогодення.

Надані для ознайомлення наукові публікації за темою дисертації містять оригінальні ідеї, аналіз зарубіжного досвіду регулювання спрощених порядків досудового кримінального провадження, що може бути використаний для удосконалення положень чинного КПК України, та варті уваги з практичної точки зору.

Начальник Головного управління
Національної поліції
в Хмельницькій області

08 січня 2024 року

Руслан ГЕРАСИМЧУК

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
 ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29000. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
 E-mail: info@univer.km.ua. Розрахунковий рахунок UA 598201720344281002200032328 в ДКСУ у м. Києві.
 МФО 820172. Код ЄДРПОУ 14163438

10.01.2024 № 0026/24

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
 ректор університету
 Олег ОМЕЛЬЧУК
 2024 р.

А К Т

**про реалізацію результатів наукових досліджень
 Балова Павла Олександровича
 на тему «Спрощені порядки кримінального провадження
 у стадії досудового розслідування»**

Комісія у складі: декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, доцента Захарчука Віктора Миколайовича, членів комісії: професора кафедри кримінального права та процесу, доктора юридичних наук, професора Налуцишина Віктора Володимировича, доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента Виговського Дмитра Леонідовича, стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Баловим Павлом Олександровичем наукові положення і висновки з теми: «Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування» були детально вивчені колективом кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова і реалізовані у навчальному процесі.

Зокрема, дисертантом було надано комісії для ознайомлення наукові публікації, які відображають основний зміст дисертаційного дослідження:

1. Балов П. О. «Договірні» процедури у досудовому кримінальному провадженні: азійський досвід. *Університетські наукові записки*. 2023. № 3-4 (93-94). С. 30-42.

2. Балов П. О. Особливості дізнання як спрощеної форми досудового розслідування кримінальних проступків. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 512-517.

3. Балов П. О. Сутність та місце спрощених порядків досудового розслідування в системі кримінального судочинства. *Право.ua*. 2023. № 4, ч. 2. С. 31-37.

4. Крушинський С. А., Балов П. О. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 27 травня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 74-77.

5. Балов П. О. Окремі проблеми досудового кримінального провадження на підставі угод. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 06 жовтня 2022 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 322-323.

6. Балов П. О. Угода про процесуальне співробітництво у кримінальному провадженні. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави: збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова* (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 39-40.

7. Балов П. О. Спрощені порядки досудового розслідування за законодавством США. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції* (м. Хмельницький, 17 квітня 2023 року). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 12-15.

8. Балов П. О. Спрощення досудового провадження в європейських державах: досвід Бельгії. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції* (м. Хмельницький, 26 червня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 38-40.

9. Балов П. О. До питання здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. *Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання»*

(м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 214-216.

Матеріали, подані здобувачем, використовуються під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Основи кримінального процесу», «Процесуальні рішення у кримінальному провадженні», «Особливі порядки кримінального провадження», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Досудове розслідування кримінальних правопорушень» у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Теоретичні положення та висновки, запропоновані Баловим П.О., використовуються для підготовки робочих програм та навчально-методичних матеріалів із навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Основи кримінального процесу», «Процесуальні рішення у кримінальному провадженні», «Особливі порядки кримінального провадження», «Порівняльне кримінальне право та процес», «Досудове розслідування кримінальних правопорушень» для студентів юридичного факультету денної та заочної форм навчання. Включення до зазначених матеріалів положень та висновків, які містяться у дисертації, сприяє більш глибокому вивченню навчального матеріалу студентами університету, які навчаються за спеціальностями 081 Право, 293 Міжнародне право та 262 Правоохоронна діяльність.

Голова комісії

декан юридичного факультету
кандидат юридичних наук, доцент

Віктор ЗАХАРЧУК

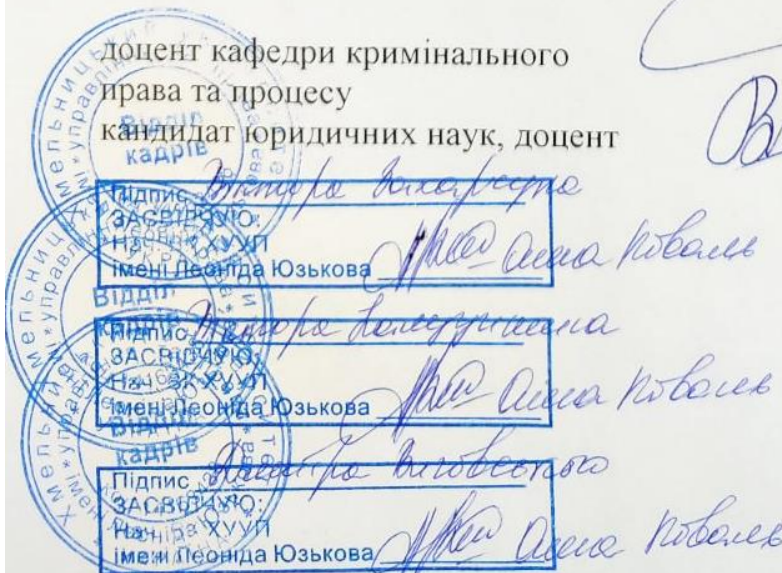
Члени комісії

професор кафедри кримінального
права та процесу
доктор юридичних наук, професор

Віктор НАЛУЦИШИН

доцент кафедри кримінального
права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ВИГОВСЬКИЙ

АНКЕТА ОПИТУВАННЯ
«Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування»

Шановний респонденте! На кафедрі кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова виконується дисертаційне дослідження з проблем спрощення кримінального провадження у стадії досудового розслідування.

Дослідження особливостей спрощених порядків кримінального провадження у стадії досудового розслідування без урахування думки практичних працівників буде однобічним, а результати такого дослідження – недостатньо обґрунтованими. У зв'язку з цим, просимо Вас допомогти у дослідженні зазначеної проблематики, надавши відповіді на поставлені в анкеті запитання.

Анкетування є анонімним. Його результати будуть використані в узагальненому вигляді виключно у цілях, пов'язаних із відповідним науковим дослідженням.

1. Вкажіть Вашу професійну приналежність:

- суддя;
- прокурор;
- адвокат;
- науково-педагогічний працівник;
- слідчий, дізнавач.

2. Чи вважаєте Ви необхідним зниження навантаження на органи досудового розслідування та прокурора?

- так;
- ні.

3. Яке Ваше ставлення до ідеї спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування?

- вважаю, що кримінальне провадження в стадії досудового розслідування повинно бути уніфікованим;
- вважаю, що спрощення порядку досудового розслідування може мати місце у виняткових випадках;

- підтримую ідею про максимальне спрощення порядку досудового розслідування щодо нетяжких кримінальних правопорушень з метою забезпечення процесуальної економії.

4. Що, на Ваш погляд, є метою спрощення порядку кримінального провадження в стадії досудового розслідування?

- оптимізація кримінальної процесуальної діяльності;
- забезпечення найбільш ефективного виконання завдань кримінального провадження;
- прискорення кримінального провадження;
- усі зазначені тези є складовою мети спрощення порядку кримінального провадження в стадії досудового розслідування.

5. Чи вважаєте Ви правильною відмову законодавця від стадії порушення кримінальної справи (провадження)?

- ні, вважаю відмову від стадії порушення кримінальної справи помилковим рішенням;
- так, існування такої стадії кримінального процесу зумовлювала дублювання окремих процесуальних дій;
- відмова законодавця від стадії порушення кримінальної справи (провадження) істотно не вплинула на процедуру, адже є етап внесення відомостей до ЄРДР.

6. Чи підтримуєте Ви думку про те, що дізнання слід вважати спрощеним порядком (формою) досудового розслідування?

- підтримую таку думку повністю;
- підтримую таку думку частково;
- взагалі не підтримую таку думку.

7. Яке Ваше ставлення до практики окремих зарубіжних держав, за якою прокурор може остаточно вирішити кримінальне провадження уже під час досудового провадження (т.зв. «наказ про покарання»)?

- позитивне, це істотно спрощує досудове провадження і розвантажує судову систему;
- такі інститути можуть застосовуватись як виняток;
- негативно, така практика порушує засаду презумпції невинуватості.

8. Чи вважаєте Ви за доцільне розширити повноваження прокурора щодо відмови від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальний проступок?

- так, підтримую розширення дискреційних повноважень прокурора без будь-яких обмежень;

- так, вважаю за доцільне надати прокурору повноваження відмовитися від кримінального переслідування особи за умови виконання нею визначених зобов'язань;

- ні, категорично не підтримую такої думки.

9. Яке Ваше ставлення до кримінального провадження на підставі угод?

- позитивне, оскільки цей різновид провадження побудований на основі досягнення компромісу;

- негативне, вважаю «торгівлю з правосуддям» недопустимою;

- нейтральне, такий інститут має право на існування.

10. Чи вважаєте Ви за доцільне урегулювати в нормах КПК України можливість укладення угоди про співпрацю з органами досудового розслідування як самостійний вид угоди?

- підтримую таку думку повністю;

- підтримую таку думку частково;

- взагалі не підтримую таку думку.

11. Чи можна, на Ваш погляд, провадження, регламентоване главою 36 КПК України, вважати провадженням у формі приватного обвинувачення?

- так, адже початок і закінчення кримінального провадження значною мірою залежить від волевиявлення потерпілого;

- ні, адже після його ініціювання потерпілим воно здійснюється в загальному порядку;

- ні, таке провадження здійснюється у формі приватно-публічного (публічно-приватного) обвинувачення.

12. Ч. 1 ст. 477 КПК України передбачає: "Кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого..." Яка з тез відображає Вашу думку щодо ініціатора кримінального провадження у формі приватного обвинувачення?

- ініціювати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може виключно (безальтернативно) потерпілий;

- якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, досудове розслідування можна розпочати і на підставі заяви її законного представника;

- досудове розслідування можна розпочати також і на підставі заяви представника, законного представника потерпілого, адже вони користуються процесуальними правами потерпілого.

13. Яке Ваше ставлення до ідеї надання права прокурору розпочинати досудове розслідування щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України без заяви потерпілого у разі службової чи іншої залежності, безпорадного стану потерпілого або якщо він з інших причин не здатен самотійно захистити свої права та законні інтереси ?

- абсолютно негативне, це надмірне втручання держави у приватну сферу;
- схвалюю таку ідею;
- як виняток така ідея може бути реалізована.

14. Чи вважаєте Ви за доцільне відмовитись від обов'язкового проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, а, натомість, надати можливість потерпілим користуватись послугами приватних детективів (яким надати певні права щодо збирання доказів)?

- так, це дещо розвантажить органи досудового розслідування;
- ні, монополія на проведення процесуальних дій повинна залишитись за уповноваженими органами держави.

15. Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що порядок досудового розслідування в умовах режиму воєнного стану має ознаки спрощеного провадження?

- ні, це звичайний порядок досудового розслідування;
- так, зважаючи на умови воєнного стану, урегульовано спрощений порядок проведення окремих процесуальних дій і прийняття окремих процесуальних рішень;
- ні, зважаючи на небезпеку воєнних дій, цей порядок варто вважати ускладненим.

16. Чи потрібно, на ваш погляд, за відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР в умовах воєнного стану дозволити дізнавачу, слідчому, прокурору розпочинати досудове розслідування не лише без внесення відомостей до ЄРДР, а й без винесення відповідної постанови?

- ні, досудове розслідування повинно розпочинатись виключно з внесення відомостей до ЄРДР, незалежно від будь-яких обставин;
- ні, за таких умов рішення про початок досудового розслідування повинно обов'язково оформлюватись постановою;
- так, такий підхід є виправданим, оскільки у дізнавача, слідчого, прокурора може не бути об'єктивної можливості скласти постанову.

17. Яке Ваше ставлення до можливості перейняття керівником органу прокуратури повноважень слідчого судді у разі об'єктивної неможливості їх виконання останнім в умовах воєнного стану?

- негативне, це повністю нівелює судовий контроль і відкриває шлях до зловживань сторони обвинувачення;
- вважаю це допустимим в умовах режиму воєнного стану;
- позитивно, це абсолютно необхідний механізм для забезпечення ефективності кримінального провадження в умовах воєнного стану.

18. Чи потрібно, на Вашу думку, запровадити чіткий наступний судовий контроль у випадку перейняття керівником органу прокуратури повноважень слідчого судді в умовах воєнного стану?

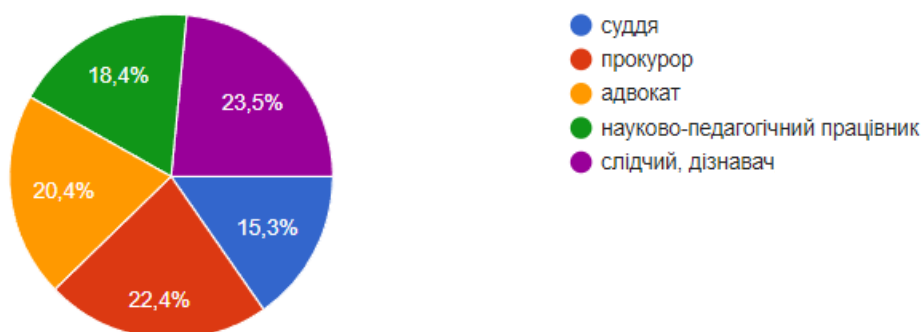
- повністю підтримую такий підхід, це певною мірою компенсує обмеження функції судового контролю;
- негативно ставлюсь до його запровадження, це зайва витрата процесуальних ресурсів;
- вважаю, що достатньо можливості подання скарги на будь-які рішення прокурора, передбаченої ч. 4 ст. 615 КПК України.

РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ

«Спрощені порядки кримінального провадження у стадії досудового розслідування»

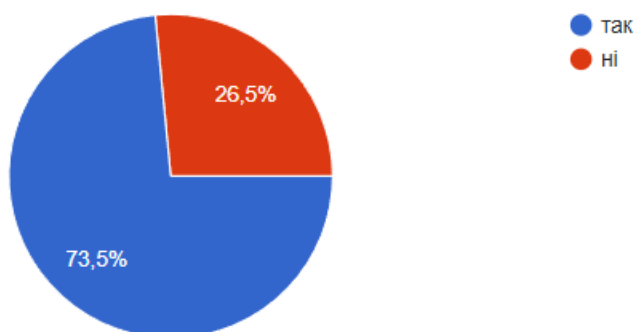
Вкажіть Вашу професійну приналежність:

98 відповідей

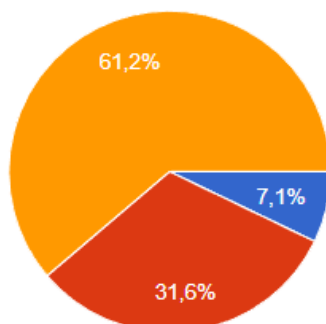
Чи вважаєте Ви необхідним зниження навантаження на органи досудового розслідування та прокурора?

98 відповідей

Яке Ваше ставлення до ідеї спрощення кримінального провадження в стадії досудового розслідування?

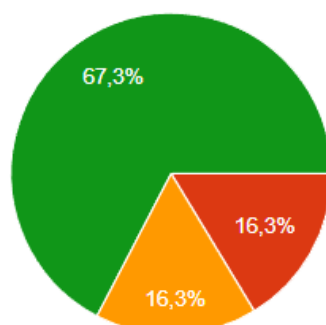
98 відповідей

- вважаю, що кримінальне провадження в стадії досудового розслідування повинно бути уніфікованим
- вважаю, що спрощення порядку досудового розслідування може мати місце у виняткових випадках
- підтримую ідею про максимальне спрощення порядку досудового розслідування щодо нетяжких кримінальних правопорушень з метою забезпечення процесуальної економії

Що, на Ваш погляд, є метою спрощення порядку кримінального провадження в стадії досудового розслідування?

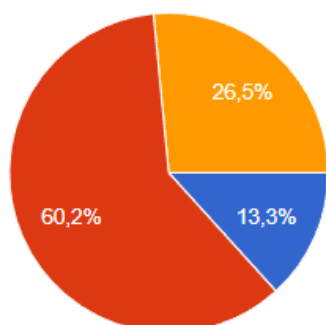
98 відповідей

- оптимізація кримінальної процесуальної діяльності
- забезпечення найбільш ефективного виконання завдань кримінального провадження
- прискорення кримінального провадження
- усі зазначені тези є складовою метою спрощення порядку кримінального провадження в стадії досудового розслідування

Чи вважаєте Ви правильною відмову законодавця від стадії порушення кримінальної справи (провадження) ?

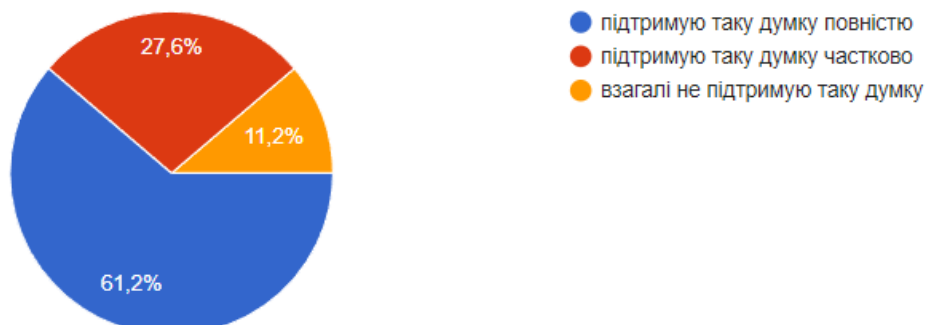
98 відповідей

- ні, вважаю відмову від стадії порушення кримінальної справи помилковим рішенням
- так, існування такої стадії кримінального процесу зумовлювала дублювання окремих процесуальних дій
- відмова законодавця від стадії порушення кримінальної справи (провадження) істотно не вплинула на процедуру, адже є етап внесення ві...

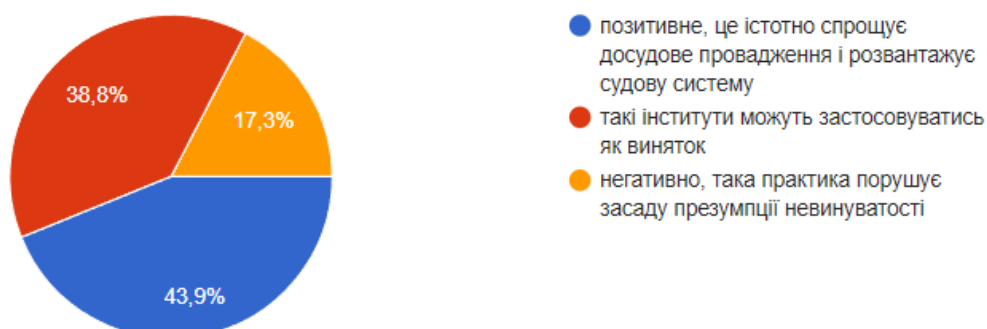
Чи підтримуєте Ви думку про те, що дізнання слід вважати спрощеним порядком (формою) досудового розслідування?

98 відповідей

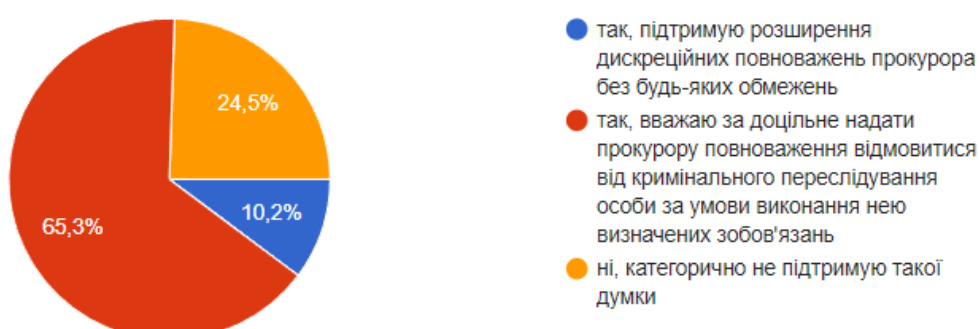
Яке Ваше ставлення до практики окремих зарубіжних держав, за якою прокурор може остаточно вирішити кримінальне провадження уже під час досудового провадження (т.зв. "наказ про покарання")?

98 відповідей

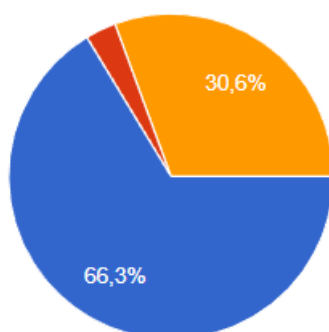
Чи вважаєте Ви за доцільне розширити повноваження прокурора щодо відмови від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальний проступок?

98 відповідей

Яке Ваше ставлення до кримінального провадження на підставі угод?

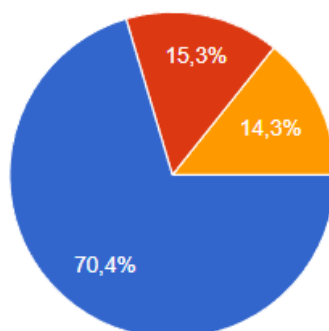
98 відповідей

- позитивне, оскільки цей різновид провадження побудований на основі досягнення компромісу
- негативне, вважаю "торгівлю з правосуддям" недопустимою
- нейтральне, такий інститут має право на існування

Чи вважаєте Ви за доцільне урегулювати в нормах КПК України можливість укладення угоди про співпрацю з органами досудового розслідування як самостійний вид угоди?

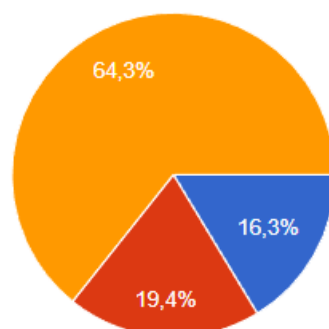
98 відповідей

- підтримую таку думку повністю
- підтримую таку думку частково
- взагалі не підтримую таку думку

Чи можна, на Ваш погляд, провадження, регламентоване главою 36 КПК України, вважати провадженням у формі приватного обвинувачення?

98 відповідей

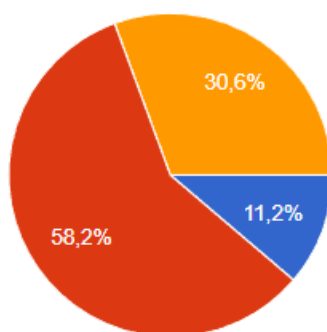

- так, адже початок і закінчення кримінального провадження значною мірою залежить від волевиявлення потерпілого
- ні, адже після його ініціювання потерпілим воно здійснюється в загальному порядку
- ні, таке провадження здійснюється у формі приватно-публічного (публічно-приватного) обвинувачення

Ч. 1 ст. 477 КПК України передбачає: "Кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого..."

Яка з тез відображає Вашу думку щодо ініціатора кримінального провадження у формі приватного обвинувачення?

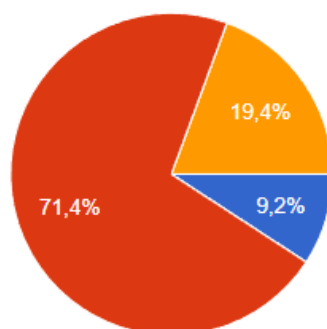
98 відповідей

- ініціювати кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може виключно (безальтернативно) потерпілий
- якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною
- досудове розслідування можна розпочати також і на підставі заяви представника, законного представника

Яке Ваше ставлення до ідеї надання права прокурору розпочинати досудове розслідування щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України без заяви потерпілого у разі службової чи іншої залежності, безпорадного стану потерпілого або якщо він з інших причин не здатен самостійно захистити свої права та законні інтереси ?

98 відповідей

- абсолютно негативне, це надмірне втручання держави у приватну сферу
- схвалюю таку ідею
- як виняток така ідея може бути реалізована

Чи вважаєте Ви за доцільне відмовитись від обов'язкового проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, а, натомість, надати можливість потерпілим користуватись послугами приватних детективів (яким надати певні права щодо збирання доказів)?

98 відповідей

Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що порядок досудового розслідування в умовах режиму воєнного стану має ознаки спрощеного провадження?

98 відповідей

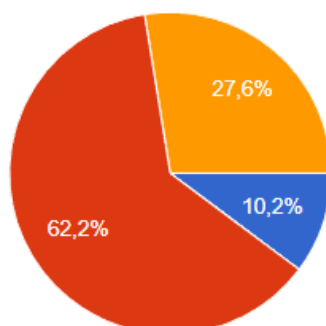
Чи потрібно, на ваш погляд, за відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР в умовах воєнного стану дозволити дізнавачу, слідчому, прокурору розпочинати досудове розслідування не лише без внесення відомостей до ЄРДР, а й без винесення відповідної постанови?

98 відповідей

Яке Ваше ставлення до можливості перейняття керівником органу прокуратури повноважень слідчого судді у разі об'єктивної неможливості їх виконання останнім в умовах воєнного стану?

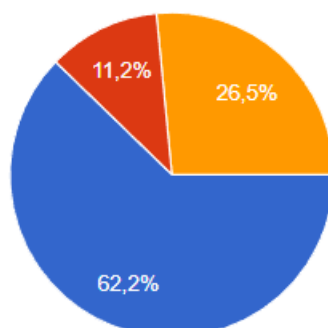
98 відповідей

- негативне, це повністю нівелює судовий контроль і відкриває шлях до зловживань сторони обвинувачення
- вважаю це допустимим в умовах режиму воєнного стану
- позитивно, це абсолютно необхідний механізм для забезпечення ефективності кримінального провадження в умовах воєнного стану

Чи потрібно, на Вашу думку, запровадити чіткий наступний судовий контроль у випадку перейняття керівником органу прокуратури повноважень слідчого судді в умовах воєнного стану?

98 відповідей

- повністю підтримую такий підхід, це певною мірою компенсує обмеження функції судового контролю
- негативно ставлюсь до його запровадження, це зайва витрата процесуальних ресурсів
- вважаю, що достатньо можливості подання скарги на будь-які рішення прокурора, передбаченої ч. 4 ст. 615 КПК України